॥ పాంక్తికాంక్తికావళిః॥—

శ్లో॥ (శ్రీ) గణాం వాం నూం వంశ్యా యి (శ్రీ)
శశ్రా స్వం:. స్వాగ వాగ్న్త్రై।
వ:. షణాం x వత్రై స్తై।
స్వి వి శం రాం మ వాం (శ) యేం॥

శ్లో॥ శిష్ట తేలు లతేలశఖలనిధి శ్రీవతేరః త్వ్రష్ట మయాంక్తి సంజ్ఞార్యవాక్
షడ్ధక్తి నిస్తి షం (త్ర) స్తైనాం వి పాంక్తి కాంక్తి కావళీ వ్యత్రం॥

— సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము. —

శ్లో॥ తాలవ్యదం త్వ్ఖ దేన బజౌముని త్వశౌ ద్విధా।
ఇ ఈ ద ఏ ద్వ ఊయ యయుశౌ తాలవ్యౌ శౌ నబాం వ్యతః॥ ౧॥

ఉ॥ బలుము, బీలు, బెవి, బేటు, బిలు, బీను, బెట్టు, బేగురు;
అదాదు దూదు దెదూ ద్వా దం శాద్వి వేతాం ౭ తేబన।
వదం వి శేత్వం బవాయుష్టు సవేం దంశాద్వ పధాబశాం॥ ౨॥
అదాదు దూదు దెదూ ద్వా దం శాద్వివేవ:
ఉ॥ చత్రైర, బాలు, బుట్టు, బూరు, బోంటు, శాడు, శౌతు, బవుదు, శాగు,
బుట్టు, బూలు, బోంశ్రీ, బౌతు॥
ఉ(తె) తే బన బశౌం॥

తత్త్వం, దంతత్వం, బహుళత్వ, బహుళవచనే, సమీ దంతోష్ఠ
దా చ శైలాః" తత్ర వేదం తత్కవర్గా పథా ఖరాంత చ చ రిలాంతత్వ
ర్ధః॥

ఉ॥ అశ్వి, అశ్వులు, రాశి, రాశులు; ఏపి పేపి; పేశి, పేశులు, రాశి, రాశులు; పాశి, పాశులు; ఇత్యాది:—

శ్లో॥ నతదస్య స్వహారాలాం ధం తదఖాం తేపి సంగతేః।
తే బదిరి తెల్లా పిసత్వ (త నతస్త్రే) ష్వవుసంగతేః॥ ౩॥
(ప) ధవలాం తయు పట్టు యెయుత్వ వ్యతిరిక్త విభక్త్యయుః।
అశీరాం ద్విర్థ యెదులాం (ఉ)త్వ వ్యై తవబాంసిచ॥ ౪॥
ఉ తీత తద్ధరాత్ర ద్విర్ధ (ప) ధర్మే తేతబాంస్యపి।
సతిరి నంతర్ధ వుపేన్విదిలాం ద్విరాద్ధి స్వాన్యపినేన్యపి॥ ౫॥
దేశ్యే వాం దార్వి స్త్రీ వావైః ద్వాత (పు) త్వత యుస్వ్రతాం।
తఖాస్వ దపితిత్రా సుత్వఖాం వి ద్వి రుజితతాం॥ ౬॥

ఉ॥ నినుగ్గోర్, నిశ్శక్, నిఖిలాంతక్, నితెలరతక్, నీవలనక్, సాంతంవేక్, నేతక్
నీవెలాంపలక్, నీయుందుక్, ఆయ్యిళుక్, తాంపుళక్, వెన్నుదుక్,
వస్త్రి సీ, త్వర్ధః। వబాంంసి వచనావితవ్యర్ధః। వతుత్తక్, వన్నుదక్,
వన్నెక్, వఖ్యక్, తెంట్లుబుక్, తెంట్లు గక్, తెంట్లక్; తెంట్లుళుక్;
తెంట్లు నక్, వవెక్, షంత రిళుక్, పారెక్, అయునక్, ఇత్యా
దులుం గ్రాహ్యంబులు॥

ఉ॥ కృష్ణుడు, రాముడు, నయము, ధేనువు; గోవు, మేక; అయ్య
అమ్మ; రామునితోయు, జ్ఞానము బట్టి, వారెలుత్రా వచ్చిరి, వ
చ్చితివి, వచ్చితిమి, రాడు, రారు, రాదు, రావు, రాము, తెచ్చి
తి, తెచ్చుత; ఎత్తిరి, ఐత్తిరి, ఊరకతివిన్నతి, ఖళి, ఆర్జు, ఫలు, .
ఇత్యాదయస్తద్భవాః॥

శ్లో॥ వర్ణస్వస్థ రః ఖండ బిందుః పూర్ణబిందుత్వ భాషయా,
జీర్ణ్ణు దుపరి పూర్ణానుస్వార స్త్వద్యోన మత్వబలేః॥౨॥

ఉ॥ వెలఁగ, వెలంగ; తలఁగి, తలంగి; బలఁగము, బలంగము; మ
గఁటిమి, మగంటిమి; ముదఁగుట, ముదంగుట, ఆరఁటి, ఆరంటి; -
వాఁడు, వీఁడు, తాఁబేలు, తాఁబట్టి, గోఁగులు, వేఁగులు,
రాఁడు, వేఁడు॥.

శ్లో॥ సమేత రేఫ శబ్దేషు స్త్రైత్వే షు(పు) ద్వ(వ) శ్చతే,
అనుస్వారస్స్వ పి రు షా(ష) రళాదపి పూర్వభాతే॥౩॥

ఉ॥ వంత, వాఁత; పంచె, పాఁచి, దంట, దాఁటు, తెంత, తోఁత; ఇ
త్యాదయః॥

శ్లో॥ ఘ ఘా ఘే ఘో యుతారాదావ్యనసంత్యే వా(తా) త(త్రా) బలేః,
శబ్దా ఆఘోధ్వ ఘా ధ వాగ్వ స్యాద్యాయాం వ్యాప్త వ్యాపము
భా॰ ౧॥౬

ఉ॥ యివక్షువు, వివిధ, ఉష్ణ్రశువు, ఉపారత, ఉపాయము, ఇప్పు, ఎర, ఉదాత్తము, ఉత్క్షిప్త, వీక్ష్యము॥

శ్లో॥ ద్విధాంతస్థా ఖవం త్వర లఘువర్ణా ఉలఘువర్ణావుభౌ,
తత్ర వంతశ్చ వాదేశో గురుమాత్రే ఉభయథా
గురుమాత్రాపి గురువర్ణతాం యాంతి వర్ణాద్విత్వవశాత్ (ద్వి॥ ౧౦॥) ఉభయత్ర॥

ఉ॥ తే లో తిల శుభం, పరిహా సుత్తము; తాపిల తన్నులు, దినవెచ్చము,
రాయలు ఖాం రవము తాపిల గత్తవలు, ఖాం తిపిట్టి చెవగట్టు తాపి
లచెదలు, వచరి౧.౨; ఇత్యాది గురుమాత్రాపి గురువత్వవ॥.

— ॥ ఇతి సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదః॥ —

శ్లో॥ ఉత్వస్య స్వస్థితాం దాద్య న్యవిచ్ఛిత్తి శే(షు) మోఽస్య వా॥౧౧॥

ఉ॥ శివుఁడితఁడు, వనమిది, రాముఁన్నది, మనమేమి, దేవుఁడెక్కఁడు, నన్నడిగె, నన్నునడిగె; మఱొకతెవ్వె, మఱొకతునరెవ్వె, వాని తెలిపితిప్పె, వానితెలఁగతునితిప్పె; రామునకా(శ్రి)తుఁడు, రామునకునా(శ్రి)తుఁడు; ధనమునందాశ, ధనమునందునాశ; ఇందుబటము, ఇందునుబటము; ఎందునిక, ఎందునునిక; బూబుబుండె, బూబుబునుండె; నగుబిల్లనిడెం, నగుబునిల్లనిడెం॥

సూత్రా॥ ప్ర(ా)దేశ్చ్యదసర్వనామ్నాస్సంధ్యభావే యుడాగమః

ఉ॥ నాయమ్మ, నాయిల్లు, నాయూరు:

అతసంధిస్స్యా త్సమాసేఽరం, క్రియాదౌ చ విభాషయా॥౧౩॥

ఉ॥ మేనత్త, మేనయత్త, పుట్టినిల్లు, పుట్టినయిల్లు; మిన్నంతుండెను, మిన్నంతయుండెను; బహుళ(గ్ర)హణాదేవాక్షత(స్త్రీ)వాచకత్వ సంబోధనానాం న సంధిః॥ కిమాదయస్తు॥ ఏమి, మఱి, కి, షష్ఠి, అది, అవి, ఇది, ఇవి, ఏది, ఏవి॥ ఆత్వలీనగాను॥ ఉ॥ ఏమందు, ఏమియందు; మఱేమి, మఱియేమి, కకితెగె, కకితినెగ॥

శ్లో॥ మధ్య(మ)ఁ తత్సంధిస్స్యాత్ త్వార్థే మాన్యే వసర్వదా।

కృత (ప్ర)కృతికానాంతు సంధిర్నైకాదికాన్విషా॥౧౩॥

మధ్యమపురుష(త్రి)యోగానాం, మధ్యమపురుష(త్రి)యోగా॥

ఉ॥ చేసితివది, చేసితది, చేసితిది, చేసితిరి. చేసియుంటిగె, చేయునిప్పుడు,
తానసరౌచ్చి, బాలావారిననుడు; ఇంత, ఇంగ, ఎట్లుతేలదు, ఎట్లుతేని,
ఇత్యాదయో ద్వ్యాదయశ్చ॥ ఏషాం సంధిర్వ్యత్యయ ఇతి జ్ఞేయం॥

శ్లో॥ భవేద్భ్రహ్రస్వయోః స్పంధిః ప్రకాశాన్యమలోపరి।
అనంత్యవర్ణే సంధిరపవాదిష్వరే ప్యయః॥౧౪॥

ఉ॥ శాకార, అవరిపరి, ఎట్టెట్టు, ఏమేలా, మేలా, ఏమేమి, ఏమియేమి;
ముగారెదుట, వీసెడు, పట్టెడు, పిడికెడు, కొంగాలెడు, ఆర్షింటె, నిర్షింటా
అద్వ్యవగాగమాదిషు యోస్తా సంజ్ఞవంతా(ప్రా) ప్యాం; రాముడులందు, రాము
లయుందు; వారియుందు; నాలవది, నాలవయది; ఎనిమిదవది, ఎనిమి
దవయది॥

శ్లో॥ నిడు, నడు, వడు, బిరు, తురు, గచదరయోంశ్చ ప్రాగ్దోషలోపశ్చ
దౌర్వ్యస్తః।
గసడదవాః పరుషాణాం పరతః (ప్ర)థమాన్తయస్తు బహుషు శంసత్వసిద్ధా॥

ఉ॥ నిడు+ప్రోర్లు, నిట్టూర్పు; నట్టిల్లు, తట్టెదురు, బట్టెలుత, తుట్టుసురు, (ప్ర)థ
మార్థస్య (త్ర) మెంలొంబాపారగాని॥ ఉత్తరార్థస్య యః- వాడు+కొట్టె,
వాడుగొట్టె। వాడు బనియె, వాడు పనియె; అప్పుడుబనియె, అప్పుడుపనియె

నీవు పుత్రికవి, నీవు పుత్త్రికవి; మీరు తలంతురు, మీరు దలంతురు, వారు వృత్రారు
వారు వైరాలు॥

శ్లో॥ పైత్రే తే భక్తిస్తాం స్తతితే పరుషాక్షరం నవేమతాం॥
ద్వాం ద్వేపదెంటా పరిస్థానాం పరుషాక్షాం భవంత్యమీ॥ ౧౬॥

ఉ॥ గ్రహేయు తంబాత్తు(తు, ష్టేతు పొతియుయు, ఇది బొంతవలు, మాటు
తీర్థ్యాసము, ... పకారలు, కుంగగారయులు, తాలుసేసులు, ఉత్క
ఔత్కులు, తల్లిదండ్రులు, ఊరుమక్కలు.

శ్లో॥ ద్విపఠప్రత్యయితాదీర్ఘాంత పరుషాప్రగళాంత్యతాం।
వాదేశసగళాదస్థ ద్వితస్యాంశ్లేషణం దుభాంతే॥ ౧౭॥

సంశ్లేష గుణ పరిస్థ వారాం సంధాతాంగకః॥ ఉ॥ వెలసెను(గవులయు, వెల
గెను(బం(తి, ము, వాసెను తెలంగు, తెలసెను దత్తవయు, దురతెను
బట్టు, వెలసెన్న వులము, వెలసె(గవులయు, వెలసెంగవులయు. ఇత్యా
దివేశ్యాదేశ పత్తెష్ట్యఃస్త్వా॥ స్త్వత్వం నామ ద్వితస్త్రప్రత్యయభావః, వెల
సెను(గవులయు॥

శ్లో॥ వాసాంగ్రీతాంతోపసంశ్లేషా ద్వితస్వ సరళస్థితే।
వర్ణయయుక్త రేఫే షష్ఠ్యాం యుక్తాక్షరం దుర్దశః తృవతే॥ ౧౮॥

ఉ॥ వర్షైగరిమము, వర్షైష్టిరిమములు; వర్షైనగరిమ్మము; చేసెష్టంతన్న, చేసెన్ను

టన, చేసెను ఖండన; తరిగెం ధనము; వచ్చె నుగ్రరుచ్యా॥

శ్లో॥ లోపో బహుళ శబ్దాంతే స్యాద్ద్వ్యాదేశ (ద్యు) తా మొంపి (డు) తస్య హా।
శృంగార భూషణా మతే (దు) తాదపి పరేం (డు) తః॥౯॥

చేతి మార్గః॥ ఉ॥ తెలుగు తుంగవిగడీ, తెలుగు తుఁగవిగ, తెలుగుతగవిగను, ద్రుతమయు
ను న్నాత, దివంబు నుమొంది॥

శ్లో॥ శబ్దాద్వి విభ(ణ) స్యాత్తేలాంనార్థ, బిందు మొంప్రా (డు) తస్యచ,
విసే తటాం వస్య దాత్మ (డు) తస్యం స్త్వే షుభాత్రున॥౧౦॥

ఉ॥ ముంగొంగు, త్రుంపసిడి, తండోయు, తాబ్రదివె, తాఁదివె, తానుదివె॥

శ్లో॥ (ద్యు) తలోప స్య మొంసె షు (స్త్రే) నామాంనాంయుతాంతసుడీ।
పు, రెప్రాంశ్చ, పరుషి తద్వ్యాప్ సరళే మొంపదిష్టితే॥౧౧॥

ఉ॥ ప్లెల్లమామరులు, ఎల్లకార్యములు, (డు) తాంతాద్యమొలుపుల్లపదం॥
తలిదుర్గ్రాదువు, తవిదుర్నెదువు, తళుకుఁగిజ్జులు, తళుకుగిజ్జులు, తళుకుం
గిజ్జులు; సింగపుంగొదమ, సింగపుఁగొదమ, సింగపుగొదమ; ఉన్నతంపుఁ
గొడుగు, ఉన్నతంపుంగొడుగు, ఉన్నతంపుగొడుగు॥

శ్లో॥ సాంయుం తవబిత్యాదేపి సార్థ స్యసార్థ స్యలుగదాంఠి షు।

ఉ॥ బలితంపుఁ(వ)న్నన, గరువంపున్నురువు, సలుగడ॥
సేషు (డు) తస్య నస్యంటు గమ్యతః తర్కదారయే॥౧౨॥

టీ॥ తలబాలు ఇత్యాది పదమాసే పృథు(దు) తపస్వి స్వర్గం ప్రాప్తి, తత్(త) లెంపా. ఖా
పా ప(త్ర)పుం నిషిద్ధ్యతే॥ తరతంబమ్ము, నిగ్గుబద్ధపం, సరసపు బయితః

శ్లో॥ తత్(త) పెర్గా దిశమ్మ్యా నామంజ్ఞ ఐయం సాత్విద్వి ఖాంషు ఐలం,
ఆత్రాం యుగకిపే దాసే రుబ్బా తప్త(త) తత్వె॥ ౧౩॥

టీ॥ పేరు + ఉరమలు, పెగుగపు; పాదరిబిల్లు, పాదరిల్లు; బగురుబాంతు, బ
గురాంతు; పెద, మనుమ్ము, చోద, అయిదావు; మలుద్దు, బవ, బాలింత్రగుద్దు, తెల
మ్ము, ఇత్యాది దయుం॥ పదరాలు, బిమ్మ నిశమ్ము దశలా బావె బాగం వాంధం॥
టీ॥ బవరాలు, ధీరుగాలు, గుణాపం పూరాలు॥

శ్లో॥ ఫు), ంఫ్యా సాత్విశాం బో మెలాం(త)పు గ్గు ఇన్న తలబాలు పుం
తద్ధత్స్య ఖేదత సూర్యతూ భవే దబసుగాగమః॥ ౧౪॥

టీ॥ సరసంపు(ప్ర) మలంటు, సగసప్ర మలంటు; (అ)రసంపు) పారి, (అ)రసపు) పారి; తలం
బాలు, తలబాలు, కిత్తబాలు, నసబాలు, తెరబంది, తెరబబ్బు
త, తెలంతబుట్టు పు), ఐల్లంబాంటు, ఐతబాంటు; ఇత్యాది ప్లి త్వర్థః॥
స్సె ఐరులు నతతు, పేద్ర తును తంతు॥

శ్లో॥ నగేలం రురుబ షష్ఠీ స త్వంతత్ర) సమస్యబా,
పు), ంపెర్వా రపి గుణార్ధ సాత్వధం తపార్ధపి తనేపరే॥ ౧౫॥

టీ॥ కేఃః, త్వదం తస్య, టేః, బుబు.తారాన్తస్య; రా.బుబు సాబ్బ్యా, వి.ధా త్వసానతి.

సాంగసుందనము, సాంగసుఁదనము, సాంగసున్దనము; సరసపుందనము, సర
సపుఁదనము, సరసపున్దనము; సల్లుందనము, సల్లుఁదనము, సల్లున్దనము॥

శ్లో॥ పరుషాద్యాద్యాద్వ్యపర్ణా లుప్యంతే బహుళం తుసే।

ఉదా॥ పరుయుల్లు, పరుతయుల్లు; వెదురుంత, వెతెరుంత; ఘుంటవున్న, ఘుంపుటవున్న॥

పరుషే లుప్తశేషస్య భవేదపి నుగాగమః॥౧౬॥

ఉదా॥ పరుగెంపు, వేగెంపున్న, ఘుందలుడు, పెంగత, తెంబామర, బెండువ॥

శ్లో॥ అద్యశేషస్య త్రుత్తస్య నుగ్ద్విపరవర్ణకత్వబహ।

అద్యశ్చి, అద్యస్త్రియ ఇత్యర్థః॥ త్రుంచాయు, త్రుంచేమ, త్రుంచి తిత్రుత్తారు,
త్రుత్తావి॥ పరుషేతరేషు శబ్దేషు నుగాగమోంబా వాత్త్రేతా ద్విత్వం॥ ఉదా॥ త్రు
గ్గంది, త్రున్నన, త్రువమ్మావి, తెంధూటి, త్రెంబెట్టిలు, ఇత్యాది(ప)యోగా
ద్రష్టవ్యంతే॥ త్రుత్తతుంట ఇత్యాదౌ వైరపాసాస్త్రి॥ ఉదా॥ త్రెంగరుపు, త్రెంగెలాల్లు
త్రెందెబత, ఇత్యాదిషు త్రెందుశబ్దస్య లుప్తశేషస్య దీర్ఘో బహుళ(క) వాంతా
నభవతీతివేదవ్యం॥

తేషాంచత్తేషుబహుళత్వి లోపో ద్విత్వంబద్వ శబ్దః॥౧౭॥

ఉదా॥ పది+తొమ్మిది, పందొమ్మిది; తొమ్మిది+పది, తొంబది; వంత+బె అగు, వంబెఅగు
పనవము+తొలారు, పంగొలారు; నిండు+వెర, నివ్వెర, నిండువె అగు, నివ్వె అగు;
నెత+కటి = నెత్తటి; నెల+నదుము, నెన్నడుము, నెల+మది, నెమ్మది; నె అవది, నెవ్వది;

ఇత్యాదయః (ప్ర)యోగా గోపాంగ సంతతాః ॥ వైయాగ్ర్యాదిషు తెలుగు శబ్దం
విశేషయు, సర్వేశతాటుళేషు షట్టు విధః ॥

శ్లో ॥ ద్విత్వ తత్త్వా (ద్య) ఆతపరే తేటాదౌ (ద్య) థవయోదయః ।
సర్వేషామపి వర్ణానాం ముద్దయం టిద్దయం యుతః ॥ ౩౮ ॥

ఆ (త) ద్విత్వం సంధిత్వం దీర్ఘవృత్తి విషయః ॥ ఉదా ॥ తేట + తేట = తేట్టతేట, ఎదురు + ఎదురు = ఎట్టయెదురు; తేట, ఎదురు, తెలిన, నడుమ, కడ, చివ్వు, వెరవు, నడుమ, పగలు, పిడుగు, బయలు, మొదలు, ఇత్యాదయః తేటాదయః ॥

శ్లో ॥ విభక్తి యోగాత్ప్రాయం బహుళం పరే ద్వి(త్వ)త్వ సాంపత్తి ।
యుద్ధా (ప్ర)యోగా గంభీరా సుస్తు తత్వార్థ దయో బుద్ధేః ॥

ఉదా ॥ అప్పటికి + అప్పటికి = అప్పటప్పటికి, అప్పటి తప్పటికి; అక్కడక్కడికి, అక్కడనక్కడికి, ఇంటింటికి, ఇంటనింటికి; ఊరూరికి, ఊరనూరికి ॥ ఇంబుత నాటిలు ఇత్యాదిష్వపి బహుళ(గ) ద్విత్వం నానాత్వ కర్మ యోగపు అలంశికృతం ॥ ~~ఇంబింబుత~~ ఇంబింబుత, ఇంబుతింబుత; నానాటు, నాటు, నాటునాటు; మున్ముందు, మున్ముందు; వెంట వెంట; దంతు, ఇన్నిగ్గలు, ఇక్కింతులు, వెల్లవెదరు, వెల్ల వెదురు, అక్కొంతవి; ఇత్యాదయోగా(ం) పార్శ్వః ॥

శ్లో ॥ సదృశస ఇష్టై ద్విరుక్తిః వలనాం నాంస తాంముతం ।

అదిగం ద్విం ద్విం దుపసర్గ దం దోర్తాన్నె వ వి తెవన॥ ౩౦॥

ఉ॥ నపేచిపోరు, నాతెలొంతిచెవిమిు; నీవలనిఖ్ఞయిమలు, నాయిుంచవితరు
గా, ఇంచవిఖనులు, పంచవివారలు॥

శ్లో॥ అతస్యఖవాలఖంతొపో వర్తాదద్విశఖ్యయొ॥
వాలాపక్రౌర్ఖాఖం దుశ్యపత్వాదిషుపరేషువొ॥ ౩౧॥

ఉ॥ నాది, నాయిుది, నావి, నాయిువి॥ ఉదంతశత్రర్తుప్రశేషణొలొంపరిస్థి
తాంద్వివర్షి రెలొంరతలొంలాపోన॥ ఉ॥ వమ్ములనది, వమ్ములనవి, వమ్ములది, వమ్ము
లవి॥ ఇదంతశత్రర్తువిశేషణొలొంపరిస్త రెలొంతచెల్దాపోనితర్వింభవతి,
ఖచాలశ(గ)వాంగోదిచిర్లో యుం॥ ఉ॥ ఖయిుపడె, ఖయిుంపడె, ఖయిుమ
పడె, సలొం(ఖ)పల్లె సలొం(తొ)ముపల్లె, సలొం(త్రొ)ంపల్లె॥ పతత్వార్థంత
ర్ధిసాంచెతములవర్తరపర్తిన॥ ఉ॥ ఖగవలుపఢిరెు॥ ఇత్యాది॥

శ్లో॥ చెలొంర్థధర్విమస్వి లాపోవాపరయొంర్వాధిరొమయొ॥
వాసాంవెతొప్పస్య పర్వ(తు), వర్తిరెతస్యమధ్యేమొ॥ ౩౨॥

ఉ॥ ఖలొంతునమ్మ, ఖలొంతుమునమ్మ, ఇటుఖలొంతుమను, ఇటుఖలొంతు;
నమ్మతుమిలఖ, నమ్మతిఖ॥

శ్లో॥ అ(మ)తితెపరెమధ్యేముతుఖన్యే పోవిఖాంషిణిశి॥
విసర్గలాపోసుత్యతావ్యాన్యవెలొంతొంభావెత్వా॥ ౩౩॥

అనన్యశాస్త్రోక్తి దిష్టం సాధితత్వే బద్ధ్యాభాషితే ।
ద్విపదం లాభం తస్యానుక్తే మేలం పాం పలాం దర్భ్యయుంతు.
వా॥ ౩౮॥

ఉదా॥ ఉండుం డుము, ఉం డుముం డుము; తెలుప్పు తెలుప్పుడు, తెలుప్పుడు తెలుప్పుడు; వర్ణ పాం (శ్రీ) ఆనునియు; ఖలుఖ్యంనిమోయునియు, ఖలుఖ్యంనపు.
యునియు; నవానునతి తెలాపలాం తెలాం ఆయుబంబుల్, తింతత్వనియెం, తస్వ
వృ్కనియెం, దాసో వాం వృ్కనియెు। దాంసాంవాంమునియెు।తత్ర్త వర్ణవృ్కనే
తత్ర్త వర్ణ పంనే।

శ్లో॥ ఉ ఖలాం నాం వృ్క ఇహాం వృగస్యాం తాన్యింతేసంధిర్నదలా
తుబ్భాంత్।

ఇత్యనుతరలాం॥ ఉ॥ ఇ యుం ధిను పనే, ప దగనున్నవా ఖుఖ్య ఆయుడి
వాగ్లులు డుగాడు అరదములు నతు సలాం తలాల బద్ధ్యముం డు॥

——— ॥ ఇతి సంధి పరిచ్ఛేదః ॥ ———

॥ తత్త్వ(స) తరణము ॥

శ్లో॥ ధనమూలా వృత్తాలా భా(వ) ధనమూలా సుత్తివే యయాం తత్తం వరా ॥ ౩౩ ॥
పేత శ్రో ఢా, తెలరతు తయి, బతుర్థి ఖధరంబ వేలు,
తంటె వలన పష్టీ షష్టీ లావల యొక్క తు ॥ ౩౬ ॥
సప్తమీ సాందు సుత్స్నా దే: పష్టి యొక్క తయాం న్విసా।

టీ॥ రాముని సేవను, రాముని తెలగతును, రాముని శరణమును, రాముని వలనన్యు, రాముని తంటెను, రాముని తను, రాముని యందును, రాముని తయి, జ్ఞానము వట్టి, రాముని యొక్క ॥

శ్లో॥ పేత లావల సొందాంనాం శేష(ర) ద్విత్తు రస్య వాం ॥ ౩౨ ॥
దులే తేవ బెనెలాం ముద్ర: ఖద్గాన శ్వా ధవాంబతాం।
లుక్షు వలాం నాం పదితేరె సర్వే బెలాం ఖ యువాబన: ॥ ౩౮ ॥
పిసాం దాం ఘం(త) శాతస్య యుత్రి(రి) స్వా ద్ధ ఖిదత:।

టీ॥ శివుని బె, శివుని ఎలా, వనములా; అర్థ ఖిదత ఇత్యస్య సా
ధారణా వురుష నే వు(స్రీ), వెబవు రుషాం తం(ఆ) వేసి స్వ త్వ ర్థ: ॥
టీ॥ షి యుదేవ ద(త్ర); ఏస తప్పు గాంల్ల: పి తి పొం పొం శబ్దము ॥

శ్లో॥ స్త్రై (శా)ంబత్రి త్రి తాజ్ఞో యయాంవేసాం దేరల్లాం పిశ్వ శ్శే ॥ ౩౯ ॥
స్వా: శం(త) శా(వ) యెలానెలాంపి వవ(వ) బత్య వి స యుక్తాశేః।

ఉ॥ శ్రీ రామునిన్నిత్యమ్ము అని మనము ద్వితీయాల; సంగతి యెట్లాయె యెట్లు పురుషుడంత
ఉంగరాల్వ్రు, ఋషి పాలె, ఏకారాది పాలు; ఏయి విభక్తులు లావంతరస, ఏ కోదమ.
ష్ఠ ని శాఖలుకారా? ఏసే మముజెనతరాతు॥

శ్లో॥ స్త్రీ లత్వ స్త్వ త ఖ నామ్నా స్త్వద తేలాం వమ వాం దావ్య యుతా॥ ౪౦॥
మిత్ర దిత్తఖ వమ వాం లాంప్సుంలింగ సముతాం ముమా।
మిత్రం పుద్భానం శ గకాం పాంత విలత్యాది తత్రగాం॥ ౪౧॥
ఏ క్లీం దమ ప్రారాత్య్వు మంత సంబోధ్యా తుష్టి త్వ తత్ర॥ ౪౨॥
పుం లింగస్య వమ వాం ద్వాబ నాంమ్నాం వ్యాస్య లడు క్ష్మ వలే॥ ౪౩॥
పుం లింగాన్న వాంబోడు జాన్యేడు మంతస్య నిగాంగ మంః।
ద్విత్వే గలాంద్వి తేవ వనే, సర్వ త్ర పి విభాం పలుయాం॥ ౪౪॥

ఉ॥ రామునిని, రాముని; రామునిచేతను, రామునిచేతను, రామునితోని, రాము
నతోను; సర్వత్ర తెనుగాన నుబెలాం రూపాణ్యూహ్యాని॥

శ్లో॥ సత్రై లింగేషు మంత ప్రాన్నద వసర్గ లుని త్వద్యాం॥

ఉ॥ నిత్యము; నిత్య ము త్యేంద్యా॥ మగనిని, మగనిచేతను, మగనితోని, ఆనుదంతతి
పరుష్యాదాసన; ఉ॥ తమ్మునిని, తమ్ముని; తమ్మునిచేతను, తమ్మునిచేతను, అ
ల్లునిని, అల్లుని; అల్లునిచేతను, అల్లునిచేతను; బిడ్డనిని, బిడ్డని; బిడ్డ
నిచేతను, బిడ్డనిచేతను! ఇత్యాది ద్వితీయా తృతీయలు యెంచి॥

శ్లో॥ అయుక్తస్యతు మంతస్యోపరి నుస్స్యం ఘంటిత స్తదుత్వే మిత్వస్యాత్॥ ౨౨॥

ఉ॥ రాముని॥

శ్లో॥ ఉత ఇత్వం స్యాద్దిః పరభూతాం తుమువ(త్రి) అయాచిత్తే నాం।

ఉ॥ గిరిని, గిరితిని, ధీని, ధీతిని, వారిని, వారితిని;

శ్లో॥ అల్ శబ్దాన్ముయుష్మదస్మద్భ్యస్సా సామాన్య త్వమిష్యతే॥ ౨౪

ఉ॥ కిం, యుష్మదస్మద్భ్యః॥ అలరు, అలము, అలవు, అలమ్మ, నీవు, నేను॥

శ్లో॥ తవర్గాత్ నుగారుత్వే త్యాంశం తో సుగాగమః।

ఉ॥ రామునతును, విష్ణునతును, విధాతృనతు, రామునందును, విష్ణునందును, విధాతృనందును॥

శ్లో॥ ఉత్సోర్గాగమయోరంతే నస్యవేత్తు విభాష్యయా॥ ౨౬॥

ఉ॥ వనము నందును, వనమందును, ధేనువు నందును, ధేనువందును॥

శ్లో॥ బహుత్వేయాం ద్వితీయాది విభక్తీనాం లగాగమః।

ఉ॥ రాములను, రాములచేతను; విధాతృలను, విధాతృలచేతను॥

శ్లో॥ సంబుద్ధ్యంత పదాంతేతాంతా ద్వ్యత్స్యేతస్య దీర్ఘంతా॥ ౨౭॥

ఉ॥ ఓ రాములారా, ఓ దేవియా, ఓ దేవియు; ఓ హరీ, ఓ హరి; ఓ తండ్రీ,

ఓ తండ్రి॥

శ్లో॥ లోపావ్యా సంబుద్ధి తు నిత్యం తేనంస్యాత సామ

తి ౭౮

ఉ॥ ఓ రామ, ఓ కృష్ణ; ఓ రామా, ఓ కృష్ణా? సంస్కృత నామములు ఇత్యాది

వ॥ ఓ వనములార, ఓ బిడ్డలార; ఇత్యాది దేశాన లోపః॥

శ్లో॥ నైపర్క్ష తెలుంగానామన్త్యాకారస్య దీర్ఘ ఉకారస్య నిత్యతః॥౧౮॥

ఉ॥ ఓ విష్ణూ, ఓ శంభూ; ప్రత్యే విష్ణుడ, శంభుడ ఇత్యాది॥

శ్లో॥ సంబోధనే స్యాద్దీర్ఘాన్త్య ఉవర్ణే వ్యరగాగమః॥

ఉ॥ ఓ రాములార, ఓ కృష్ణులార; పాక్షికే దీర్ఘశ్చ స్యాత్॥ ఓ రాములా

రా, ఓ కృష్ణులారా॥

శ్లో॥ ఆరత్వస్య మయోగేవా దంత దీర్ఘ ద్విరూపభాక్॥౧౯॥

పరస్య కుమారాంతానాం సర్వవిభక్తిరేషు ఇష్యతే॥

ఉ॥ వినుము బాలకులు, వినుడు బాలకులార, వచ్చెదిరి తాంతలు, వచ్చెది

తాంతలార; మధ్యమ పురుష యోగాభావే ద్వయ మాగమో నిత్యం

భవేత్॥ ఓ న్న లాగమ ముచ్చటగ దనితమాట, బాలురు, బాలురనా, బాల

రవిత, నృపాలురు ఇత్యాది॥

శ్లో॥ ప్రదం తానాం ఘమయాంతాం క్లీబానాం చ యువర్ణతః॥౨౦॥

ఉ॥ పుంబము, పటము, దైవము, తత్(త)ము, ఆవశ్యము; విం శ(ం) దినాం ఘపా

క్షేత్రపు: ఏంగ శాస్త్రవిద శాస్త్రోద్భవ రూపస్య॥ విధ(ము) లు, మి(త్ర)ము, ఇత్యాది॥

శ్లో॥ శేషాణ్యన్య విభక్తౌ మ, ఘుత్త్వం: తార్థి మిష్యతే॥

శ్లో॥ మోర్తృత్వే ద్విత్వం ప్రాగ్ఘలం దు పూర్వతో బహుళ్యాద్విభాషయా॥ ౧౧॥

టీ॥ ఘోరాః। ఘువర్ణాత్ సర్వతోర్ధ్వం తస్య మయగాగమస్సర్వత్ర వేత్యర్థః, ఘంటము
లు, ఘంటమును, ఇత్యాది, ఘంటము, ఘంటయు, ఇత్యాది॥ ఘంటంబులు,
ఘంటంబులు, ఇతి పూర్వసంజ్ఞకా ముంగాగమస్య తత్పూర్వం భవతి॥

శ్లో॥ ముగాగమస్య మోంతు స్యాల్లులయోర్యాత్ తు(త్ర) బహే,
తయోర్ద్విత్వరక్షణా, సహోత్తరే భాషితే మతః॥ ౧౨॥

టీ॥ పటము(లు) లు, పటములను, పటమున, ఇత్యాది, తు(త్ర) బహు వచనే నాస్య(వ) యోం
గస్తైర్ద్విత్వ సూచితం॥

శ్లో॥ ద్రుతాన్నాఘ(ప) గర్వం తనామ ఖ్యేః(వ) ధ్యై తాంతు మోపి భాక్,
బహుష్వపు ద్విత్వ వాన్యవు దంతో పోత్తమయుక్తగా॥ ౧౩॥

టీ॥ పాంతి, గిరి, (శ్రీ), ధీః వికృతేషు దిన సంస్కృత సమతర (శ)బ్దాః॥ తరితి, తరుతు
లు; మతి క్రి మాలగాలు; బహుమి, బలములు; ఇత్యాది; ఉపోత్తమ ఇ
త్యనేన, జగి, నిసి, ఇత్యాదావ్యత్యేన॥ జగులు, నిసులు; తరులు, తర్వులు
లాంఛనలు, భామినులు; తతరతరగేన, ద్విత్వస్య త్వం న॥ (శ్రీ)లు, లతో
రలు॥

శ్లో॥ నేరాంఘ్రేతేం దు(ద)లతో పద్యే ప్యపి నవాదిషు,

టీ॥ పందిరి, పందిరులు; పిత్తతి, పితితికులు; రాపిత్తి, రాపిడులు (నందులుసు-
వితాడు(ళ్ళు) నందునను). తెంపివ్వది, తెంపివ్వదులు॥

శ్లో॥ గజ్ఞాగ తోరణం తతయాం పాంచ సర్వత్ర (శో)పి వా వర్ణతః ॥ ౧౪॥

ఉదా॥ గోవు, తరువు, ధేనువు, మధువు; సర్వ(త్ర) [illegible] ధర్మైత్ర [illegible]
[illegible]॥

సూ॥ [illegible] బహుత్వం [illegible]॥

వా॥ ఉదంతానామిత్యర్థః; తరువులు, తరులు, ధేనువులు, ధేనులు, గోవులు॥

సూ॥ [illegible] బహుత్వం [illegible]॥౧౧॥

[illegible] (వి) సింహం వినాశ(ము) [illegible]॥

ఉ॥ విష్ణు(వు), విష్ణువు; శంభు(వు), శంభువు; వసు(వు), వసువు; త(ము)వ, వా
గమాంత; [illegible] ఇత్యాది :—

సూ॥ [illegible]॥౧౧॥

విధాతృ, ధాతృ, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]॥

ఉ॥ కర్త, భర్త, హర్త, గంత, [illegible], [illegible] భర్త, విధాత, విధాతృవు
ఇత్యాది॥

సూ॥ [illegible]॥౧౨॥

[illegible] బహుత్వం [illegible]॥

ఉ॥ రమా, రమ, లక్ష్మీ, లక్ష్మి, సీతా, సీత; [illegible]
[illegible] ఉ॥ సీతలు, లక్ష్ములు, [illegible]; [illegible], [illegible], శ్రీ,
[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]॥

ఉ॥ వృక్షము, వృక్షంబు; వయ్యారమ్ము, వయ్యారమ్ములు; నీటము, నీటములు; ధనాగారము, ధనా
గారములు; గృహాస్థ, గృహాస్థలు; బాహ్యార్థము, బాహ్యార్థములు; పద్మ, (ప్ర)యుక్తి
, శృంఖలా, తరంగ, ఆక్షిత్, షితాష్ఠ, లత, అఖిలాష్టవేగ, సప్తరసా, మాంసం,
పద్మలు, (ప్ర)మువులు; వారి(క), వారిక; ॥ బహుళ(గ)హాగోద్దర్శా శబ్దాంవులు
లోపోశివర్గం ॥ దర్శ, పవస, ఇత్యాదయః॥

శ్లో॥ (స్త్రీ)లింగ(ప్ర) ధర్మైంత స్వవేలాంప ఏత బహుళ్యయోః॥ (శ)॥
(ప్ర)యోగాంగోం దేవసుర రూపాం (త) ధనం బాధిత్య బాహుమోం॥

ఉ॥ వనిత, భావము, భూయులు, ఘనవత, మంత బానె(ఉ), ఇత్యాది॥

దేవులు, సురలు; అదిత్య వాహనాంతిత్యేన; భూదేవులు, భూసురులు,
ఇత్యాది(ప్ర) యోగానిర్వ్యాధాం॥

శ్లో॥ సురూపానిత్యం వాసుర(స్త్రీ)న పుష్ప(స్ప)తేన తున॥ (శ)॥
దలాతా శ్రావణాంతం(స్త్రీ) త్వం భువాం శోయుత్రాదిష్ట తే॥

ఉ॥ సురలు, అసుర, (అ)సురులు, నిఖిల సురులు; వృత్ర సురుడు;
శత్రు సురుడు, ఇల్ల సురలు, ఇల్లయుసురులు; దూత, దూతలు;
యోధ, యోధులు; తుంట, తుంటలు; బహుళ(గ)హాగోద్దానవ
హాత్వ(స్త్రీ)త్వంనిత్యం; సింగంబు, దూత, బంబంబు; భువి, దివిని, భువ
ఘలు, భువులను;

శ్లో॥ నావేతి కాపధ స్వసావదర్భి శోభ్యం తెలు దూరావిరా॥ (శ)॥

శ్లో॥ పెత్వం [illegible] క్రై గ్నౌ [illegible] క్రై తారస్త్వై(స) [illegible] వే తే।

టీ॥ సాంవ్య, సాంఖ్య, ము [illegible] సాంవ, సాంతి; [illegible] క్రై గ్నౌ [illegible] గర్భం తేతి, సహా(త్ర)

గా(మ) [illegible], [illegible], క్రై, గ్నౌ, క్రై ని, క్రై తి; త్రై ని, త్రై తి; [illegible]।

శ్లో॥ [illegible] ॥౬౭॥

తం ధరాం సాంసితేలాం దం [illegible] [illegible] తావిధాం।

ఇతాళ్బిద [illegible] [illegible] [illegible] తిః॥ ౬౭॥

బవాంబళ(గ। [illegible] నిత్యం॥ టీ॥ విధ వాలు॥

—— ॥ ఇతి [illegible] తరంగం॥ ——

— ॥ అథ హలంత ప్రకరణం ॥ —

శ్లో॥ హలంత ప్రథమైత్రాంత యుల్యం నామవాం ప్రతిద్యతే।
ఏషాం ముగాగమో ద్విత్వం శ్చ వేదం తద్ధలస్తమం ॥౯॥

ఉ॥ బహుత్వా, దాత్తు, మరుత్తు, వీరుత్తు; ఉగభాం పాపాం హా స్త్రీలింగానాం ప్రథమైకవచన లోపోన॥ చర్మము, వర్మము, తర్మము; సుధన్వుడు, శతధన్వుడు॥

శ్లో॥ దీర్ఘపూర్వ ష్వరస్య చ హలాంతస్య ద్విత్వమిష్యతే।

ఉ॥ వాక్కు, వాక్కులు; స్వరాట్టు, స్వరాట్టులు॥

శ్లో॥ ద్విత్రోత్రాంత సదృశం నామస్వాన్న తుభాంచితం॥౧౧॥
తదితరాంతి మ లోప స్యాన్మోంపోన స్యాన్నుదాదిసో॥

ఉ॥ శ్రీమంతస్య, గుణవంతస్య విద్వాంసమ్, అనడ్వాహమ్, శ్వానమ్, యువానమ్, అప్సరసః; ఇత్యాది: శ్రీమంత, గుణవంత, విద్వాంస, అనడ్వాహ ఏషాం అబాది తుజ్ఞాం దయాం యుద్ధాం [illegible] సర్వం॥ అతతు శ్రీమంతుడు, ఇతడు గుణవంతుడు; వాని వంశము శ్రీమంతము; వీని వంశము గుణవంతము; విద్వాంసుడు, విద్వాంసము; అనడ్వాహము, శ్వానము అప్సరస, వత్సమూర్గా [illegible] స్త్రీత్వ ముతుభాదయోః [illegible] ఏవ అత్రగృహ్యంతే॥ శ్రీమతి, గుణవతి, విదుషి, శునీ; యువతి [illegible]

బాహుళ్యయూరం; (శ్రీ) మంతురాలు, గుణవంతురాలు, విద్యావంసురాలు: ఇ
త్యాది (ప్ర)యోగాః॥ ముదమలు, ఉపానవాంఛలు: (ప్ర)కృతులు॥

శ్లో॥ బుద్ధ్యాది శ్రీమంతేన సదృశాన్యపి బాహుళ్యం॥౬౫॥
తే ఇన్నపాత్త్వము తు ప స్త్ర సాన్నాదేశమయాంబరే॥

ఉ॥ బుద్ధిమత్తు, బుద్ధిజులు, నీతిమత్తులు, నీతిమత్తు; అత్యంత గౌరవం
యుం॥ మానవాన్నవు, భగవానవు; మహాంతరేయు; మానవుంతు
డు; భగవంతుడు; తస్య పతాగస్య వ్యర్థః॥

శ్లో॥ (స్త్రీ)త్వం స్యాత్ర్త్రీ ష్ణావర్త్యాదే (శ్రీ)హ్యాగారాంమవాంతస్త్రాః॥౬౬॥
ఫుం సప్తదాత్ర్త్వ మన్వాంత వర్త్యాసంబుద్ధ్యాసు తద్భవాః॥

(స్త్రీ)త్వాదేశే నాత్వ్యతు శైసస్య ఇతి వేదన్యం॥ ఉ॥ త్వష్టావర్త్య, విశ్వతర్త్య, అ
శ్వత్థామ; ఉరువ, ఉరుజ్వ; ఇత్యాది, అత్యంతగౌరవం; (బ్ర)హ్మ,
ఇదం పదవ్య త్వగ్విశేష వి(ప్ర)ధాత్వాం బాంవాచితం - తత్వ్యతపావేద
యోగవాచకుడి; (బ్ర)హ్మ మయ; ఇత్యేవ॥ ఆత్మ, ఆత్మము; ఆత్ముడు;
మహిమ, మహిమము; (బ్ర)హ్మ, (బ్ర)హ్మము; దేవశర్మ, దేవశర్ముడు; బహు
శమిత్యర్థః॥

శ్లో॥ రాజశబ్దస్యార్థపరేణ, మహాత్మ్యరాం బురూపబాంక్॥౬౭॥
ఇం(ద్ర)జిజ్ఞగజాంస్తస్య లోపఇత్యాహ విభాషయా॥

ఉ॥ రాజు, జగద్రాజు; శ్రీమహారాజ్యము రాజులు; వృత్తి రాజులు; ఆయు-
ష్మత్త్వం, (అప్రధానత్వం). మారుతరాజుఁడు పరశురాముఁడు, ఇంద్రజి,
ఇంద్రజిత్తు; జగము, జగత్తు. ఋత్విగాది పాఠాత్ ఇంద్రజిదాదీనా-
మపి సాధుః॥

శ్లో॥ సాంతానంతసస్య లోపార్థ ద్విత్వే యోగ్యతాంత ముల్లే తాం॥౧౮॥
సాంతానాం మహాంతాం వా స్యా దంత్య లోపోపి వా క్వచిత్॥

ఉ॥ ఉరము, ఉరస్సు; వక్షము, వక్షస్సు; అర్చి, అర్చిస్సు; ధనువు, ధనుస్సు;
ఆయువు, ఆయుస్సు; బహుళగ్రహణాత్ పయః ప్రభృతీనాం స
లోపోన;॥ పయస్సు, సరస్సు, వయస్సు; అంగిరుఁడు, అంగిరసుఁ-
డు; ఉగ్రశ్రవుఁడు, ఉగ్రశ్రవసుఁడు; ప్రచేతుఁడు, ప్రచేతసుఁడు; ఊ-
ర్ధ్వరేతుఁడు, ఊర్ధ్వరేతసుఁడు॥

శ్లో॥ నిత్యం నలోపః స్త్రీత్వం చ వేధసో ధపురోధసః॥౧౯॥
స్యాతాం తే వా సతాం స్త్వ ద్విత్వే వా మనఆదిషు॥

ఉ॥ వేధ, పురోధ, పురోధసుఁడు; మనసు, మనస్సు; శిరసు, శిరస్సు;
సదసు, సదస్సు; లోపే తు; మనము, శిరము, సదము॥

శ్లో॥ జైయత్ర ద్విపాద్ రూపాంతరేబిభ్రత్ యోజావదేః॥౨౦॥
స్త్రీలింగాస్వస్వ నియత స్త్రీప్రత్యయ సమన్వితాః॥

ఉ॥ దివి, హ్లాద, కర్త్రి, ఖిన యుత్రి, భాగ్యశాలిని, బుద్ధిశాలిని, మంతి మంతి,
గుణావతి, విద్యాధిక, పతివ్రతా దేవి, పదినిమే దర్శినీయనే(త్రా)॥

శ్లో॥ శ్రీ ప్రభావా మహాత్వన్యద్రి లింగాని విశేషణాః॥ ౨॥
భవన్తి సర్వదా యోషాం నాస్తి ద్వైతాన్న సంగతా మహాః।

ఉ॥ పద్మలత మనోహారి, మనోహారిణి, హ్లాదంబుగుంది ద్విత, హ్లాదయ్యు
గుణి ద్వి; మొదవ్రు లక్ష్మీ గుణ పతి ష్టుంబు, పతిష్ఠ॥ భవతాని వాలంత సర్వ
నామత్వం, శత్రోః పొందాది నామ(త) విత్వా తో ప్వి వవేరిణా నా స్త్రీ త్వ ద్విరిః॥
సమాస పూర్వభాగ బాబసన్తా తే (ప) దాలో బాహ్య ప్వేతి భావః॥ భవద్గ
గామములు, త్వదా(శ) యములు, మత్స్య గ్రామములు, లసదూ(ర) పములు, భవిష్య
త్కాలములు, దూర్వహములు ఇత్యాది యోగాత్ వ్యేః॥

— ॥ ఇతి తత్స మ(ప) తీరణాములు ॥ —

॥ అచ్ఛిక ప్రకరణము ॥

శ్లో॥ తత్ర వైకృత భాషాయా మచ్ఛి తత్ర యోగాన్వదే॥ ౨౨॥
స్త్రీ సమానం ప్రయాసః త్రీణి సమాంశ్చ ఖ్యాస్స్వరాచ్ఛితాః।
స్త్రీ సమత్వాది శేషేణ ప్రథమైక వచన లోపాదితం। త్రీణి సమత్వా
ది దేశేన ముఖ్య వర్ణాత స్త్రైణ వత్ ఇత్యాహాత్॥ యథా। అన్న, మిన్న; అక్క,
(గ) ద్ద; బాగా, వాకా; ఖడ, గూడ; ఇత్యాదయః స్త్రీ సమాః॥ ఆయ్య
ము, నెయ్యము, అల్లము, ముల్లము; సున్నము, ఇత్యాదయః త్రీణి సమ
మాః॥ ప్రయాసః ఇత్యనేన పుంలింగాచ్ఛిత ఋత వచనవర్తంత ఇతి భావః॥
కొమారుఁడు, చందురుఁడు, జముఁడు, తండ్రుఁడు, ఇత్యాదయోవ
దార్థః॥

శ్లో॥ అద్రిప్రత్యయ తులాస్స్యుర్బద్ధాద్యాము గాదయః॥ ౨౩॥
మహాంతః తింబత్రైరాద్య దివ్యం తానేయాత్ర గామినః।
బద్ధాదీనాం మహత్వేషు ఖాదయః॥ అమహత్వేము వర్ణాదయః॥
స్త్రీత్వాది లు శబ్దేన సమాసాఖ్యవతీతి బిద్ధేయం॥ బద్ధుడు, బద్ధముయు, బద్ధు
రాలు; బద్ధిద, అద్రి, బి. తావల, బొబ్బుద, బెడిద, మిసిమింత్ర, ముత్రుల, ఇత్యా
దాద్య బద్ధాదయః॥ మగఁడు, మనుమఁడు, త్రైరఁడు, తేత్రఁడు, మగ,
మగువ, రాయు, పాప, పెఅ; ఏతు ప్రత్యయాంతాః॥ ఇత్యాద

తాలాం వగాదయః॥ త్రైర్, తత్తళ్, చన్న, నీల, ఇత్యాదయః త్రైరాదయః॥

శ్లో॥ పగతాదేర్భవాంత్యు లోపో రుఃవంతే ప్యుతే ప్యుచ॥ ౨౭॥

తద్వత్తత్ర(వ) తుల్యార్థాం బిందు పూర్వ తాదేశ్చ దృశ్యతే।

ఉ॥ పగతుర్లు, అల్లులు, నెయ్యర్లు, బిడియాలు, వట్టార్లు, గండం(బు), మిండం(బు), ఇత్యాదయః॥

శ్లో॥ తాం(బు)త్వే నామ్నామలుప్తు లోపో తాంతలఘ్వ లఘుయాంత యోః॥ ౨౮॥

లఘూనాం దో బిందు పూర్వ తాదరః తవిసమ్మతః।

ఉ॥ విలుతాం(బు), ~~విలు~~ విలుతాలు, వేటతాం(బు), వేటతాలు; వేదుతతాం(బు), వేదుత తాలు॥

శ్లో॥ ఆ(డు)... బహూనాం వచనత్వః దాంగ్య ... సద్ధ్యస ఋవర్ణస్య॥ ౨౯॥

... దేశ్యే బహుత్వేరాం బిందావిక్య పూర్వ మొర్ధ్యవతి।

ఉ॥ ఆం(డు)లు, ఆంత్రు; తూం(డు)రు, తూం(డు)లు; తూండురులు, తూం(డు)ళ్లు; తూం(డు)లు నిత్యాదీని శబ్దా వ్యోస్య వా॥ ఆం(బు), ఆం(బు)ను; ఆలు, చెవియలు, చెట్లేలు, తొండలు, మరదలు, ఇత్యాదయః ఆల్వాదయః॥

శ్లో॥ చెవియం(వ) ~~...~~ స్యాదల పయి ఆలో బహూంత్యస్యవిభాషయా॥ ౩౦॥

దలవాం ప్రకృతి వాం ఛ్లో వాల బహుల ప్యాశ్వ ద్వహూంశం మతః।

ఉ॥ విప్రాంతస్యాః బహూ వచన తారోస్య ప్యంధిః॥ చెయివ్వలు, చెయివ్వలు;

వెంట్రుకలును, వెంట్రుకలును; కుండ్లు, కుండలు, గిండ్లు, గిండలు, తాళ్లు,
తాళులు, తాలులు; మొసళ్లు, మొసలులు; గొంట్లు, గొంటులు; ఘంట్లు, ఘంటు
లు, గోడ్లు, గోడలు, సవిడ్లు, సవిడులు; బహుళ(గ్ర)హణాన, విల్లులు
పిల్లులు, ప్రోలులు; ఇత్యాది రూపాలెఱుఁగునది||

సూ|| సమరేఖాకారంబు పిప్పళ వాన్యా [illegible] ||౨౮||

ఉ|| తోరెళ్లు, తోరెలులు; పిప్పళ్లు, పిప్పలులు;||

సూ|| [illegible] నామ శబ్దానాం ఉత్తరాంబు బహుళంబుగా

అల ప్రత్యయ [illegible] బహువచనే పరతః స్నేహ||౨౯||

ఉ|| ఉందు(ర)ళులు, ఉందురులు; కంప్పళులు, కంప్పలులు; మొగళులు, మొగలులు
లు; పిడికిళులు, పిడికిలులు; [illegible] ళులు, [illegible] లులు; బండిళులు, బండిలులు,

సూ|| తద్భవ [illegible] లోన్నిర్వర్ణం బహువచనాల్లో [illegible]

సంయోగే [illegible] సర్వత్ర తాపదే [illegible]||౩౦||

బహువచనాల్లో [illegible] ||
[illegible] ళ్లు, [illegible] ళ్లు, మొసళ్లు, పిళ్లు, సిళ్లు; ఉసళులు,
ఉసళ్లు; [illegible], గొంటులు, గొండ్లు; తేలులు, తేళ్లు; పం
దులు, పండ్లు; తాళులు, తాళ్లు; ఇత్యాది [illegible] ||
[illegible] ||

శ్లో॥ [illegible] బహుళ [illegible] విభక్తి [illegible]।
[illegible] బహుళాయు [illegible]॥ ౮౧॥

టీ॥ [illegible] ఉలఘులు [illegible]
[illegible] ఏవం [illegible]
[illegible]
[illegible] విభక్తి [illegible]
[illegible]॥

[illegible] బహు [illegible]।
[illegible] బహుళ [illegible]॥ ౮౨॥

టీ॥ [illegible] ఏవం [illegible]
[illegible] తెలుగు [illegible]
[illegible]॥

శ్లో॥ [illegible] బహుళ [illegible]।
[illegible] బహుళ [illegible]॥ ౮౩॥

టీ॥ [illegible] బహుళ [illegible]
[illegible]
[illegible]॥

శ్లో॥ బహు [illegible] ఖ్యాతం [illegible] విఖ్యాత [illegible]।
బ [illegible] నామ [illegible] బహు [illegible] యు [illegible]॥ ౨౪॥

టీ॥ [illegible] మూలము, [illegible] ములు; [illegible] ములు, [illegible] లు, [illegible]
లు; [illegible] యు, [illegible] యు,
[illegible] బహు [illegible]
[illegible], సంధి యు ము, [illegible] అని, ఇ [illegible]॥

శ్లో॥ [illegible] పదం [illegible] నవ [illegible] ము [illegible]।
[illegible] ము [illegible] ॥ ౨౫॥

టీ॥ [illegible] ము, ము [illegible] ము॥

— ॥ ఇతి పరంపర [illegible] నామాని ॥ —

శ్లో॥ [illegible] సర్వ [illegible] నామ [illegible]
[illegible]॥ ౨౬॥

[illegible] బహు [illegible] రస్య
[illegible] త [illegible]
[illegible]
[illegible]॥ [illegible]

[illegible] బహు [illegible]॥

శ్లో॥ శ్రీ మన్మహాత్మ్యే తత్వబోధాః సార్వదయా సర్వ శ్వతస్సమాః॥ ౫౨॥

టీ॥ [illegible], [illegible]; [illegible] శ్రీయం సర్వ తలావదర్శః॥

[illegible], [illegible] [illegible]॥ ఎందరు, ఎన్ని, శ్రీయం [illegible]

[illegible] [illegible]॥ [illegible] (రు), [illegible]

[illegible] [illegible] మహా [illegible] సర్వ [illegible]॥ [illegible], శ్రీయం

[illegible]॥ [illegible], శ్రీ [illegible], శ్రీ [illegible]; [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] మహాత్మ్యే [illegible] యం॥

[illegible] [illegible]॥ [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] శ్రీ సర్వ

మహాత్మ్యే॥ [illegible]; [illegible], [illegible]; [illegible], [illegible], [illegible]; శ్రీ [illegible]

[illegible]; [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible]; శ్రీ మహాత్మ్యే; [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible]; [illegible], [illegible], [illegible]

[illegible], [illegible]॥ [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]; [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]

ఏవారలను, ఏవాండ్రను, ఎవ్వారిని, ఎవ్వారలను, ఎవ్వాండ్రను; ఎవ్వరిని,
ఎవ్వండ్రను, ఏవనిని, ఎవండ్రను॥ ద్వితీయావిభక్తిః॥ ఏది, ఎది, ఎద్ది, ఏయది;
ఎయ్యది, ఎద్ది, ఏవి, ఎవ్వి, ఏయవి; ఎయ్యవి, దేనిని, ఎదానిని, ఎద్దానిని,
వేనిని, ఏవానిని; ఎవ్వానిని; [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ఐత్తెరువ్రుడు, ఐరుడు, ఐరువ్రుడు, ఐండు, ఐడ్డు, ఐకరు; ఐక్కెర్రు. ఐ
కేరు, ఐత్తెండు, ఐత్తెగు, ఐత్తెండు, ఐక్కెడు, ఐక్కెండు, ఐక్కెరు, ఐత్తె
రు, ఐకేండు, ఐకరులు; ఐకళులు, ఐకళ్ళు, ఐకేరులు, ఐకేళులు, ఐకే
ళ్ళు, ఐకేరులు, ఐకేళ్ళు, ఐత్తెరులు, ఐక్కెరులు, ఐక్కళులు, ఐక్కెళ్ళు,
ఐత్తెరులు, ఐత్తెళ్ళు, ఐత్తెళ్ళు, ఐకరువ్రులు, ఐకేరువ్రులు, ఐక్కెరువ్రు
లు, [illegible]

[illegible]

రు; ఐదుగురు, ఏగురు; ఆరుగురు; ఏడుగురు; ఎనమండ్రు; తొ
మ్మండ్రు; పదుగురు, పదురు, పదుగుండ్రు, పదుండ్రు, పదునెంతరు॥ ఆమ
మొత్తవ్, రెండవు, మూడవు, నాలవు, ఐదవు, ఏనవు; ఆరవు, ఏడవు, ఎనిమిదవ,
తొమ్మిది, పది, పదునెంతటి; ఆత్మనేపద్ధ [illegible] దమూవాం దత్ర పాంగాలి. సర్వా
ర్వాపి [illegible] రూపం [illegible] బాహ్యాని; పదునెంతరు, పదునెంతటి, ఇత్యాదిః—
పన్నిద్దరు, పన్నిండుగురు, పండ్రెండ్రు; పదుమూగురు, పదుమూవ్గురు, పదు
ముగురు, పదుమూడ్రు; పదునలుగురు, పదునాలుగు, పదునైదుగురు, పదునైదు;
పదునారుగురు, పదునారు; పదునే[illegible]గురు, పదునేడు; పదునెనమండ్రు, పదు
నెనిమిది; పందొమ్మండ్రు, పందొమ్మిది, ఇరువండ్రు, ఇరువది; ఇరువదియొ
కరు, ఇరువదియొకటి; ఇత్యాద్యూహ్యం॥. ముప్పండ్రు, ముప్పది; నలువం
డ్రు, నలువది; ఏబండ్రు, ఏబది; అరువండ్రు, అరువది; డెబ్బండ్రు,
డెబ్బది; ఎనుబండ్రు, ఎనుబది; తొంబండ్రు, తొంబది; నూరుగురు, నూరు॥
వేగురు, వేయి; పదివేగురు, పదివేలు;॥ [illegible] (పు-భ్య) [illegible] ప విభక్తి తస్యా
ద్వి [illegible] ప గోష్ఠే! [illegible] రెండటిని, రెండింటిని;
మూంటిని, [illegible] ఇత్యాదిః— ఏతత్సద్ధసర్వ, ఒంటు, ఒకానెంతడు,
ఒకానెంతటి, ఒకానెంతరిన, ఒరిమ, ఒంటెంతరు, ఓరల్లు; ఇతి రూపాణి॥
ద్విశబ్ద స్యైవ ఇను[illegible], ఓరాలు, ఇతి రూపే ప[illegible] [illegible]॥

శ్లో॥ [illegible] [illegible]
[illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] [illegible] లక్ష్మీ సరస్వ
తులు; [illegible] ॥

శ్లో॥ [illegible]
ఉదా॥ [illegible]
[illegible] ॥

॥ ఔపవిభక్తిక త్రిగణం ॥

శ్లో॥ [illegible] ॥
[illegible] ఔపవిభక్తికాః।
[illegible] ॥

[illegible] సౌపవిభక్తికాః।
ఇతి నామ [illegible] లక్ష్మీ [illegible] ॥

ఉదా॥ తాలు, తాలవి, [illegible] ॥

శ్లో॥ [illegible]

సూ॥ పదాన్తే యేకారాన్తేష్వాపి దుద్ధ్ర్యయం బహువచనం ప్రాప్తే ॥

ఉదా॥ ఊళ్ళు, ఊళ్ళకిని; తాళ్ళు, తాళ్ళని; మఱ్ఱులు, మఱ్ఱిని; నెలాకు, నెలాకిని; మెలాళ్ళు,
మెలాటిని; ఆదెన్న, ఆదెన్నటిని; యనిమిది, యనిమిదిటినివే యుదివె
యుటెటిని; ఖర్రు, ఖర్రెటిని; తారు, తారెటిని, నెలారు, నారెటిని;
ఉభయం; పదు, పదుంటిని, పదిని, పగలు, పగలిటిని, పగలింటిని, మొదలు,
మొదలిటిని, మొగలింటిని; రెండు, రెండింటిని, రెండిటిని; మూడు, మూడింటిని,
మూడిటిని, నాలుగు, నాలిటిని, నాలుగింటిని;

సూ॥ ద్విత్వసంఖ్యా దశపదం తెలుగు ప్రాయశో బిందుకప్రత్యయం బహుళం స
పంచదశ ప్రత్యయ తెలుగు పాంచి త్వంచ ఇత్యుచ్యతే ॥ ౬౩॥

ఉదా॥ ఆన్నింటిని, పదిమిదింటిని; పగంటిని, పగలింటిని, రెండింటిని, మూ
డింటిని; తన్ను, తనటిని; మిన్ను, మింటిని; ఇన్ను, ఇంటిని; పల్లు, పంటిని॥

సూ॥ క్రియాగమస్తురత్వాదేరేష ఏకైకాపి లాపఖ్యాతః
విభక్త్యా పరే లోపాగమ యుక్తిచ్ఛేదే గంటి వేరాపి ఒకి ॥ ౬౪

ఉదా॥ ఏళ్ళు, ఏళ్ళు; ఆళ్ళు, తళ్ళు, గొళ్ళు, కెళ్ళు, మిళ్ళు, పళ్ళు, ఏటిల
త్వాదయః॥ గోరు, గోరుకులు, గోరుటిని, గోరులను; గోరు యుద్వేయు,
తారు, నారు, నారు, నారు, ఇత్యాదయోగాయుక్తిభ్య
ఉదాహ్రియః॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

— [illegible] —

॥ ఉకారతత్ప్రకరణము ॥

శ్లో॥ ప్రథమానామ సంబోధ్యే సోత్వార్థే హ్రస్వదీర్ఘయోః।
ద్వితీయా సా వ్యక్తా కర్తరి చ తరణే చేతుమర్థతః॥ ౧॥

నామ ప్రాతిపదికం, నామార్థః॥ రాముఁడు, రావణుఁడు; ఇత్యాదౌ ప్రథమా నామార్థః॥ సంబోధనే; ఓ రాముఁడు, ఓ రావణుఁడు; ఉత్వార్థే, రాముఁడు రావణుని సంహరించెను॥ అత్ర ప్రాతిపదిక ద్వితీయా శ్లేషణ తత్రత్య ప్రాతిపదికే రామ శబ్దాత్ ప్రథమా॥ రామునిచే రావణుఁడు సంహరింపఁబడెను॥ అత్ర ప్రాతిపదిక తద్ద్వితీయా సంబంధి త్రయాణాం చేరావణ శబ్దాత్ ప్రథమా॥ దీర్ఘాభావే ప్రథమా॥ ద్వితీయాధికత్వే :- వైశ్యుఁడు వంటకము వండె నుపు; వండెను, ఇత్యాది వంటకమే నను॥ ఇత్యర్థః॥ వంట, ఇతి ప్రథమ: సవిశేష ప్రాతః। చేసెను ఇతి ప్రాతిపదికః, ప్రాతిపదిక ద్వితీయా దృష్టాంత శబ్దార్థః॥ తద్ధర్మ వ్యాప్తిపాదకతృతీయ, తత్ర దేవదత్తుని చేత వంటకము వండఁబడి యె :- వండుచేయుఁబడియెనిత్యర్థః॥ చేయు ఇత్యస్య ప్రాతిపదికాద్ద్వితీయా దేవదత్త స్యేతి తత్స్యార్థే ద్వితీయా సామ్యే ప్రథమా, తత్ప్రాప్త తారతమ్య తరణం; తత్త్వమేవ సతి తేడ్॥

శ్లో॥ షేంత్యర్థే తరణార్థే చ బహువచనత్వే తత్త్వతః।
భవ్యాదిత్యాంగాదా సాహ్యేషు పంచమ్యర్థే ష్వదిశతో॥ ౨॥

ఫలసాధనమైన క్రియాశేషంబు. ధనము చేత సాధ్యము కలుగును; విధ్యుక్త
ము శబ్దము; ప్రత్యేకముగ వర్తతే॥ తథాహి:– తెలుంగు [illegible] ప్రత్యేకా
వర్తతే। (గ) [illegible] [illegible] [illegible] ప్రయుక్తము, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible]
నిమిత్తము [illegible] [illegible]॥

శ్లో॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] లింగ్ విభక్తి యుక్తాపి।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] తత్ర తత్ర [illegible]॥౩॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] లింగ విభక్తి యుక్తాపి:– [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]॥ [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

శ్లో॥ – [illegible] [illegible] [illegible] వర్తతే ఇష్యతే।
సంప్రదానే చతుర్థీ స్యాత్ [illegible] [illegible] [illegible]॥౪॥
(గ) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]॥౫॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సంప్రదానత్వం। [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] సంప్రదానం। [illegible]

ము పురుషార్థము తెలుపు చున్నాడు; శ్లో

శ్లో॥ ధర్మశ్చార్థశ్చ [illegible] సంగతా।

విష్ణు [illegible] నిన్న, పురుషార్థములను యుచున్నాడు; [illegible] —

[illegible] వలన [illegible] వలయును; భవనము [illegible] మును వలన [illegible]

[illegible] వలన [illegible] వలనం

[illegible]

[illegible] వలన [illegible] ; [illegible] వలన [illegible]

[illegible] వలన [illegible]

[illegible] వలన [illegible]

శ్లో॥ [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

శ్లో॥ [illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ; వనము నుండి, ధనము నుండి [illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

శ్లోకం తంటె నాస్తిక్యాది లోభమోహద్ధవంబ వర్జించి సేవించక।
నిత్యాసంసారసంగాగ్రాపత్రి[illegible] లోకసంకల్ప దృష్టిరస్త్వితి॥౫॥
టీ॥ నామయుని తంటె ఆసక్తి దురాచారము వేయు, లోభం మంతంబ నితరం
బందలోకసంగమునే వేసి నామమనసిని చేరుధ్వానమును చేయు॥
ఆసక్తి మయ్యు [illegible] సంస్కారము, పరమయు, ఉన్నత మయ్యు, ఆసక్తి మయ్యు వ్యా
సము; [illegible] ॥ లోకానికి ప్రాప్తి సంసారనస్య జాతిర్విరక్తి
దక్షి, తనను వంబమయ తపస్కి తంటె వర్తకక్షి। జ్ఞానపదులతం టె నాగరులు
తీపి తమయు; [illegible] మార్గముయుతవోయు; నిత్యానమునుంటి ఉత్తమయుత్వ
తగు; నిర్ధనవస్తు [illegible] పమయుచి; ఆసక్తి లేని వర్ణతలోపి దర్శన
తో॥ నిత్య [illegible] ॥
శిష్టం [illegible] లోకాశ్లో నిర్ధారిస్తారో లోకపుల జ్ఞానాన్ని॥
సప్తధాతుస్వభావం భావస్య జన వర్తతే॥౬॥
ఆ పిత భర్త్రా భినస్త్రము మకు లోకతీర్థాపతస్య ర్థాకి। కే ప్రబంధర్క్ష నాయుని
లోకాత్మ గుణము; [illegible] తత్త్వము, వాని లోకవర్త తత్త్వము తత్తు; ఆ
పితాక్షి [illegible] నాతుందమయ్యు త్తునీతుని విశ్వైవి, జాతిగు గాత్రియుగానం
నిత్య బస్తు వయుబాలాదితే సర్వ వృద్ధక్రగాణం నిత్యారణం మనసు బుంటులు
పలక్షి లయు చెరుగు తోరుచు; గొంవులు లోకపల తల్లక్షుబవాయుత్తిర।

పత్రితుల. లోహపల(బా ఆలు పాం(డు శ్రీ(ఘు)గాడిం, శిష్యుల లోహపల యజ్ఞ

వత్స(డు సమర్థుడు ; ఆ(త్రు) సత్యమ్యపి ॥ మన నుఖుల లుం దు [illegible] (త్రి)యుల

డు శూరుడు ; ఇత్యాది శ్లో ॥ ధా గాడి తరగాం ; స(త్రా)విధిః॥

ఇతా పశ్చా స్త్రీ నా వై ప్రయితలా ఖావ్యపత ఇతి ; పుట్టుమందు జులమున్నది.

వైరాగ్యము మందు ఇష్టా గలదు ; ఆ నిష్టాటి యుందే(ష్ట్ర గల) ద్వారుందు గలడు ;

ఘ బంధు స ఘ ఫలు నది. వ్య (ఘ) నతు వైరాగ్యము న నిష్ఠా గలదు॥

శ్లో॥ షోడ్వర్ష్యే దశసాహస్రీ ౧౦గ సంఖ్యా విభక్త యుః॥

బహుళం (గ్ర)స్య మంత్యంతక్షే దతే బహుళ్ళ తకా॥౧౦॥

టీ. షాడిదయు శాలి నను దినునరసి బొం(ఱు)యు ; పల్లులు పెట్టెలు, పెట్టెల,

పవిధ్రాలయ్యాంతము బొం్వి, కుంతంబుల బొంవ్వి ; ఇష్టము గునర్థములు ; ఇష్ట

ములగున ర్థములు ;

శ్లో॥ అపరసాంఖ్య విభక్తేస్స్యా ద్వి భక్తిర పరాత్మ యితే

బాధా తప్తేష యూ సప్త వైరాగ్య ద్వితో యూ మహాశం ఖ్యవి తే॥౧౧॥

టీ॥ వ్యాఖ్యం డు గ్రామము నువితే ; గ్రామము నుండి వ్యర్థః । పాం(డు పా పా

నము ను తాగను ; ఫ్రాద్వ వదర్థః॥ దేరుస ఘ్రమునారు, స ఘ్రమున తాతి త్వ

ర్థః॥ ఇత్యాద యూ గాత్రం పాం గ్రః॥ గా మునుంతు పా 8 వె త్య తెలాలం గూ లపేసె,

తెలాల తాతి త్వ ర్థః॥ లం తం గ లం బు వ్రాద్య, యంత యుండ్వ త్వ ర్థః॥ బహు

శ(గ) వాంగో దే శస్య [illegible] దంతపట్టి ఖవాంత్య మేవ? అయ్యున్నంతుతి
[illegible] శరంబులు [illegible]; శరంబులు [illegible] ||

శ్లో|| [illegible]
[illegible] ||

[illegible] శరంబు [illegible]; శరములు [illegible] || [illegible]

[illegible]; [illegible]; [illegible]; [illegible];
[illegible]; [illegible]; [illegible]
[illegible]; [illegible]; [illegible]
[illegible]; [illegible]; [illegible]; [illegible]
[illegible]; .

శ్లో|| [illegible]
[illegible] ||

ఏకైక గుణ్యములతు, ద్వైకైక గుణ్యములతు, గుణ్యముల [illegible]
[illegible] గుణ్యములతు, [illegible] గుణ్యములతు, గుణ్యముల
[illegible], గుణ్యములకు [illegible], [illegible]; లక్ష గుణ్య
ములతతు, లక్షతతు గుణ్యములతు, గుణ్యములతతు లక్షతతు; గుణ్యములలక్షతతు

శాంతులు లక్షణ ఇత్యాదయోఽన్యేయాః॥

శ్లో॥ త్రివార వృష్టి ఖేదతస్య ప్రథమస్యాద్వి బ్రాహ్మణాః;
భవత్యత్ర వ్యవహారత్వే దతస్యాపి సాంప్రదేశే॥౧౪॥

టీ॥ సుగుణులైన బ్రాహ్మణము(లు) రాములనకు ఇంపారైనవారు దత్త సుగుణులైన బ్రా
హ్మణులనకు; రాములనకు ఇంపారైనవారు దః॥ ఈ శ్లోకార్థ భవత్యర్థాః॥ విదాంశ
శాంతి యుగుపురుషులు సతులు జనులు సన్మానింతురు; ఖ్యాతిదయాఖ్యాను
గుణమహా త్ముల కుటుంబ ముంబుగ లడుగును॥ పద్యం॥ ఈ విధాన ఘనములోద్ద
త్రమతిదుష్టదైన తే శవాంతర్యనతలి॥

శ్లో॥ విశేషోత్పన్న సస్య భవత్యత్ర భవత్యయః।
తత్ర పాదస్థ దత్తానాం స్యాద్వ్యవహార సంపాదనం గమనో॥౧౫॥

పద్యం॥ వైతుం రవాసి మైనత, లాతానను తగు వారికి విభాంతిం యనగుండ్॥

శ్లో॥ ఈ లోకనప ఆయోనస్య బ్రావేంత సస్య సముబ్రాయః।
విశేషణస్య సర్వేషామపి ప్రాంపతివాప్రదేశే॥౧౬॥

పద్యం॥ ప్రమ(ము)న్నతం తనగు వారి॥ గొను (గెలిసెను) పసతులతాం మృధము
తెప్పర్॥ ప్రమనుద్యు న్నతమ(త)గు వారి (గాంపవలయు; ప్రమనుద్యున్నతు (తగు)వా
రి॥

శ్లో॥ విశేషణానాం సర్వేషాం బ్రాహ్మణస్య విశేషణం।

శ్లో॥ వర్గ వద్గాంయుంత శాం షోడ్పె నం(వ) యుతైర్వ్యై వేదాయుః॥ నన్ను

పద్యం॥ ఆ ద్వ్యా(క్రై యూ త్వ వేది స్వైం యు యుడ్యై ద్యా(। త్రై బలం గుణానితే యచ్చి

దితెం దంవగు।।

శ్లో॥ (ప) ఖం ద్రక్షాంగోద్ర(ఘ) ఖంధి షు(ఘ) లెలాగ సరళాశిరి పరం॥

తి చ తాం దర్శశ్చ తి చ తా(ర్య సమ్యు ఖంతు తి శలతుంతి॥ గదు

బ్రాహ్మాణ్ణ దితనం బంధే(ఘ) ద్రమూత్రరుత్తితిష్ఠతి।

యయుష్మదస్మద్భ్యాం దతానాం సంసంతా నాంష్ఠ నారువమూ॥ స్తు

ఆంతా గోవు పారి యుతస్యః(త్ర) వూతితయివామత్త్వ యూ॥

(ఫ) నురువర్గ్వి గామెష్టు పా(రి) గంత్ర్య వంత్ర మివాంష్క్రతే॥ం॥

ఉ॥ రాముడు వచ్చెను, రాముడు రావణాసురుని గెలిచె; రాముడు వి

ల్లుం దినం(డి) లాకం బులు ఆతుల లంబులు లగు; రాముడు వచ్చి న(ప్ర)తి నవాతి॥

పదరములు గాను; నీవు నన్ను చూచితివి, నేను నిన్ను చూచితిని; మీరు మమ్ము చూచితిరి, మేము

మిమ్ము చూచితిమి; ఉత ఇత్యాం సాన్నిధి, పరస్పరం తుమ వృ(త్తి) యూవి వ్యక్తే నాం.

ఇతి వచనే నేచ్చె; నీవు నన్ను కొట్టితివి, నేను నిన్ను కొట్టితిని; గీ॥ ఆ త్రివాంరు(తా నివాలం,

గుల్ల నం ఖు చాత్రః॥ శర్వ గతి షట్కం ధ గుననన్ను; మీరు పెద్దలు; ఇత్యాదయః

పా(రి) యుష్మా(గ) పాం గోన ఖవంతి;॥

శ్లో॥ తాం నాంద శూతది శబ్దసర్వ వు సొష్వ స్వః మోధనేపి ద్వ।

శ్లో॥ ఖల్వస్వర్ధియోష్ట్యః పస్వద్విష్ట తేమ్ష్యా మెత్రుత్వరత్ ॥

ఉ॥ నీ వృష్టి, చిన్నదానవు, నేను చిన్నదానను; ఏమి చిన్నదాన; వారును మేరలు భవ్యులురు; మీరును మేలయినను అనువయినలు;

శ్లో॥ తతి మిత్వం తారే శ్రేత నాతే సత్వ పదానవేః;
ప్రమాణాన్యనిత్ర వలాపత్వ్యం, విస్తే విభుగుర్వే ద్రాః॥

ఇదం పూర్వమిదం పరమితి నియమము నపేక్ష్య సర్వశబ్దా యధేష్టమరం ప్రయోగార్హాః॥ ఏనిప్రయోగ్య విశేష్యాః తథా విశేష్య మసాపేక్షాః॥

ఉ॥ గాలి చల్లగా వీచెను, వీచెను చల్లగా గాలి, చల్లగా గాలి వీచెను, వీచెను చల్లగా గాలి, గాలి వీచెను చల్లగా; చల్లగా వీచెను గాలి; —

— ॥ ఇతి కారకప్రకరణము ॥ —

|| అథ సమాసప్రక్రియా ||

శ్లో|| ఏతచ్చతుర్విధం సమాసస్యార్థ మర్థపదసంగతం,

సమాసస్యాతి సుశ్లిష్టం తా ఖ్యాతిః స్త్రీ విభ్రమతాః ||౧||

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

శ్లో|| [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

తే॥ సరసపు దీవనలు, తెల్లగుబ్బలు, మంచరాజు॥ అయమేవ సంభావ్యతాత్పర్యం
స్త్రీ గురి తుష్ట్యతే ॥ ముల్లిగములు, ముత్యాలమ్ము, ముత్యం ఇతి; మాలి వెలుగు; ఇతి
బహువ్రీహిః॥ శల్లి సంతులు, అన్నదమ్ములు, ఇతి ద్వంద్వః (ప్రారం) యు ఇత్యర్థస్య
న సంస్కృత లక్షణా సంబంధ శబ్దాన్య సమాసా అపి సంతి అసమాబద్ధం॥ తేన,
బగుడుగలు, బుంటి మల్లి, ఇత్యాది దుర్యపమాన పూర్వపద తత్పురుష ధారయాం
స్సంతి; విపరీతాస్వి ద్విజాత్యర్థి (తరం) గారి వారాః। ముద్దపట్టు, బరగాత ముల
దుర్యపమానోత్తరపద తత్పురుష ధారయాస్సంతి; విపరీతాస్సిద్ధాన సంతి అ
బిలాంధ్వి॥ సిద్ధ స్వరూప్యపి గారి మార్గిః; రాజు పురుషుడు, దేవాల్యాలము, ప
తాబరుడు, రామత్మ పుల్లలు; కేవల సంస్కృత పదం వైకృతి పదాన సమస్యతే॥ తేన
అనేకమారులు, ఎల్లదండు, ఇత్యాది దాటికాసా ధవ ఇతి బోధ్యం॥ తే ఆతం ఉ
ఉత్తపిలగత్తము, తెలిలతన్నులు, వేవగబ్బు, వటాంగి, బూతపిల్లి, నట్లామ;
రాఘుబారము; ఇత్యాదయుశ్శబ్ద పరిత్యజంత స్వవశ్వాంతా ఇతి పూ
ర్వమేవ ప్రోక్తం॥

శ్లో॥ ముగుంతశుద్ధ నామశే స్త్రీనస దృష్టాపు స్యైదతైః॥ ౧౭॥
స పూర్వపదశః తత్పురుషధారణాద్యా (తః) ద్విశబ్దశః।
త్రి బహు(స్త్ర) సమసంబద్ధా బహువ్రీహి శ్చద్వశబ్దతః॥ ౧౮॥

త్రి॥ పెరి దిబ్బలు ధిదము, అరవందము; తరవందము; ఏవందము, పాదిమలాలు;

పతిసెలి దళములు; ఏకస్త్రీయమైన పక్షిదుడు, ముల్లుడు, తామలుడు, కామ
గారుడు, ఇత్యాదికపు సమాసమున; మయూరవ్యంసకాదులు, వేగంటి, వేవేలుగు, చదివెలుగు
తొలాయివరి ఇత్యాదిపరాగ్నివపాగసి ద్వాగార్గం మార్గాం॥

శ్లో॥ పోలా ఇ ద్వితశబ్దసస్త్ర సమోద్యంద్వి ఇష్యతే।
సమాస్యంతే సర్వశబ్దాస్సంబంధే తదా సహా ॥౮॥

టీ॥ ద్విసంఖ్యకములు, తద్విదండములు, ద్వైగుణ్యేలు, ఏలమగల్లు ఏమైనవి
యమైన; ముగ్గురు, ఇద్దరు, పల్లములను, తల్లులను; ఇత్యాదియైనా
నసముస్యంతే ప్రాతి గార్గ్యం॥ నావాడు, నాది, ఇంటివాడు, ఇంటిది;
రామునివాడు, రామునిది, ఇత్యాదులు॥

శ్లో॥ విశేషణస్య చైవ శబ్దాగ్నాంద్వా మయు స్వవిశేషణాత్।
తత్ర బ్దాముఖ్యాగస్యాన్యతో హ్యా సర్వస్య చాయు ॥౯॥

టీ॥ పుట్టినవాడు, పుట్టినది; పుట్టినట్టుపుట్టుదురు, పుట్టినట్టుపుట్టురు,
పుట్టినట్టివాడు, పుట్టినవాడు; పుట్టునట్టివాడు, పుట్టువాడు;

శ్లో॥ పదేపదే యయుష్మదస్మదాత్మాత్మనాం తు గతా।
సర్వాదీనాం గుణానాం చ స్వమాయాం తద్విధార్థయోః॥౧౦॥

టీ॥ నీదుదయ, నీదయ; నాదుపేరిమి, నాపేరిమి; తనదురూపు, తనరూ
పు; నల్లని గుఱ్ఱములు, నల్ల గుఱ్ఱములు; నల్లనల్లాపప్పు, ఇట్టి, బాము, తెలియుక్త

వృష్ణీ, ఘృష్ణీ, చనక్తి సక్తీ, ఆక్తీ, ఇత్యాదయో నల్లాదయః॥

శ్లో॥ ఛిదుత్తమాం విధేర్గుణస్య వత్ర స్వస్వాస్య దా ఖ్యాతస్య తు।
ఖమాలుళుం ద్వ్యర్థ సర్వ నావతా, యలరసం యోగి నేతావాంలః॥ ౨౪

టీ॥ ఛిత్త్వా నస్య, ఆతస్య, ఇత్యాలము, ఈరితాలము, ఉల్లాతము, ఏమాతము; ఓయువర్ణము, ఆయువర్ణము; ఖమాలుళ(గ)మాం గాదయా పూర్వస్థా గాం ద్వ్యర్థం న, ఆరాఖు, ఈశాపము, ఏషం తుఘు, ఆసుత్యము, ఆమారు(తు);

శ్లో॥ ఉత్త(త) యాఖ్యాతవ(ర)స్య వెర్నా టువ(ర)స్య బ్రత ద్వయా॥
లోపోఖ్యాప్తవ దుత్తరస్య, మోటుశబ్దస్య టస్య వా॥౨౫

టీ॥ = ఉత్తరస్య: ఆవెర్నాటు, ఆవ్రటు, ఉవెర్నాటు; ఇవెర్నాటు, ఇవ్రటు, ఇవ్రటు; ఏవెర్నాటు, ఐవెర్నాటు, ఐవ్రటు; ఏషాం ద్వ్యర్థస్య దర్శనాద విధి నాసాత్రి మోలోప॥ ఓమారు, ఆమారు; ఇత్యాదిః; మువెర్నాటులు, ముప్రటులు, ముప్రటులు; ఇత్యపి, (టు) యోగాద్వర్ణం తే; మోటు శబ్దస్య విభక్తి కత్వాత్ దంతావ్యుత్తరస్య సప్తమ్యాదౌ దాటారి కారా సమాపా లోప ఇత్యర్థః॥ ఓ వెర్నాదుసాద్యు, ఆ వెర్నాటు సమ్యా(తు; ఖతె మోటా సుంత, ౨తె మోటు సుంత॥

శ్లో॥ ఉత్తరస్మిన్న మానాధి తరగాలు పది దు ౨౬॥
మయాలు శబ్దస్య లాలాపవ్యాఖ్యా లా ద్విత్వం లబ్రాపతి॥౨౭॥

మధూకము లంగములు, మధ్యాంగములు; మధూకపుష్పములు, మధుకేశ్వరములు;
లు; రంధ్ర ధూమ్రాద్యాదేశః॥

శ్లో॥ ద్విగౌ స్త్ర్యాదితవచనం పూర్వోత్తరపదస్య వై।
ధ్వని తత్పురుషాణామాది తదన్యాదితపాంః ప్రదర్శితం॥

ఉ॥ ముహుర్ముహుః, ముహుస్సారు, ముహుస్సార్థత, ముహుస్తారవ, ముహుర్విధములు, తన,
పుష్పము, అనుపదము, అనుపదాల, నావచము, పాపదము; = తనువము,
అనువము, ఇనువల, ఎనుమల, ఓనువము, ఉదుమ, ఇత్యాదయః తనువ్యాద
యః॥ నామము, పామము, (ప్ర)మము, వేము, ఆముము, ఎముము ఇతినామ్యాదయః॥

శ్లో॥ యథా (ప్ర)యోగం విజ్ఞేయాః తద్వద్ధ్యాదయః సతాంమతేః।
తదర్థ తస్మా(ద్ము)తిత స్యాద్వేదామయ్యాయావదా॥౧౧॥

ఉ॥ తద్వతి, నిత్యల, పుష్పిలతాంము, ఇతి తద్వద్ధ్యాదయః॥ వక్ష్యమాణాదిని నా
ఆద్యాకైకాదేశాపి భవతి॥ ఆయూంయుతాలము, ఆయూర్యుతాలము,
ఆయుంయుతాలము, ఆయుర్యుతాలము, ఆద్యైతాలము, ఆద్యైర్తాలము,
ఆయూతాలము, ఆయుత్తాలము, ఆయూర్తాలము, ఆయుర్త్తాలము;

శ్లో॥ ఖమాల(వి)షౌ సమాసాంత తార్యేవ పు(త్ర)ద్విశ్వతే।
ఖమాల(ద్వి)షౌ(స్త్రీ)యామవర్ణమేనోర్ణ్వి తస్య పదోపతి॥౩॥

ఉ॥ ఘుంత్రంతి, తదిరాయాంతి, నలువ, గట్టువిల్లుదు; ఆలయంబోంతి, నన

బొంది, పూర్వబొంది, ఇత్యాదిః —

శ్లో॥ ద్వంద్వే ద్విగౌ చైవ దృతారస్య నళ్ళతరస్యాం లవణ్యక్షః।
సమాసస్య విభక్తేః స్యాల్లోపో న స్యాద్విభక్తితదా ॥౧౩॥

ఉ॥ మాతాపితలు, మాతాపితలు; రాముని బాణములు, నరసప్పవచనములు, వేవేలుగను, గుణగణములు పాత్ర॥

శ్లో॥ షష్ఠ్యా సప్తస్య వివక్షాయాం [illegible] నాంతు ధాతుజాః।
సమాసస్యాం చేపి దత్తాస్యాః తత్పురుషే సమస్తతః॥౧౪

తత్పురుషులు, తత్పురుషము, రామునకు రక్షించిన [illegible], రామునకు వారినెని నబాణములు, రామునకు గెల్పు నిచ్చిన విల్లు, రామునకు వసించిన బాణములు, రామునకు వెలిచినందు, రామునకు వసించిన పర్ణాగ్రామము॥

— ॥ ఇతి సమాసప్రక్రియా॥ —

— అథ షష్ఠీతత్పరిచ్ఛేదః ॥ —

సూ॥ తత్త్వ తత్వనోః (ర్) తుస్యాద్ భీష్మ కౌరవ్య ద్వంద్వ సుతః।

వినాదీనాం అప్రత్యయస్యాద్ తత్వస్య తత్వేషు ॥ ౧౪

వ్యాఖ్యా భావః :- (ప్ర) త్వయ తనము (ప్ర) తారతమ్య భావః ॥ రాముని తనములు, రాముని తనము; మనుమని తనములు, శీత తనములు, గుప్త తనములు, తెలర తనములు, నల్ల తనములు, పల్ల తనము; చిన్నరికములు, తన్నరికములు; చిన్న, పెన్న, బ్రతుకులు, బెంగ, కప్పెద, పెంకె, లంకె, ఇత్యాదయః శబ్దా నవరసః; తెలరిక ములు, వెద్దరికములు, పెద్దరికములు;

సూ॥ నల్లాదీనాం గుణవాచకానాం నః పరస్యాదీనాం మిశ్రణే తః।

ఇతరేషాం వ్యాదీనాం ముగణస్య వర్ణాదయస్తు ॥ ౧౫

(ప్ర) ౧ నల్లన, తెల్లన; నల్లని, తెల్లని, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, బావం, ఎఱుపు, తెలుపు, పసుపు, పచ్చని, తెల్లని, ఎఱుపు, ఎఱ్ఱని, చక్కని (ప్ర) న; ఇత్యాదయో వర్ణాదయః ॥ వరివం, తరివం; పెరు, కరుపు, మల్లెలు, బొవి, పావి, వాడి, వెడి, ఇత్యాదయః ॥ ఇత్యాదయః। అగ్గి విత, ఎద్దుల, అగ్గలము, వెయ్యి, ఇత్యాది; మంగలిని, మగతనము, పెరరివం, ఎఱ్ఱనము, తెలుపురము, తెలుపు తం(బ్రు) ములు, తెలుపు దం(త్రి) తము, తెలుపు తరికములు, తెలుమ వితము, వెరితారము, తె

లుపు; ఎరుపు, పసుపు, నలుపు; ఇతరాదవ్యాభావః తనము (ప్ర) త్యయస్తు

ప్రావృషి, ఖాదతి; చిన్నతనమ్ము (ము) చిన్నితనము, ఆగ్గలపు తనము, నల్లని తనము పెద్ద తనము॥

శ్లో॥ చిలు తాలీరుత స్యాస్త్వారమురాదిరుత స్య తా।
ప్రస్యలేకాః తత్త్వయు ఇతి ఆకారదేశ తు విభక్తికః॥ 34

టీ॥ చిలుచుత, పాలత్రుత్; చిలుక, సాతి, పట్టి, ముట్టి, పోలటి, నెలటి, చెలటి, వెలటి, లిటమ్ము, నిప్పు; ఇత్యాదయః శిరుతాదయః॥ సా(వ) త్వాయాం షష్ఠ్యాం గాదిగణాపాంరాష్ట్ర జః। అటు తాంతు, అటుతత్త్వయు; అటు, అతను; పట్టె, పెయూరము, తేపాలి, తెల్లు, చెవిమిన్నెరవ, చెరువు, బొట్టు, చాచిర, వయూదము, లంతి, తర, దుడ్డ, నీటువసము, చేరము, గగ్గవిలు, వెన్నము, పొగసువన్న; ఇత్యాదయ ఆకారాదయః॥ అరము తిత్ర అటుత్; అరమర, అము; అన్ని, చన్ని, గంతి; నారదు, నటవతి, నివాళి, పొట్టి, వడాన, వేలి వాలు, ఇత్యాదిరేఫాంతరమురాదయః॥

శ్లో॥ తాం తత్త్వయు తతాంరస్య తేప(అ) చిదిల్లాదిద్వశ్వితే।
కు(అ) చిభ్రాన్యశ్వ వితాచ చిర్యశ్వా మవితామ తః॥ 35

టీ॥ అందగాడు, అందగత్తెయు; తెలుగాడు (తలు), తెలంగి తత్త్వయు; చెరగాడు, చెరగత్తెయు; ఇత్యాదిః; చెలికాడు, చెలికత్తెయు; వొంగలికాడు, వొంగలికత్తెయు, ఇల్లంది గాండు, బంటుగాడు, కుమ్మ్రకాడు, పలికాడు। ఇత్యాది

ధ యోగావస్థ్ర గ విశేష పాచకాః॥

శ్లో॥ శీత స్నిగ్ధ దిలు మధురాదీనాం, ప్రంస్త్య్రాపు మం హుమర్థతః।
స్తోక్ష్య తె ష్ఠాం౽చ దేహాం౽జీ శ్వాలా దర్శ్య హుమర్థకః॥౫౫॥

టీ॥ — శీతమధురాదులకు, తత్కాలమునకు; — శీతమధురములు, తత్కాలఫలములు, తక్కరములు, తెంకా యలు, మానసములు, మాంసతములు, మందారి, మద్యములు, సంక్షరములు; ఆత్రివ స్వేదాం ఘ్రాంపి; — అత్రైతులు ఇత్యాదులు:; పుష్కవీకు, తల్లారికు; మాంసలిపి అవరి, మాంస, ఉలుపు, తల్లి, మదంపు, ఖలాదమలు, టెక్కు, తగిళ్ళ తీరుపు, తెంపు, తెరుపు, నేరుపు, మతతయు, పెరుపు, వెట్టిసి గన్న, సంతరములు; ఇత్యాది యోగా మాలాదమలు॥

శ్లో॥ ఇవర్షాత పయాంగా ద, మధుమర్ధి తావక్షత్రః।
హాఖ్యా యాంతు (స్త్రీ) యాంతస్య స్త్రిష్యైవి తులవాజనః॥౫౬॥

టీ॥ పయాంగి, ఆక్షసి; పయాంతమలు, అక్షసము; తాతలు, హాగాలు, ఖాగమలు, తమతమలు, తమారములు, బందాకమలు, ఖత్తరములు, ఖరారములు, ఖవారములు, వణ్ణారములు, తిటారములు, విన్యాత్రవలు, వెక్షసములు; ఇత్యాదులు;, తెలుపు, మాంతి తి; తెలువ, మాంత, ఖాంలు, వారె, (వే), సాకె, ఇత్యాదియు: తులవాజన: —

శ్లో॥ తసిన్మయూఖ్యఖ్యేతే, శైత్యం పశతె యువతిత్యతె।

శ్లో॥ రజః స్థలాంగుళ్యేక వింశతి మయుఙ్మాత్ర యమాత్॥౨

టీ॥ ఇవెం పెట్ట, మూలె;

శ్లో॥ బహుళ్యం తానాం వగాదీనాం (స్తి) యాంతమాం దీర్ఘతా మతః॥
—అష్టం సేటి సప్తముల త్వాద్ధి, రజావదూర్వా తతస్త్రతః॥౬॥

టీ॥ వగలాంటి; వగ, తులతు, వన్నె, చన్నె, మెప్పు, ఎవ్వు, ఇత్యాది దబాంవ
కాదయః॥ —అ(ప)త్ర యాంతం తామగా దగణాః॥ వగలాంటు, చన్నెలాంటు, (మ)
శ్రీ నాసిక తూన్యాః॥ మకుటం, పాలు, వెరవు, సిగ్గు; ఇత్యాదయః॥ (ప్ర)యో
గ బాహుళ్య వశం తపా...॥

శ్లో॥ మానార్థేషు రతేష్వ, యే శ్లోప యుతు వర్తతే।
దఘ్నార్థే బంటి తెలటి, అర్థే దేశ్యాపాంపరే॥౯॥

టీ॥ ముంజేతు, తూమెడు, ఇత్తెడు, వీసెడు, చేరెడు, మూరెడు, తుంటెడు, గంపెడు,
తమితెడు, తెగటెడు, పుట్టెడు, దోసెడు, పిడికెడు, సందెడు, మోకాలు
బంటి, మోకాలుతెలటి, అంగమ్ము బంటి, అంగమ్ము తెలటి;—అర్థవిశేషేషు వర్తితాంతరాం
గాని; మనా(ప్ర)యోగవశాది యాని; మంటమాటి, ఇంటి పోలుకు, తాత్పర్యేన
మారిపోవు వర్తితా॥ అతఃపరం బాలాలకరంతపా మతువర్థే (ప్ర)త్యయః॥ వెంట్రుకలు, వెండ్రు
కలు, అంత; వెంట్రుక బ్రాహ్మణుకు వర్షే మాద్ద్వ (ప్ర)త్యయేత; ఇత్యాదిద్యాదిశాపార్థః॥

—ఇతి తద్ధితపరిచ్ఛేదః॥—

— ॥ (త్రి)యాంపరిక్షేపః ॥ —

శ్లో॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

శ్లో॥ [illegible]

శ్లో॥ రుమౌ తత్ర బహుత్వే స్యాత్ ఇతరాణ్యేకతోక్తితః॥ 34

టీ॥ డు రు ప్రథమే; వు రు మధ్యమే; ను ము ఉత్తమే; తత్ర రుము బహువచనే, ఇతరాణ్యేకవచనాని॥

శ్లో॥ ప్రథమాద్యాస్సామయుష్మదస్మదర్థేషు తే త్రయః।
తు చ్చెల్వు ద్వర్ణా అమహాంత్యే దివ్వ్యాను బంధతాం॥ 35
స ఉదంతోల్లాపే పరే తుచ్చేన్యువర్ణతః।
దీర్ఘం తే స్థాను బంధస్య పరే తు ఇకి దీవరే॥ 36

టీ॥ స ఉస్సాను బంధ ఉదంతాద్ధాతోర్ల పరే ప్రయుజ్యతే। ఉస్య శబ్దే పరే భావర్ణాత్ స్య ఖవిత్స్యాత్॥ ఉ॥ వాడు వండుచున్నాడు, ఇతి ప్రథమః; వారు వండుచున్నారు, ఇతి బహువచనం; అది వండుచున్నది, అవి వండుచున్నవి; ఇత్యమహతాముదాహరణం॥ నీవు వండుచున్నావు, మీరు వండుచున్నారు; ఇతి మధ్యమః; నేను వండుచున్నాను, మేము వండుచున్నాము; ఇత్యుత్తమః॥

శ్లో॥ త్రయాణాం ద్వివచో ఖాం తిష్ఠే ఉాణాం ఇస్స్యేను వర్ణతో।
ఇకారాగమ స్స్వోక్తే దల్చే తి ద్వ్యిసాంగత్యే వర్ణతః॥ 37

టీ॥ ఇకారాదేశ స్స్యాదు ఇః॥ ఉ॥ ఇతి ఇకారాదేశస్స్యాదను ఇతి ఖాదేశ త్రయాణాం వచః। ఖాం తార్థే వ్యక్తి శ్రా తోరాదికాగమః॥ ఇ ద్వ్యిబిః పరతః స్యాత్. తత్ర

గతేలాం ఛ వత్యోద్ధః॥ (ఇ) తత్త్వం స్వార్థికపర భాషాం, తునుప (త్రి)యా
విభక్తీనాం ఇతి వచనే తుల్యా ఇత్వం; వంతను, వంతతి, ఇతి(ప్ర) క్రమః;
వంతతవి, వంతతతి, ఇతిమ స్వ్యపుః; వంతవని, వంతతవిం, ఇత్యాద్యములు

[illegible]

[illegible] గమః॥౨౪

[illegible] తద్ధితవ్యనుఖం శీలాభావతి; అ(త్ర) భావాద్ధి తారాలా
జితపర (స) తః అవ్యవేదిత్యర్థః॥ తల స్వ తుషారాణాం ఇలా సుగాగమః
వేకారదేశయుక్తి పర ద్రావిడాం స్వగాగమః॥ (దు) వతారార్థం॥(ప్ర)॥ వంతగలవు,
వంతగలరు; వంతగలను, వంతగలవు; మ॥ వంతగలవు, వంతగలరు; ఉ॥
వంతగలను, వంతగలము; (ప్ర)॥ వంతును, వంతుదురు; మ॥ వంతుదువు, వంతు
దురు; ఉ॥ వంతుదును, వంతుదుము; వేద్ధ (త్ర) పుగాలాం దారార్థవి; తెలం
గ వములు ఉమగానుసు ఖస్లు వేయుముం; తా స్వ్రేప్ర వవ్యామంతును; చికేటి
బలాపు గూపు మాపును॥ సంభావనాలాం; వాతింతలవర్ణును॥ సం(ప్ర)శ్న
వత్తు నా పోడును; స్థానేత్వేవ; అంతటి తటుందును, వర్త్రయామే, మ
నమునని స్వ తునగం(ఱ) క్షమల; థునయుగయా దమదును; ఎదుగాంబ్రాగమాః
వ్య(ా) బాలావర్త్ర్తి మాగాంతికినా, ఖ్వంతలి స్త్రియం; భాషిని అప్పని
ఆ పగును; అశిష్టి, శుఖం ఖగును;॥

శ్లో॥ యే త్వం శ్రేష్ఠ బాలాం తేజ్యోవత్యాం నాం గృహస్థాలి।
వేత్త్వా జ్ఞాన (త్రి) ధమపతా యస్వేదుగతత్రజ్ఞా॥౮౫

టీ॥ సంతతులను, సంతతినీ, సంతతదరు;

శ్లో॥ విత్తేశా గృహస్థ లాభమున్నా నాస్తి గృహ తపా నిమేలం॥
తయెలా గృహ వాంఛిత్వా (ప) ధ్యేవ వృష్టి కులాంధ్రవాం॥౮౬

సంపతి, సంతతి; సంతుష్టు, సంతుష్టువు; సంతతధృవం తెదం; తెలియులల
గలానను, ఆవిగా యులను, వేదములుగ జిలినను; ఆవిగ జిల్లి
ను! ఆవిగ జిల్లెతును.

శ్లో॥ యేతా శ్లోకా ధ్యజ్ఞా (దు) తాంతేషు, సాక్షితామె ధూతవర్ణత్రా
విధానవరతి తప్త్వా స్వస్తత [illegible] నగృహవతి॥౮౭

ఆశప్తి। వింతు ఖాగ్యము తవిగెతును; వింతు వేలులగలు గుణను; శాపే;
నీతుల రాత్రి సత్వంబు గావిగెతునను; నీతుల రాత్రి సత్వంబు గలుగునను;
సంపత్ (సం) గ్రహీ, రాముడు నీవు (గ్రి) ప (గాంధితును; రాముడు నణవు
గ్రిప (గాంబుతను; నీవి తాత్పర్యంబునే యియునది; నీవు వనివిలా (విలా
వునది.

శ్లో॥ పరస్పర్శ్వేధ తుల తయొర్ధ్ర తాంజీ ఇష్ట స్తధా ఖవీవ్,
తెలా గాన్ నవ్ [illegible] యువ్యత్వు దు ఇదౌ దుతొంత్వ మయం త్వయాంక్షతె॥౮౮

ఆశిషి; బరాయువగువతు, బరాంయులరగుతు; శాపే;, రాత్రిసంతత
వగువలు; రాత్రిసంల్లరగుతు; సంపత్త్యాదే, వేనిగరుంగాశ్చింపువుయు, వేనిగరుం
గాశింప్పుతు; విద్యా; దేసన్నవలాటు జరిగింపువుయు, దేసన్నవలాటు జరిగింపు
తు; మనసయుమంతుగను; ఆ(త) ఇటిత్యరుతూ ఖావే దిత్యనేనవవచనవల్లక్షి.
పరత్వం ॥(వ)॥ వంతయు; వంతయు; వంతదువంతవు; వుంవంతవు, వంతయు; ఉం వం
తను, వంతవు;

సూత్రం వసుతు సూ॥ పరయలాం ద్వర్య్యవిరతేతుభూవ్వావే।

ఆదాద్యనుప్రయోగూపి తయలాస్వంపత్త్యాని ముతశి॥౧౫॥

ద్వవిరతేవమద్యముప్పుగుద్ధవయుతశాలాం తుఇత్యద్యః॥ దేవావనిసే యతుమల్ల
వీరు వంతతూతు; తయలాగ్యద్యేమ ముతుశాలాం। వంతుమ, వంతువూ; వం
తుసి, వంతువే; వంతుయు, వంతుతాం; వంతుతి, వంతుతే: ఆ, ఆ; ఇ, ఈ;
ఋ, ౠ; ఌ, ౡ; అప్పు, ఆప్పు, ఆయువ్యు, ఆమ్యు, ఆర్గ్వం, ఇత్యాదయలాదా
దయః॥

సూత్రం॥ ఏదాద్యనుప్రయోగేతు ఖావే తాంవు (జు) ఖా తయలాం॥

ఖావేటసాప్యున్స్యాత్మనే, యోగేతజ్వగ్యాతస్యవా॥౧౬॥

ఉం॥ వినవ్, వినవే; వినరె, వినరెః వినతువె, వినతువే; వినతరె, వినతరెః
బహువచనం, వస్యుర్యు వినుటు, తనుటు, వినతముముప్పు, వినుటుతుముముప్పు,

మనుష్య, మయంధు, మునష్య, శమిత్ర, శలత్వ ఇత్యాద్యయ ప్రత్యాహ్యాః॥

శ్లో॥ వ్యతిరేకే విశిష్టా(యాం)(త్రి)యాం తద్ద్వివనస్త్రమేవ॥

ఉ॥ వేయమి, బాంధమి, వినమి;

శ్లో॥ ఏతా(శ)యాం గౌంపాత్రే భావత్వే క్షితి(భ)వాంతో॥౧౯॥

ఏతా(శ)యాం గాం(త్రి)యాం గాం యతస్త్ర్యతారితం తద్ద్వివప్రాధానవర్గాత్; ఏయమేవ త్రాత్వే క్షితి॥ తెప్త్రి, తిష్ట్రి, పతి, వేఖ; సమానత్రప్త్రా గారిమితి సంత్ర ఖ్య సమానా(శ)యన్నాదితి(త్రి)యాం విశేష్యగాన; వ్యత్యనిషేమే(య)తు పిలువంబడి వచ్చె, నిత్యాది సిద్ధం॥ పదలత, తదలత, వేద రత, వేదరత;

శ్లో॥ వేదశ్చ నో(దు)తాత స్వధ్యే ధ్యేత్వే భావలక్షణా।

ఏవం తత్ర్యే నాతథుర్యుష్యు వర్త్వా భావలక్షణే॥౨౦॥

టీ॥ పా(దు)లత్ప్ర్వన్నం బుగ్యాయమగును; ఏతం తురముష్య నినం బోలుటి నీ, నెలవాంతింబుతున్నత్యలు విరిచె, వై(దు)ంతువంతను బాయుంను; భావల క్షేగాం నామాన్న(త్రి)యాంలక్షేగాబాంతా(త్రి)యా॥ త(ర)బ ప్రాధాన ర్యజ్ఞ గ్రహణా భావతః; వై(దు)ంతువంతనతిధివచ్చె; ఏ(అ)పాతేయాలక్షేగా మాగమునంలక్షే౨౦॥

శ్లో॥ బువర్గతో వృషాంతస్త్యే బ్ర(ఆ)క్షితు(త్రి)యాన్వయే।

శ్లో॥ [illegible]

టీ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

శ్లో॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

శ్లో॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

శ్లో॥ [illegible]

శ్లో॥ ఉపరి యాద్వ్యవేదింబు స్వత్రిరంతు విభాషయా॥ ౧౬౪

ఏతస్య గాం ద్విస్య శాస్త్ర ద్వా తెలాంశంబు స్వత్ర యోరి యుతా గమోవాస్య

తే। గురుమహాధాతోరంత భాతోన్య త్రయోస్య నభవతీతి వక్తవ్యం॥

ఖజే: ఇయం, ఇంబు; ఖుజయుంబు; పక్షే, ఖుజింబు; గుశా, ఇ

యే, ఇంబు; గుశియుంబు; పక్షే, గుశింబు; ఇంబు స్వేవ భానేనసా

స్వో తిత భాతజ్ఞా వత్ర పరతా నసంభవం తితి వంతవ్యం॥ యూ జ్ఞా

ద వెంతా భా తి గా [illegible] వస్త్రీ యూంద [illegible] ॥ యూం

బు, [illegible] శియుంబు, ఇత్య

త్ర, నిత్యత్వా దిహ [illegible] ॥ [illegible] త్వాది యుతా గమోనా స్తితి

[illegible] తత్వాత్ర తే ప్ర సంగ విధి ద్వితవ్యం॥ నగు, ఇయు, ఇంబు, ఉ॥ నశి

యుంబు; నశింబు, నగు, ఇయు, ఎను; నగను, పఠు, ఇయు, ఉను; పఠిను;

ఇత్యాది దుర్గా దామారణాం దృష్టవ్యం॥

శ్లో॥ అత్వం పత్యాదీన స్వస్వాద్విత్వ మంతవాం లక్షేవాం

తెలనెలాం తను ప్ర యోగస్య త్వ ర్వతా విత్రి యూష వైబ్రం॥

ఉ ఒపత్యా, పతిన, పత్యాను, పతినను, పతు, ఇతు, వెతు, తను, అను, బను, వి

న్నౌ నస్య మను, తిను, తను, ఏ తేప త్యాద యు॥

శ్లో॥ తెలాసా విస్వ వయు ళం యసెల్యా విపిం తి త్రారవత్ర యెం॥

శ్లో॥ ఓ న్నాదే రుత్ష్పే వో ప శ్చో బిందు స్తే మోన్రిశ్చ స్యాం హు యో ఊ ౧౧

ఉం. వంశి తొని తొ, వంజ కు నె తొ; బహ్వం జమి త్స్యేన యాం తస్య నిత్యమితి

బోధ్యం॥ వే యుం, వే సి తెని యుం, వ సిరి, పే సె సు, వే సి; పే సె అని ఇత్యాదిః; ఉ

స్వ్ర ప్రాప్తతు, [illegible] వు; [illegible] సు,

విను, విను, తెను, వును, శను. ఇత్యాదిః॥

శ్లో॥ [illegible] ఉ న్న స్వ లు గ్వ వే

ఉ ఉ [illegible] స్న తి వు॥ ఉన్నా

న్ప, ఉ న్నా లు; [illegible] ఉ న్నా, ఉ న్నా త్తు; ఉ న్న వు;

శ్లో॥ [illegible] ౧౨॥

[illegible]

[illegible] ని త్యే వై త న్నై [illegible] బిం దోం స తి త తాం స్య తో॥

[illegible]

సు; ।

శ్లో॥ [illegible] ౧౩॥

బ హుల అ (గ) వా నా నా న్వ ప్ప బ ద్వ్వ్ఞ బ్ర త త్త్త్ ఇత్యర్థ॥

శ్లో॥ త ద్యోం న్న స్వ, వ తు న్న స్త్రే సో స్నాం [illegible] సిక శ్చే తే॥

[illegible] ఇతి [illegible] తెను, తెందు, తెం

నుడు॥

శ్లో॥ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] పల్లవించు, పల్లవించు;

[illegible] సిద్ధం॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

సూ౹ వర్ణ్యం బున్ స్త్రీ వాచి బిన్దు ... స్పృశించుట, స్పృశించుట,
విశించుట, ప్రశంసించుట, ఱుచించుట, తర్శించుట;

శ్లో॥ [illegible] [illegible] స్పృశించుట [illegible]
[illegible] ౹౹ ౨౪
[illegible]
[illegible] ౹౹ ౨౫

టీ॥ విధి [illegible] సంబంధము స్పృశించె; [illegible], వ్యదుర్లభ్యమూలు ధర్శ్మవలువి సర్వం
బు: వంచించుట, వంచించుట; [illegible] గించుట; వ్యంజించుట, పంజించుట, రంజిల్లు
[illegible] ౹౹
ఏవం సంధిల్లు; ఇంపుతి పరిగంధాది రించుటలు వలాదిశాపవాదకి॥
రంజించుట, సంధించుట, [illegible];

శ్లో॥ [illegible] వస్త్ర [illegible] ౹
[illegible] ౹౹

టీ॥ ఫ్రూ: ను, ఫ్రూనుము, ఫ్రానించుట; తెలు, తెలుము, తెలించుట; పగులు, మ
గులుట, మగుడించుట; తూదురు, తుదురుట, తుదిరించుట; విను, వినుట;
[illegible] ౹౹ [illegible] (గ) [illegible]
[illegible]; [illegible], [illegible]; తేసుట, [illegible]; తను, తనిపించుట; అప్ర్య

స్వాది [illegible] పి। తాడి పింపు, మాను, మానుపు, మానుపు; మను, మనం బు, మనపు; [illegible] ॥

శ్లో॥ [illegible]
[illegible] ॥ ౩౦౩॥

[illegible] దంగు, [illegible], మాం [illegible], మాం [illegible]
[illegible], నలుగు, [illegible]
[illegible] ॥ మాం [illegible], దంగు, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] నేరుబు, నేరుపు, వలయు, వలపు; [illegible], తవియు, తవుపు; తేలియు, త
లపు; [illegible] ॥

శ్లో॥ [illegible]
[illegible] ॥ ౩౦౪

[illegible] నపు, [illegible] బు, [illegible] బు,

ఉగు, కావించు; తెర, తెరచించు; విన్నపము, విన్నపించు; మొంతాలు, మొంతరించు,

చు, అల, అలించు; అలతించు; పలవ, పలవరించు, పలవించు; (ప్ర)త్య, (ప్ర)త్యించు,

ఉండు, ఉంచు, ఉనుచు; నెయ్యి, నెయ్యించు, నెంచు; మునుగు, ముంచు, మునుచు;

తునుగు, త్రుంచు, తునుచు; పెనుగు, పెనుచు, పెంచు; తిగు, తిగించు, తించు;

చెయ్యి, చెనుపు, చెప్పించు; మొగుడు, మొగుడుచు, మొగుచు, మెఱుగుచు; మొ

గిలించు; బనుగు, బంచు, బంపు; తిరుగు, త్రిప్పు; తెగు, త్రెంచు, త్రెంపు; నిలుచు,

నిలువరించు; నిలుపు. వను, వంపు, పాపు, పుచ్చు, తెను, తెనపు, పలుచు,

పంపు, పనుపు, పంచు; అనుచు, అంపుచు, అనుపు, అంచు;

శ్లో॥ అను(ప్ర)లోగ నిపాత్యాస్య పుచ్చువాం(త్ర)విలపొయ్యతే।
ఉ॥ మొసపాపు, మొసపుచ్చు, ఇత్యాదిషు (త్ర)యు దాహృతం॥

శ్లో॥ ఉద్యాది ద్విరుచు తివరేపు ఙ్నొరిషువా భావతే।
ఘగ ద్యాదే త్తే(త్ర)యు స్వాద్ధపాదే సుప్తవిభాషయా॥

ఉ॥ ఉదిపించు; ఉను, తను, లిను, వినుు, ఇత్యాది; వలానిపించు, వలానించు, ఉ

ద్దము, ఉద్దగించు, ఉద్దము, పిర, పంతము, బత్తము, వప్పము, బొర, పెల్ల, మెళము,

ఇత్యద్యాది రాత్యతి గణాః॥ ఉప్పు, ఉప్పగించు, ఉప్పించు, ఉప్పు, బప్పు, పల్లము,

ఇత్యాద్యాదిషు॥

శ్లో॥ ఆ ఉరాఠురాష్ట్ర తురాఠురాష్ట్ర తస్య రస్య ల్యరే చాతి।

శ్లో॥ వేదోర్ధ్వస్య లఘుంర స్వాభ్యు త్తుగాంగమోవాంస్తవా॥౩౩॥

ఉ॥ ఏడు, ఏడులు, ఏడింటు; ఆరు, ఆరులు, ఆరింటు; తూము, తూములు, తూమింటు; వేలు లు, వేలుం ఫు)॥

శ్లో॥ పతోర్ధ్వ గల ఊర్ధ్వ పల్లవ సాస్వ వేం బుతి।......
శీతారస్య లఘూరే షోసేంబు తాస్య (త్ర్యా)రగాంబుతి॥౩౪॥

టీక॥ అ లఘుంరస్య తవోక్త ఇష్టేర్థః॥ పలు బు, వెలువడు, వెలువరింటు, వెలువ అయు; మెప్పు దు, మెప్పరిం బు, మెప్పరయు; (త్రై)రగాంబు గుపరింబు శ్లో స్త్రీ తుస్య త్యాద్యా(త్రై)రగార్థ వారి, తవాగవలాత్త దర్థ తాగ వలా ఖ్య వతి, శ్లో ధ్వం॥ నెంబు నెంబు, నెప్పింబు; వప్పు, వంపు, వంపింబు;

శ్లో॥ ఇతార్ధే తాం రవితా రూప్యగ నాదరాత్స్వ త్వవిభుష్య తి।
(త్రై)రగాంబుతి పర్యాంన వాంబెల్లార్థే (బెల్లా)సు, వాచ్య తీ॥౩౫॥

టీ॥ నిగుడు, నిగిడి, నిగిడి; ముగుడు, ముగిడి, ముగిడి; ఉడుగు, ఉడిగి, ఉడిగి; మునుగు, మునిగి, మునిగి; పబం బు, పబంపింబు, దబంబు, దబంపింబు, పిలు బు, పిల్చిపింబు, వలబు, వలపింబు, వాబ్బు, వాబ్బింబు; మెబ్బు, మెబ్బింబు, మెప్పింబు;

శ్లో॥ సఖ్యాము ఖ్యాధ్యయుత్తే ఖ్యాంః ము ఖ్యే వాంము దితారూప్యే తీ।
ద్విరుత్త ఖిన్నాగవలా న్య బయోరల్పాతిపరేప వా॥౩౬॥
టీక॥ అగవుబన్య। పబంపుడు, పబంపుము; ఆడుడు, ఆడుపుము, అన్యబన్య, పిలువుడు

పిలుప్రము ॥

శ్లో॥ అద్య బందలాం స్థిర్థవసన్మయు తిప్రాపనాంబుజంబుజేతో।
ఫ్రార్గ్య బందలారా గము సన్యవతారసన్యతంపాదస్పతి॥ ౩౨॥

తలతత, త్రేతత, తాపత్, అత్ర నిత్యః॥ అంబలా త్వైర్బా షితేరి॥ నొనర్ణవలానో।
ఏచవత, ఏచపత్న, నెలాంబాత్, ఏతత్సర్యం; ఖవాంబుజ(గ)వాంబుజేతో॥ అతర్థిం ప్రదలయు, దం
ప్రదలరు, బంధ్రదలలు; పత్వబ్రావపత్తే, వత్రవలాంగారాతారదిశః॥ అతర్థిం తలరు, దం
తలరు, బంతురు;

శ్లో॥ వబల్పాః బలాబలారగలాశల్పాబల్పా రాశల్పా ధుః తాశల్పారురర్ల తిః।
సాంఘ్దిబల్పారసం, సర్వస్య, తబల్పాస్తే, వేరుతిత్యపి॥ ౩౩॥

వబల్ప, శాందలు, రవల్పు, బలాబు బాలారలయు, బలాదులయు; అగు, తాందు, తవల్పు,
బెబల్ప, బెరతు, బెరువల్పు; ఇబల్ప, ఈరందు, ఇవల్పు; అసర్థ యలాదేశాలు; నియ
తులింబుతయు; పానినెలాయుధుగః॥ ఖనివినియుని.వ్రలావింపలయుపథులద
బల్ప; వేందు, తెరందు, తెవల్పు, తెరువలు;

శ్లో॥ బావ్రనొంవ్రైగార్ప బల్పనెబల్పార్థ తివాలంత్ర వలాసన్పవా।
తులుత్నగెలారనుతెబల్పర్ప తాసా తానా బ్రవంతివా॥ ౩౪॥

బబల్ప, బావందు, బావ్రవలు, నెబల్ప, నెలావందు, నెలావ్రవలు; బాతే, బాతత్, బా
వతువలు, బారువలు; నొతే, నొవత్, నెలావతువలు, నెలాతువలు; ఫ్రార్ప్య సలాత్రగా

పక్షః॥ వర్తమానార్థే ప్రత్యయాః; తమ్ములు, అగుదురు; అవ్వదురు, కౌదురు; తంతు,
అగుదురు, అవుదురు, కౌదురు, నారు, అనఁబడు, తానఁబడు, తనరు॥

శ్లో॥ సార్థప్రత్యయాద్విభాంశం వేత్తావార్థ్యేటో ఖ్యాతినేటి యదాశ్శః।
ముఖ్యోస్థానే దుర్ద్ర ఖ్యాతి తేషాం స్ఫూర్యాద్యే తేత్యా దపదౌ తపౌ॥ ౫౦॥

చేసెను, చేసితిని; చేయును, చేయుచును; చేరఁదు, చేరువఁదు; పొందుదురు, పొందు
దురు; పొందు, పొందువమ్ము, పొందవలు, పదము, పొందమ్ము॥

శ్లో॥ ఇతి వర్త్రే పదే పాగ్ప్రోగ్లో తంత్వస్య యేతాఖ్యాతే।
తదా గౌః శ్రుత్ర సంబంధే దీర్ఘస్వమపి సే స్యాత్॥ ౫౧॥

వర్తమానార్థే ఐత్వే; అయ్యె, ఐ; అయితి, ఐతి; పొందయ్యె, పొందయితి; పొం
దెను, పొందెదను; వర్తమానార్థే ద్విత్వం: అయ్యెను, అయ్యెదను; అయ్యెదు,
అయ్యెదరు;

శ్లో॥ పిలువాద్యర్థంతాద్యస్య రస్య ఖవాలశంవలు తిలగ్నవేత్।
ఉదితా విశతితాతపి, తాద్యావేరోతాశ్చ లుఖ్యతే॥ ౫౨॥

పిలఁతురు, పిలవఁదురు; పిలువము, పిలువవము; పిలువును, నిలువు, తలగు, ఇత్యాద్యాః,
పిలువాద్యయః॥ తావుతను, తాతను; అగుటు, తావుటు; అగుదును, తావుదును;
తానను, తావునను; అనుదును, అనవుదును, నావుదును; తమ్ములు, తెందు;
ఇత్యాద్యాః క్షేయాః॥

శ్లో॥ భావే తాచ్ఛీల్యే త్రార్థే (త్ర) తదీయా బహుళా ప్రయుజ్యతే ।
శ్లేషే ఉస్యుత ఉగతా ఈస్త్వర్థే పరతో లభ్యతే ॥ ౪౩॥

ఉ॥ - ఏయుడు, ఏడుపు; ఏయురని, ఐరని; ఆపుడు, కొడుపు; గప్పున, గాసన;
(ప)॥ తలచుడు, తలరు, తలడు, తలవు. మ॥ తలవు, తలరు; ఉ॥ తలను, తలము;

శ్లో॥ (త్ర) ర్థే హాసాద్యత్ర లోపే శేతాం ఉన్నత్యే లక్షే వికారే తస్యాం ।
శేషే నో తే శేషే తే పిస్త్వల్ల ఇతో వి శేతాం ఉపరా ర్థే ద్వంద్వ॥ ౪౪॥

(త్ర) ర్థే తలు గొంక తలెం ది శేతాం వేతర్థే ॥ పరి, పరిఖ్యాతి రేశ్చా హా (త్ర) నిత్యే ఇతి చేయం
ద్వయం॥ ఉ॥ (ప)॥ తలపాడు, తలగుపాడు, వేడు, వేరు, వేదు, వేవు; మ॥ వేవు,
వేరు; ఉ॥ వేను, వేము. వేవది, వేమి, వేసే.॥

శ్లో॥ వాహావే వల చేతారెల్ల దుష్టస్త్ర స్వస్తృనాస్సహా ।
పథు శైత్రా రూపత్వే వళ్ళాస్వర్థే ద్విత్వే యోనుప్ర చయోగనో॥ ౪౫॥

ఉ॥ (ప)॥ ఏల్లాడు, ఏల్లారు, ఏల్లాడు, ఏల్లావు. మ॥ ఏల్లావు, ఏల్లారు; ఉ॥ ఏల్లాను
ఏల్లాము; ఏల్లావిం, ఏల్లాలే, ఏల్లానీ; పతే; పల్లవత్వే హాదీ; పల్లావే; ఏల్లా వాత్వే
ఆ(ప) చేయాగా పి తే(త) తే(త) ద్విత్వే ॥ నీలుపరు, పిలుపురు, ఆపురు, త
త్తుపురు, వింపురు, పెంపురు, పట్టింపురు, చెప్పురు, మోపురు; ఇవాదీ
రెటాంగా(ర) వట్టిపవ ; చెప్పు, చెరలుదు; నిలుచు, నిలువలుదు; తూడు, తూ
డలుదు; పడు, పండుకొను;॥

శ్లో॥ అనుప్రయుక్తస్తుయుస్స్యాద్దగ్వాదిస్తత్ర ప్రత్యయః।
సోరుగ్వా ద్విరుక్తౌ త ధ్వతిత్వా ప సన్న్యాద్వా తథా తుగాంతః॥

ఉ॥ అరుదెంచు, అగయుదెంచు; ప్రాపుదెంచు; అగు, నెగయు, పొరవు; చను
చ్చు, పుచ్చు, తెచ్చు, పఱచు, వెయలచు, విచు, ఏరుగుదెంచు, అరుదెంచు;
ఏగుదెంచు, ఏతెంచు, చనుదెంచు॥

శ్లో॥ ఆపి తస్యన్నలోపస్స్యాత్తైతరూ ఆపి తన్నుటి।
అనుప్రయోగ గుర్వాత్తే లక్షిస్స్యాత్తుద్విదంతతః॥ ౭౨॥

ఉ॥ చెచ్చు, చెతెంచు, పుచ్చు, పుత్తెంచు; తెచ్చు, తెత్తెంచు; అగుడేదు,
అగుడేరదు, అగుడేవచ్చు, అగుడేరలను; వాడు రాతెచ్చెను, వారు రా
(రయు) నయ్యిరి, అది రాదయ్యెను; అవి రావయ్యెను; నీవు రావయితివి, మీరు రా
యితిరి, నేను రానయితిని, మేము రామయితిమి॥

శ్లో॥ అనుప్రయుక్తా గుర్వాప ఖేదతస్యనుజ్ఞాతతః।
స్యాన్నస్సైలానుప్రయోగేంవా పరస్య స్యాత్పివా ఖ్యదేశీ॥ ౭౪॥

ఉ॥ చెతెంచె ఇత్యత్ర ద్విత్వవినాశః॥ ఖేదేనానుమతియు [illegible] కాను, ఇతినుఖం
తాగు [illegible]; నెప్పగాను, నెప్పను, నాయంపులగానున్నాయుము
గను; అత్ర పరళప్రయోగే ఏవ; సపరుస్యప్రయోగే [illegible] తిక్త్వా
దగాను, బాంతగను, బూతను, అత్ర నస్య త్వం॥

శ్లో॥ తలాంన్త వర్గా త్రో దునన్తో తెన్తా ప్రస్త ష్య ప్ష సర్వ వా।
ధా తాన్వ దర్శనం(ప)యుత్తా న్న ప్య దృ శ్యతే ధాతవోంపి పేయ్యర్థకా॥
విలక్షణార్థ దా పి తక్ష్య వ్య పత్త వసం జ్ఞకాః కోంసి।
పే ష్ప భా ర్య సర్వ సంబంధ లృ టో విధిపి సమ్మత ౭౫౧॥

బహులు శ(గ)వాంగ్మే నాం(త్ర) సం ధీర్ఘ వ్యోం॥ వంతుగల వారలు, వంతగలాండ్రు, వంతుగల వారు, వంతగలారు; వంతుగల వారలు(వు), వంతగలాండ్రు(వు); వంతగల వారరు, వంతగలారరు; వంతగల వారను, వంతగలారను, వంతుగ ల వారలు, వంతగలారలు; ఏవం, వంచబున్న వారలు, వంచుబున్నారు, వంచిన వారలు; వంచినార్య తత్త్వ ద చెలాగాతవర్జ్యః॥ తెలారు బుంతు, నీలుబుండు, పరుండు, పన్నుండు, ఆకెలను, ఈకెలను, ఈయకెలను, ఇయ్యకెలను, రశ్మె నుత్రె కెల్డను, షష్ఠె కెలను, మైత్రె కెలను, వేలుకెలు, వేలుతేను, వేలుతాంము, ఆలవను, ఏరు పను, (త్రె)త్రె ను, మెష్పను, పెలవను; తలపోయలు, పోసపోయలు, ఆపోవు, కెంపోవు, కెంనిపోవు, విజయం వేయలు, తేయుపా(రు)లు, తూప్రబుమ; ఇత్యాద్యలు శిష్యప్రయోగాః। ఆ(శ్రీ)మాం రి వస్త్రనా తూ పని యగు; మంబ గురు వ్రధురతే నెని, నీవు బదువను దెంగ్ర తెనుమ॥

శ్లో॥ తన్త్రాంగ సంఖ్యా భావా యాం, వచనే సంధాయార్థకే।
ఆశాస్త్రే ఖలు తబ్దా దే రగటే స్యా(త్ర) నాగతిః॥ ౭౫౨॥

ఉ॥ శౌరి స్వరల నిర్దిష్టంబు పర్వ యయుందానం, పాఠ ప్రాతిపదికంబు గ, గయ
తారతా ధుంధుయు ద్వారతతుం జనితొ॥ ఇత్యా, గతిం, సర్వము, త్ర, స్ర, పుఖ,
లపి, లాబ్జ, రితర్వ, పెరా త్రే, ప్రతి దాంతురానా వర్త విత్రే తా గతి తువాంతా
నాం (ప్ర) యోగా గతా నాస్తి వ్యక్తః॥ (పార) ద యోగా ద్వావింశతి రతాంత్వ ద
యుస్సాత్రా (శప) ప్రత యుస్త్రి గతి సంజ్ఞాః॥ పార్రదయు ఉపసర్గ సంజ్ఞ
అః పి; (ప్ర) భవించు, అవతరించు, అధిగమించు, ఉపసర్పించు, పరి
ష్కరించు, అనుసరించు, (ప్ర) పంచించు, అత్యేపించు, అభిభావించు, అతి
రేకించు, విలాసించు, ఇస్మరించు, సంస్కరించు; ఇత్యాదుల
అర్థ (ప్ర) యోగావగమ్యాః॥

శ్లో॥ వలయాద్యది (త్రి) యాకర్తృ భావవ్యక్తే నలఘుల్యతః।
గతిబుద్ధ్యవసానార్థ ధాతుకర్మ త్రీష్యతాం॥
తేతా వర్త్ర రతాం త్రిత్వా ప్రేరకాం త్రిర్య భావభాక్।
స్థ్వా లత్వరు రనుత్రి సర్వషష్ఠ్య బహువలు శంపరిణామము॥
తన్యాది యోగే (ప్ర) యోగాప్యత్రయు క్రియాం ప్రయుక్తే।

వలయాద్యది (త్రి) యా కర్తృ) ప్రత్యా వ (త్రి) యా వ్యక్తే ర్థాతురాన పూర్వాస్యాః। వా(
ఉం బతాం త వలయుయు, వారలు బతా తగా వలయు; ఏవం, నీవు, మీరు, నేను,
మేము, మనము; బతాం తవల ఇట్లు, వలయాలము, వలదు; తరా తునసు తరాదము;

బెల్లము, బెల్లరు, తగరము, తగరరు; ఇత్యాదివచనాల యాథార్థ్యము ప్రా
ప్తిద చెలా కర్త్రర్థాః తెలి యాథార్థ్య దచెలా బహుత్రర్థాః శినార్థ దచెలా
దనార్థాః వినయ, బదము, బెప్పద యు శబ్ద తత్త్వ తెలి. ఆ తత్త్వ తాం(ప)
పిద్ధాః. ప్రి యప్పైల (ప్రు)ంధువారంబు బెంధునను, దివ దత్తుని మొ(ట్ర)ని వనంబు
సైంధింబెను; ఆ సర్వ తారాప్పైతాత్మ త్వం దర్శర్తితే, యజ్ఞదత్తు (ముప)రమల
నేనె, నైవ దత్తుండు యజ్ఞదత్తుని బెత ప్రశమిం నేతినె. రామలచేత మింత్రి
లంకని బెం, రాముని తు మింత్రిలంక నంబడియె, రాముని బె మింత్రి లంకనాబ
డియె; ప్రైల (ప్రు)ంధు తత్త్వంబు దరిసెను, ప్రైత్యంతు ప్రైల(తు) చేతూ తత్త్వంబుత
రిపెను; విశార్విం (ప్రు)డు, రాముని తు మింత్రి లం గాను పింబెను, కర్త్రర్థం
దర్శను నవ విశ్వరూపంబు ఇంతావెను.

— ఇతి (త్రి) యాపరిచ్ఛేదః —

— ఇత్యేకం భావ తిథి స్త్రీ ధ్యాయః —

శ్లో॥ లగ్నాద్వా చంద్ర వశ్యా తి త్రిత్ర యోగాః కర్మ తామ ర్కా వంశేషు శుక్రః ।

తుం క్ష్మౌ స్నః ప్రశ్న్య యోగా ద్వా తెరాశ్రి వాం తః కర్మ తి శీ షష్ఠే తే॥౧॥

వత్స్య వరా గారో బ్రా వ కుజ్య తేశాన్ దర్శర్క్షః కర్మ తామీవాం ।

వంచా ఖ న స్వ వి క్ష్మ యోగా వృద్ధి వ వారి రాను సారతః ॥౨॥

అత్ర ఖండ నా ర్క్షః, వెయల తేతి నే వేరా ద్వి దీర్ఘః॥ ఏ తితే తి షాల తార్క్షః । తేరా

ః త్రికే తి షాం బ్రా తేరా వాల తార్క్షా శ్య తయాంచే తి సంఘరార్క్షః॥ ఏ తితే తి, శిందా

ర్క్షః । ఏ తితే తి సుత్ర తెరార్క్షః ।

శ్లో॥ లక్ష్మౌ తన్వ తి ప వె వలు వ్యుత కగ బ యయు వానాం సప రము లు గార్యే ః ।

త సార్య దే తవ్య వ్యు తే మోం శా ద శాః తి ని యయు మల శి యయు వే శ్లోక్ష్యః॥౩॥

లి లు గు, లి లు త, అ గు, అత, త ఈగు, త ఈత, తాం గు, తాత, తు ను గు, తు ను

త, న ఈ ఖు, న ఈ త, ఎ ఆ గు, ఎ ఆ త, వి గు, వి త, మ లు గు, మ ల త, మం ను గు,

మం ను త, మయా గు, మయా త, మొ ల బు, మొంత, మొల త, వ మొ రా ఖా వలి॥

.రా త్రే, వం గు, వం త, ఎ ఆం గు, ఏ ఆ త, వి గు, వి త; అత్ర కర్మ తి తృతీయ దను సార్వ

రతా వా ఽ వి దర్శ శ్య తే॥ తా ను త, తి ని యయు, తి ని త, మం శి యయు, మం దుత, ఇత్యా

ది లు గార్య ది రా కర్మ తి గా॥౪॥

శ్లో॥ వె యాశ్వే ది స్వం. తలు గార్యే ద రథం గా ద తి మీనే వః ।

శ్లో॥ ఉభ వర్గాత్ స్యాద్ధాతో ర్భావే వుత వాఁ ధాంత్య లుక్తి॥

చేయుట, చేత; అలయుట, అలత; కరాయుట, కరాత; కొరాయుట, కొరాయుట,
కొరాత; గాయుట, గాత; నేయుట, నేత; ప్రాయుట, ప్రాత; ప్రాయుట, ప్రా-
త; మయాయుట, మయాత; మేయుట, మేత; వెరాయుట, వెరాత; రొరాయుట,,
రొరాత; లాయుట, లాత; దూరాయుట, దూరాత; వారాయుట, వారాత; వ్రేయుట,
వ్రేత; కాలుగు, కాలిమి; ఏరుటు, ఏరిమి; తరారుబు, తరారిమి; నెరు
బు, నెరిమి; వ్రేలుటు, వ్రేలిమి; బతియుటు, బతిమి; బ్రతుకు, బ్రతికిమి; పెక్కు,
పెక్కిమి; తావు, తావిమి; ఉతగు, ఉతకువ; ఏలుగు, ఏలుకువ;
తాలగు, తలకువ; నలగు, నలకువ; పెనగు, పెనకువ; ప్రాలయుట, ప్రాలత
మ; మలబు, మలకువ; మెలగు, మెలకువ; లాగు, లాకువ; వేగు, వే
కువ; ఆడు, ఆటు; ఊడు, ఊటు; ఊడు, ఊటు; ఏతరు, ఏ
తెటు; మీడు, మీటు; అప్పరు, అప్పటు; తీరు, తీటు; త్రిమ్మరు, త్రిమ్మటు;
పండు, పంటు; పాడు, పాటు; వండు, వంటు; వేసరు, వేసట; మండు, మంటు॥

శ్లో॥ అనుప్రయుక్త ఆలుస్య వాఙ్మయం క్షీబసమాఖ్యావేశః॥

త్రేలాలాటువులు, ప్రాఁకలాటువులు, మంతాలెటువులు, ఇత్యాది॥ —

శ్లో॥ వ్యాప్య దినాంతముస్త ధాతోశ్శబ్ద స్యాద్ర్వంభవంతస్యవి
శో భవే ధాతోర్వింబ్యాదిః స్తిభ్యాదిః పవర్గాశ్శ॥

పడు, పాటు; వెదు, వేటు; ఆడుచు, ఆట; తేలుచు, తేటు; పొడుచు,

పొట్లు; వాలుచు, వాటు; పొలుచు, పోటు; కోడు, కొటు; (మో)యుచు, (మో)టు;

ఆవుడించు, ఆవుడింత; ఇగిడించు, ఇగిడింత; ఓతిడించు, ఓతిడింత; తుల్ల

గించు, తుల్లగింత; తుసిడించు, తుసిడింత; తెంకరించు, మెకరింత; తెలుప్పరిం

చు, (తు)ప్పరింత; గిరిగించు, గిరిగింత; ఇత్యాదులు; ఊరియుచు, ఊరిపము; పో

రి వెలా రత్యమీలవ్యాదులు; తేలియుచు, తేలపము; పులయుచు, పులపము; మురి

(య)యుచు, మురిపెము; సెలయుచు, సెలపము; వరియుచు, వరిపము; ॥

సీ॥ ప్రారబ్ధ్యాదేరితేలాం స్యాదేర్బహుపాత్వస్య తాలవః ।

వల్యాదేరస్య, గర్త్యాదేర్హృస్వస్యాదేస్తదాళువే ॥ ౬ ॥

త్రుటార్యాదేర్హానింత స్త్వ స్వైర్యాదేర్నాంగలారూపమాల ।

మార్యాదేర్నామతేలా త్వసృష్ట్యాదార్యాదేస్స(త్త)పక్షవేతాః ॥ ౭ ॥

ఆతుంత్యాదేరురక్షుతి । వతితల్యాదయుః పరే ।

వాక్త్రారా (అ)(త్త)వీర్ణవిలాం సప్తతే విశ్వవపాలతాః ॥ ౮ ॥

వలయుచు, వలపు; వేలయుచు, వేలపు; ఆతుంచు, ఆతుపు; ఇంచు, ఇంపు;

పీచు, పీపు; తేను, తానపు; తాచు, తాపు; బూచు, బూపు; తలచు, తల

పు; వెలుచు, వెలపు; పూచు, పూపు; పెనుచు, పెనుపు; పెలుచు, పెలు

పు; పోరచు, పోరపు; మెచ్చు, మెప్పు; మోచు, మోపు; వలపు, వలచు;

వాచు, వాపు, ఇత్యాదీని వతో ఱుల్వ్యాదిగణాః॥ ఆంచు, అంచెను; ఆవులు;
ఏమరిత; ఆరయు, ఆరయున; ఆలయు, ఆలయున; ఆడు, ఆడెన; ఇడు
ఇడెన; ఏపు, ఏపెన; కను, కానెన; కలాడు, కలాడెన; తెలారు, తెలారెన; ప్రాంచు,
ప్రాంచెన, ప్రాలు, ప్రాలెన " తలాన్వాదిరక్ష తరాగేడా స్వాదీ ॥ తలాంగు, తలాంచెన;
ఇత్యాదిరం ల్వాదిగణాః॥ ఉప్పు, ఉప్పెన, ఊర్చు, ఊర్చెన; వప్పు, వప్పెన; గప్పు;
గప్పెన; గద్దు, గద్దెన; దప్పు, దప్పెన; దవ, దవెన; పాలు, పాలెన; వలన్న, వల
న్నన; వచు, వచెన; పులుబడి, తప్పుబడి, తగులుబడి; వెరుబడి, వెప్పుబడి;
పోబడి, (వెయు) క్కుబడి, వక్కుబడి, తేనుబడి, తెనుబడి, గట్టుబడి, వెల్లుబడి, వె
రుబడి, సాగుబడి; గలు, ఆలాడ, ఏండు, తాయు, వదియు, తునియు, పతియు, పా
యు, పిడుచు, పేలు, మంతియు వవర, (తే) యుల్; వంను, మనుపు; రాచు, రా
పు; తెలుచు, తెలుపు, వేర్చు, బాపు; తడయు, తడపు; నిలుచు, నిలుపు;
మెచ్చు, మెలాచ్చు; ప్రాంచు ప్రాపు; (పు)చ్చు, (పు)చ్చు ॥ తెలాకి, ప్రానిక, పాలకి
వనికి, విసికి; బ్బ్ర మెలా తప్పు చుక్కిన ॥ బరాకి, వెరుగడ, ఆడుగడ;
ఆంగడ, తెలుగడ, (తె) గడ, వనుగడ; విరుగడ, వీడుగడ; వలాలు, వరా ఆకెయు.
ఆవల్లు, ఆవల్లు కావలు; ఆంపు, ఆంపకమల్ల, పంచు, పంపు, పంపకము ॥ ఆకేపం
దెలారు కారర్పు; వంచు, వంచకము; (వెల) వలు, వెల వలకము; ఆద్దు, ఆద్దర
ము, ఆలుడు, ఆలుపు ఆవల్లు, ఆవల్లను; ఆల్లు, ఆల్లును; యక్కు యక్కును;

(స) మ్ము, (తస్య) మ్ము తు; వాడాపు, వాడాపుతు; [illegible] తెలుపుతు; [illegible] దంటు, దంట్రుతు; కాడు, కాపుతు; పెంటు, పెంపుతు॥

శ్లో॥ — — = పంచలా రాఘ్రాత్ప్రత్యయే ॥౬॥

సూ॥ (ప్ర) పుతు, పెట్టితు, పెట్టితుతు; వడాలు, వడాపుతు, రాయు, రాపుతు, ఇ[illegible]; (అ) తుకు, (ఒం)టు, ఉప్పు, ఉలుగు, ఉసగు; (అ) వు॥ తగవు, నగవు, వచ్చు, తనివి, విరివి, తెలివి; ఇవర్ణస్య॥ నెయ్యెలు, వాతి, మొలవతి, గెలవతి, నేరువతి;

శ్లో॥ ఏవతి వ్యాసే తే సాధితే।

సూ॥ నే వతిః॥ రాజి॥ తేను తి, వినుతి;

శ్లో॥ — — (స)(ఖ) ఖంవర్గా...(ప) యోగతః॥ ౨౦౪

ఇతి [illegible] (ప) యోగ (ప) యోగ [illegible] సర్వసమ॥

— ॥ఇతి [illegible] పరిచ్ఛేదః॥ —

— ॥ ప్రకీర్ణకస్వరః ॥ —

శ్లో॥ ఋంకారశ్చ ఇకారశ్చ పదాద్యారభసమ్మతౌ।

ఏకార ఉత్తమ ఋలు తుష్టువా వత్రస్య ఆత్మనే॥

ఊ మేల ప యెవ్య దశా యెంత్య న్యాయాంత స్వాలు పత్రలాయు గోవ్యన

ఊ మేలా యూలస్థిత ది ఘూర్ణవే త్రైకే నం ఘంత్రిస్వవాణి॥

ఆ యతు ఋషి ॥ అత్ర సంధిర్న, ఆ ఋషి; అత్ర యకారాగమోన; వక్ష్యె ఋషి, వక్ష్యే ఋషి, వత్స్య నృషి; అత్ర ద్వ్యక్షర లాఘవ సంస్తే వ్యస్య వ్యాని; పిన్నారు, పిన్నారు, పిన్నారు; పెన్నెరు, పెన్నెరు; మానేరు, మానేరు; ఆతెలు, ఆతెలు; తుందిలు, తుందెలు; నాగెలు, నాగెలు; నేతెను, నేత్రెను; మారెను, మారెను; ఘూరెను, ఘూరెను; వంగెను, వంగెను; ఊ యెల, ప యెవ్య ద, శా యెంతు; ఉ యెల, ఊ యల, ఊ మేల, ఉ ఖూల, ఊ యుల, ఊ యూల; వత్తమాగా ఋద్విత్వం ఊ యెవ్వల, ఉ యెవ్వల, ఉ యూవ్వల, ఊ యువ్వల; ॥

శ్లో॥ ఊ మేలాంది శాస్త్ర వమాం యెం పం మెలావా శిత్వ ఋష్వతే।

ఉత్తమయు దావారగాం। ఉ యెల, ఊ యెల, ఊ యూల, ఊ యల; అవె, ఏవి దవయు; ఏ యు, ఉ యూరమలు; కెలాపు, దనుర్గె ఉయం శబ్దః॥ ఉదాఉరాతే వి యు, తే యుము, తేప, షష్ఠ వా బ్వ యుం శబ్దః॥ తేపు, తెలాబూతి, జీవి యు, నరావు, నెలావి, నెలావు, ఘూంఘు, ఏయు మెలాతే, అంకుర వాచ్య

యుం శాన్నకు (పెయొం = మొం) ఏలుంతే, మోంవ్రు, వేయము, ఇంతొకదయు ద్రిలుయొంలొం దయొ॥

సూ॥ ఉపకారాదేశ, అకారస్య నొ మధ్యత్వో, ద్విమాంశం బలుతే॥ ౨౩॥

ఉ॥ ఆల్లు, అలు, గుల్లియు, గులియు; తేన్ను, తేను; నన్ను, నను; పల్లుం పలు; విల్లు, విలు;

సూ॥ వాక్రలొం దే ద్విత్వలు కొన్నవ్యల్లు న ద్విత్వ స్వపదాద్వి బు;
నీయుగ్నాద్విదరాద్విహొల్లు గ్నాం దినాంను పొంవశం తొద్రా॥ ౨౪॥

ఉ॥ అకలు, అక్రలు, అక్రలు; అట్టుక, అట్టుకు; అప్పె, అయెూవ్వ, అయూవ్వె, అవ్వాకి, ఇట్టుకొ, ఉప్పవేశము; ఉమ్ము, ఎక్రసక్రియుము, ఎక్రసక్రియుము; ఎక్రిరింత, ఎద్దు, ఎన్నెక, ఎమున్నక, కజ్జాయుము, కట్టె, కొట్టి కొత్తప్పళ రము, కమ్ముటుము, కముతము; కలవ్వెతము, కెట్టుక, కెమ్ము కెలుగ్గరం రం; గయూవ్వశము, గిజ్జగాంతు, గుజ్జరాతి, చిట్టి చిన్న, చిమ్ముటు, చిన్న చి, చెప్పుము; చెప్పుతు, చెమ్ముటు, చెన్నయులు, జవ్వాజి, జొంజిల్లు, తోమయ్యల ము, తరికుమంచి, తంవ్వెర, తెల్లు, దవ్వు, దివ్వియు, నవ్వు, నిద్దుర, నివ్వరి, నివ్వా శి, నువ్వు, నెట్టికే, నెమ్ముడి, పవ్వళం యు, ప్రిన్నియు, పువ్వు, పెద్ద; పెట్టి, పెర తెన్న, ప్రొగ్గతు, బెగ్గతు, బెమ్ము, బెమ్మితేము, బెమ్మిశితము, బెంబిళ్ళ తిత్తము, మంజ్జు, మత్తాణు, మల్లారం, కుతల్లు, మయుదీ యుం, మెట్టుకే, మెంకరి రము, మెలగ్గరము, మ్రొయులారము, రతి; వెట్టి వెట్టు; వట్టి, వలూవ్వి

౫, నన్నియు, సర్వతి, సిర్పంగ, అప్పు, ఇప్పు, ఎప్పు, అప్పుడు; ఇప్పుడు,
ఎప్పుడున్ను, అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, తేవమ్ము, వెంటమ్ము, వమమ్ము, అవ్ము, అ
క్క, అప్పి, అయుచ్చి, అప్ప, అక్కొలు, ఇక్కొలు, ఎక్కొలు; అక్కటి, ఇ
క్కటి, ఎక్కటి, ఇత్యాదులెలాంటి క్రియాకలుపుటకు. అత్తే, తన్నదరి,
నన్నదిరి, పల్లెత్తె, విల్లావి, నిలుగు, తాలుగు, మిలుగు, నెగయుం, పొందు,
ప్రనరు, షగాను, ప్రధవు; పదయితారా కర్యలాపం. కేశ్రీదుడా ఖవార, తద
సంగతివలవ. ఖారతార నావ వర్లిష్ట త్యాలీ. వారిరావమలు, అధామలు; వానిదళమ్ము
అదిదళమలు; వాలుడి, అలడి;

[illegible]

[illegible]

ఊ—అ రాటెమలు, అరటెమలు, తారల్లా కిటి, కెణా కొంకొ, కెంవలా రురు, కెం
షలా కిటె, గంఖారమలు, పెంతారమలు, బంగారమలు, వెవారమలు, వీఖతాల
మలు, సరితలానమలు, ఖలారమలు, ఖలారమలు, కెణారాకీ, కెకె, గు
తారమలు, గెలారు వంత్ర వస్త్ర విశేషం. ఖెలావారు, నిలుగు, పెరు, బెవార
మలు, అయుంజిర్పుమ ధర్మం. వలారు, ముటాలుగు, వెయాలితం, వీఖతాలమలు,
వీడియమలు, ఇత్యాదయు కె లాలారా దియుక్కు. అరాగు, అరాగు, అతంగు,
కొటంగు, ఖల్లాతమలు, తాడగమలు, వాడమలు, పానకమి, వరతం, మిదుంగురు;

ఏతే ఉత్తుంగ్యాదయః॥

శ్లో॥ వైశాదీనాం తథా మాం దిత్వా ప్రశ్యాదిత్వ సర్వదా తథా।
పదాం తా యయు త్ర నలురూ హ్రస్వ పాఠ బహుం ఖలు పఠ్యతే॥౬॥

సూ॥ ఏతవము, ఏతాములు, ఏతవలు, కల్లవము, గాలవము, గంధ్యము, గిలాగావము, గిలాతవము, ఖాఖావము, ఖుంఖివము, ఖలాతవం, తోకాక్షేము, బెంత్తవము, మంతవము, లాంతవము, రీగావము, ఇత్యాద్యాదీనాదిగణాః॥ తేతప్పు దకుత్తి గురు, దాగు, దాతి, దిగు, దిగ్గి, ఖిలు, మలాయయు, తెంచవము, దెప్పు ఆవవ్రవప్పు, బెంగ, దెప్పు ఇత్యాద్యవి తాత్వాదయః॥ మలుల్ల స్వత, వినవతి, వినగ్గి, వత్తురు వారు, వత్తు ర్వారు; తారు తెంని మెం, తార్కెని మెం, రావముతం, రాము లీ; వనము, వనీము లీ; ప్రాంవ్॥

శ్లో॥ శంద్యాం (ధ) పదమధ్యే తు నలయోః కృతమేళనం।
దృశ్యతే ప్రౌ యశోలాభ ఉత వర్త కృతి పేరవ్వాహః॥౭॥

తినంకే, తిక్కొత్తాను త, తాన్ను, ఖులుత, ఖుల్లు, తాలువ, ప్రోల్వు, అరుంగు, అర్గు; తముప్పు తప్పు, పెరుగు, పెర్గు; కూరుంపు, కూర్పు॥

శ్లో॥ తత్ర బత్తు బిత్త ద్రావ్యేవాం షంపి తత్ర (ప్ర) దృశ్యతే।
వా(అ) ఖ్యరాద యయుతూ వేరాప్యా ఖుదాద దృశ్య సర్వ బిహద్రాః॥౮॥

సూ॥ తూతితి, తత్తి వలువితి, ఖుంత్తి ఖుతిపి, ఖుత్తి, పాలంతి, పాంతి అఖ్ఖర

ము, అ(వ్రు)ము; శిష్పురేము, శ(ద్రు)ము; అప్పుతు, ఇప్పుతు, ఎప్పుతు, బాప్పుతు,

(వై)తప్పురు; ఖాదేము, ఖాజేము; ఖాతు, ఖావాశి; ఖాది, ఖాదం, వారివాశి॥

(శ్లో)॥ బుంప్వరి రాబ్రవే రప్వాతా యుగాద్ధ్వానాదిష్వ ఖాగురుః।

పోళ్ళ పాహాద్వవర్ణస్య। పా(రా)సాన్యో తిదనంతరః॥

ఉ॥ అనరుబు, అ(దు)బు, ఎదురుబు, ఎ(దు)బు, పదురుబు, ప(దు)బు;

శ్లో॥ అ(వ్రే)శితపహాద్వి స్వాప్తీరస్య వ(రా) స్వదిర్వ్రమైతాః।

వ(రా)స్వదిత్వా ర్ణ్యగినిస్వావాం తుంత్యా యతాం తివిసేవున్న తోర్గ్గం॥

ఉ॥ రావగాయుతు, శివగాయుతు; తుంబాతోర్పుతు, గంబాతోర్పుతు; దు

రెర్వాద్రనుతు, గిరిద్రానుతు।

శ్లో॥ సార్వ(త)నా(దు) తెలా త్వార్ష్ట్రి వ్వతోరేతు వాబ్రవేతః।

ఉత్వరస్య తెనే ర్వా ఖాత్యం బుద్రాక్రేతె ఖ ఖాబాలరే॥౧౧॥

ఉ॥ ఇక్ష్వాకువియవతాం ఎపిగువము, తెంత్ర విబ్బ్రివే తాలువము, పెర్వతనుం

త్రె; వర్వ తుంతాం; తోర్రతతుసాతిలాగావే బాత్రె; తోర్రతతోతివిలాగావే

బాత్రె; గబ్బ్రమరుతానబెట్టుర, తెబ్బ్రదేపె ఇతునం; తమ్ముళ్ళు ఎదసంపెవ

బ్బితే పత్తేట ఆనబెట్టు తెంద్రె; తమ్ముళ్ళు ఎదసంతెచ్చి, ఇత్యాదిః॥

(శ్లో)॥ యువలాలఘుభ్రాం ఉలఘువస్యకాద్యేతి సరాతద్రాలబాధేషు।

అన్యవిశేషణిఘు యతాం స్వార్ద్వవిద్య వపారిసరగాది చెంత్స్యయాః॥౧౨॥

—॥ ఇతి ప్ర కీర్తనావళి ప్రథమం ॥—

శ్లో॥ శ్రీ కృష్ణ పదములు [illegible] వ్రాసిన కీర్తనావళీ రేపా
నివాసి నివసన [illegible] బంధు [illegible] శైలాశే ॥

—— ॥ ఇతి శ్రీ మంకీర్తనావళి సమాప్తం ॥ ——

శ్రీరస్తు

॥ ఆంధ్ర కౌముదీ ॥

శ్లో॥ వాణీ భద్రం భవతు వినతా సన్నవేన్ద్రప్రగీతా
ధ్యాత్వా తాం లక్ష్మీం శ్రీవాణీ మధునా మనశ్శేష సామ్యజ్చంద్రం।
కేశ్యాం సామ్యం భాగ్యజనయినీం పుష్పదంతం తలచంద్రం
విష్ణుం చంద్రం సురవరుని గురుం నాగరాజం నమామి॥

శ్లో॥ అధర్వణాచార్యకృతాని బాలానాం సూత్రాణి సంచితాని।
కౌముదీ మాంధ్రశబ్దానాం సతాం ప్రీతికరాం కుర్వే॥

శ్లో॥ నానా బాలానాం బాలబోధాయ సుజ్ఞాన సంపద యుజ్జ్వలః।
లక్ష్మీనృసింహ సుతవీరభద్రో విపశ్చిత్ వంశజః॥

శ్లో॥ అష్టాధ్యాయ సమన్వితాం భాండీర పాత్ర తాదృశీం।
నానాబాలానాం సర్వవిజ్ఞాన ప్రదశాస్త్రవాక్యతః॥

పూర్వోక్తం వాంఛ్రసూత్రాణి తత్త్వార్థానాం వాక్యతి నాం పాత్రంతా పాత్ర
తయా దిశు॥ తిరుపు

శ్లో॥ ఆంధ్రనామ్నాం మమ వాణీ విష్ణుర్విశంభు దను జాధిపః।
పూర్వాన్వయం జనవద్రామాః తాని తత్ర జయనగేవారిః॥
తేః తద్వేరాజ్ఞ సర్వస్వసమంద్ర స్వతనూభవః।
అభవస్సర్వదేవైశ్చ విష్ణుతారా లాభకపూజితః॥

శ్లో॥ శ్రీశైలశిఖరం తేషాం కోటీశ్చ మహేంద్రగిరిసంయుతః ।
పత్రికారం తుమమాగ్రత్వా త్రికోటి ద్వారా కోటి బాతేరితాశివ॥
త్రివేలా మానస్యమద్రోవేం శ స్తిత్రు సతాలింబకేశ్వతః ।
త్రిలింగరూపేణావసత్ వ ద్వారే షుగాణో శ్వేతః॥
ఓం బ్రహ్మవిష్ణుస్సురైర్యుయుతో దనుంస్థితనిశం ఖ్యునా ।
ఎతయు ద్వారత్ర ఎరాశశ యుగాద్ మాం త్వాతం రాష్ట్ర సాత్వమం॥
అవసత్త్వత్ర ఋషిఖిర్యుతో గోదావరీ తటే ।
తత్కాల ప్రఖ్యాతిత్రైతం త్రిలింగమితి విశ్రుతం॥
తత్ర త్వాస్త్ర త్ప్రమూలాపాస్త తా వినావారేక్ష్మిటాః ।
తావేనే ఘుమహా తాసక్త్వం తత్ప్రమంస్వబ్బుఖుద్ధిభిః॥
అస్య ఏద్రావ్యారి తాన్యోశ్యావాని తిసంహాతిః ।
చితేశ్వచ్ఛత్వయూ ఖ్యాభ్యాం యషాదారుహ్యాత్త్వి విశేషతః॥
తద్వ్వాశ్యైతి తీక్ష్వంతే తావేన మమహాతావృతాః ।
బ్రహ్మాగోనిర్మితా మాయం పురార్ధమహేంద్ర శతుర్ధారేః॥
త్రిభ్యా హాతి పాతేధ్వంతే సమ్యగ్దాన్తేషు సమంత్విషాః ।
యుంద్రావాం వీణ్ఖగో ।
శ్లో॥ అత్ర త్రిలింగ భూపానాం లింగబ్జాన వివానకాః ।

ష్టా॥ శబ్దాత్తే జతస్త్ర నే త్యావహాల రల్పు జ్ఞానం దముద్ధయః॥ ఇతి

ఉపద్యా వా వవవేంద్రః॥

శాస్త్రస్య యం ద్విరుద్ధం తత్ప్ర జ్ఞానాత్ర సంశయః॥ ఇతి

యద్వా వా బ్రహ్మా స్పృతిః॥

అల్పజ్ఞానాం ప్రయోగేషు నావిశ్వాసాంత్ శాస్త్రతః॥ ఇతి

యద్వా వా సోమచంద్రః॥

ప్రయోగవేదవషశ్చాంతి వయోహ్యాపద్వావిన సస్య న॥ ఇతి

యద్వా వా తర్కావ్యః॥

త్రివంగ శాస్త్రస్య విహితస్య లక్షణాస్య అల్ప ప్రయోగ గ్రాహ్యా
స్యం న తారతమ్యః॥ ఇతి

ఫున సస్య

ఆంధ్ర విషయ్యాం రసు ఇత్యా తత్ర తస్య మధ్యావ్య పేరిగాస్య దత్తాంగురు మూల
నే॥ ఇతి

ఫుష్పదంత సస్య యద్వావా॥

ప్రయోగేతా నాశ్రితాని రాజ్ఞి సలక్ష్మణాం దేవాశరణం తం వ్యద్ధానం జ్ఞాతం
నానవ్యత్వదే వగాతవ్యాం॥ ఇతి

అహార్యస్య యద్వావా॥

ఆ శాస్త్ర చంద్ర లేఖా గర్వా చోణతి,

తే గార్వీశ పు నస్తు బంధావాం।

శ్లో॥ ఆంధ్ర సంస్కృత భాషాస్తు దేవతాకర్మ(ఘ)యోవతాః।

సుఖం త్రైశ్చ శ్రీదం తైశ్చ యుంత్రా స్వర్గప్రదాన్యకాం॥ ఇతి

స్మృత్యాది సమ్మతి నాచ,

ఆంధ్ర సంస్కృత భాషా ద్వాం దేవత్వం ఋషితాప్రదం,

తద్గ్రాహ్యశ్చ తిః।

ఋషిర్విప్రః కావ్యస్య॥

స్మృతిశ్చ,

న ఋషిః కురుతే కావ్యవింశాదినా నిత్య స్మృతాశ్రిత్వాః।

ఆ శ్రుత్యా శాఖాయోపనిషది।

త్రయా శ్రీ నాం సంస్కృతాంధ్ర వాక్పద్యా సత్ప్రయుంతరా ఇతి॥

భక్తరావస్తు బంధావాం॥

శ్లో॥ బాల్య వ్యాఖ్యం బన్న సుదేశేషు త్రిలింగాద్రి పతంవాం తిః।

రాజా తు రూం ద్య ఖ్యా భాషా సంస్కృతాంధ్ర వయా భావయిత్వా,

ఇత్యేవం గాత్ప ప్రస్థ వం వాది మహాద్రి రత్న తాపదే త్రిలింగ భాషా

సంస్కృత వాక్సత్య భాషాయత్వే తి ప్రసిద్ధ తయా ఒవా మపి తాత్పర్య బాహ

ప్రత్యాహారాది సంజ్ఞా పరిజ్ఞానమిధ్యాప్తో హార్థం (ధు) శబ్దతౌముచేయవః॥

౧. అ ఇ ఉ ణ్.

౨. ఏ ఓ ఙ్.

౩. ఐ ఔ చ్.

౪. హ య వ ర ల స్య శ మ వ త ఘ త ప బ య యు గ గ ఢ ద శ బ క్॥

ఇతి మాహేశ్వరాణి సూత్రాణి;

౫. అనుక్తమన్యస్మాత్.

అస్మాభిరనుక్తం తత్ప్రత్యయమద్య స్వస్మాదాదాది శబ్దానుశాసనాద్విజ్ఞేయం ద్రాగిత్యర్థం॥

౬. ఆదిరన్త్యేన సహేతా.

అన్త్యేనేతా సహిత ఆదిర్మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాత్॥

౭. హలన్త్యమ్.

ఉపదేశే అన్త్యం హలిత్ స్యాత్; యేన హలం త్యజ్యతే తదాదయోరన్త్యవర్ణా ఇత్సంజ్ఞాః స్యుః॥

౮. అదిత్ ఇత్ వర్ణానుచ్చారితే.

౯. ఇ ఇతి ఇతః,

౧౦. ఆదిత్ ఆరభ్య,

శ్రీ ఋగ్వేదప్రసిద్ధి (పుష్పం)

౧౨. అథ శబ్దః

సంస్కృతభాషాత్మకో అథ శబ్ద ఇతీర్యతే॥

౧౩. వికల్పతోర్థకః

విభాషా భాషాణాం విభాషా త్వర్థే సంజ్ఞాస్మృతి॥

౧౪. సంబోధనార్థకః

శ్రీ దాక్షాయణ్యాః సంస్కృత భాషాయాం సంబోధన ప్రయోగః॥

౧౫. పుత్రిక వికల్పః

వికల్పే రం గ్రభాషాయాం పుత్రిక ప్రయోగః॥

౧౬. ప్రకల్ప శబ్దార్థః

ప్రకల్పితేష్ట భాషా కల్పితే, భాష్య భాషాయాం శబ్దార్థ ప్రయోగాస్మృతిః॥

౧౭. శ్రీ నైరుక్త

నిరుక్త శాస్త్ర శబ్దాదిక్షణ నిఘంటు శాస్త్రః॥

౧౮. అభిభాషణః

శ్రీ తారాది స్వయం భాషాయాం భాషా సంజ్ఞా స్మృతి॥

౧౯. శ్లోకిభాషణః

వాంతారాది శ్లోక స్వయం భాషాయాం భాషా సంజ్ఞా స్మృతి॥

౧౦. వృద్ధిరాదైచ్,

ఆదైచ్ ప్రత్యాహారస్య వృద్ధిరితి శబ్దప్రభావం ద్వివిధం స్యాత్॥

౧౧. అనుస్వారస్య,

అనుస్వారయోపి సిద్ధసాధ్యభేదాభ్యాం ద్వివిధః స్యాత్॥

౧౨. సిద్ధప్రాణః,

ప్రాణానుస్వారస్సిద్ధ సంజ్ఞాః స్యాత్॥

౧౩. సాధ్యాత్మకః,

అర్ధానుస్వారస్సాధ్య సంజ్ఞాః స్యాత్॥

౧౪. వృస్వ విసర్గస్య,

వృస్వత్వరాహ్వ.రణం నుస్వారయోర్వృద్ధి ప్రాణాపి స్యాత్॥

ఉదాహరణాని :- [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible],

[illegible] ; ఇత్యాది॥

౧౫. అంతస్థాః,

అంతస్థ సంజ్ఞాః యరలవా లఘ్వలఘు భేదాభ్యాం ద్వివిధాస్స్యుః॥

౧౬. [illegible],

ఆస్థిరహాంత్ర రేఫస్య రూపాంప్రారణా భేదాభ్యాం నిత్యం ద్వివిధం స్యాత్॥

౨౭. ఆవిర్భావే,

పదార్థౌ స్థితం యుతాం తాం భావ సాన్వితే॥

తే॥ ఏవంభూతం, ఇష్టభూతం, ఏవంభూతం, ఇష్టభూతం; ఇత్యాదిః॥

౨౮. జ్ఞానత్వే,

భూతా తార్థ్య బోధ్యత్వ యుతాం తాం భావి ఆవిసాన్వితే॥ తే॥ ఆ యెంత్, నీ యెంత్, ఇత్యాదిః;

౨౯. బోధకవే,

ఆ పర పరత్వ విధ్యవతాం సద్భావో యుతాం రత్న తిస్సాన్వితే॥ తే॥ (శ్రీ) యునగా రిసాలు రసం, వారి యురి గేద్, ఇక్కి యియున్న తంయ్యు, భావ వెయింత యాయునం తు, తెలం యునిపెట్టు ఇత్యాదిః॥.

౩౦, సముపలాం ఉపప్లవ ఉపయోగ సాం,

యుపలాంవి రావో ద్వైత సస్సాన్వితే॥

౩౧. రవిపూర్తి త్వం,

రిష్ఠ యుతార్ల లో రూర్తి త్వం విరోధ సాన్వితే॥

౩౨. సజాదం త్వే,

లక్ష్య ద్వా సాతార సంతారా దంతఖ్యా వాస్యం॥

౩౩. అద్యంతత్వే:

దంత్య చవర్గస్య దంత్యస్స్యాత్॥

౩౭. ఏ తాలవ్యః,

తాలవ్య చవర్గ ఏ దంత్యస్స్యాత్ - ఆ దంతాకారాణి:—
చలువ, చందురుడు, చందమామ, చక్కదనము, చన్నులు, చత్తిరము, చనవు, చప్పుడు, ఇత్యాదీ:— ఏ దంతాకారాణి;— చెలువము, చెమట, చెత్త, చెంతను, చెల్లడు, చెప్పు, చెరకు, ఇత్యాదీ:—
ఉకారాకారాణి:— జవ్వనము, జన్నము, జాలము, జతనము, జల్లెడ, జక్కులు, జాడలు, జంట, జగము, ఇత్యాదీ:— తాలవ్యాకారాణి:— జెలగలు, జెట్టు, ఇత్యాదీ:—

౩౮. దేశ్యే,

దేశ్యానాం అదంతాదీనాం నిత్యమేవ దంత్య ఏవ స్యాత్;
ఉదా: నెలవు, నెలయురు, నెరులు, ఇత్యాదీ:—

౩౯. ఏతయోశ్చ స్థానవర్ణ్యం॥

ఏతయోస్సంస్కృత తాలవ్యం (జ) దంత్య చవర్గయో త్రి స్థానవర్ణ్యం స్యాత్॥

౩౨. పాణిని సహిత్యే.

అం(ధ్ర) తాలవ్య సంస్కృత తాలవ్యం (జ) దంత్యాఖ్యం పాణిని సహితేన నిత్యం సామర్థ్యం స్యాత్॥

౩౮. యుతౌ చ,
యుతే స్తో వే అస్వరాభ్యాం సా ముఖ్యం స్యాతాం ॥
౩౯. నాంవం వ్రత్యే విభక్తయః ।
వ్రత్యే విభక్తం నామ సంజ్ఞం స్యాత్ ॥
౪౦. స్వ హ్రస్వ దీర్ఘాక్షరాః ।
స్వ హ్రస్వ దీర్ఘాక్షరాణాం సంజ్ఞం స్యాత్ ॥
౪౧. ద్వా దశః త్రి యుతా ।
ద్వా దశః త్రి యుతా సంజ్ఞా స్యాత్ ॥
౪౨. బిందు వు నాస్వరః ।
అనుస్వారం బిందు సంజ్ఞా స్యాత్ ॥
౪౩, ఏ ఓ వ్రతౌ,
ఏ కా రో కా రౌ వ్రత సంజ్ఞౌ స్తః ॥
౪౪. వ్రతే చ వు, ఐ ఔ,
ఐ కా రౌ కా రౌ వ్రత చ ము సంజ్ఞౌ స్తః ॥
౪౫. విసర్గస్య
విసర్గస్య ':' బిందోః ఇతి సంజ్ఞా స్యాత్ ॥
౪౬. వైరాస్య స్య,

వరో స్య స్య "ఆమ్" ఇతి సంజ్ఞా స్యాత్॥

౪౭. దివ్ శివ్ ద్వ్యః,

దివ్ తస్య స్య "దివ్" ఇతి సంజ్ఞా స్యాత్॥

౪౮. ప్లుతా ఇత్యాద్యాః,

న తాం తేషాం దీర్ఘత సంజ్ఞా స్యాత్॥

౪౯. ఆదాద్యాః పరుషాః;

వగాద్ దాద్యాః త చ ట ప త వాః పరుషాస్స్యుః॥

౫౦. వ్యాతీయాం స్పర్శాణాం,

వగర్ వ్యాతీయవర్ణా గ జ డ ద బాః సరళా స్స్యుః॥

౫౧. అనేన్యోష్ఠరాః,

వితద్వ్యతిరిక్తా వ్యాయువరశారదవిందవర్ణాః స్థిర సంజ్ఞాస్స్యుః॥

౫౨. మహాదవేతా నగారః,

మకారద ఘోం నగారా సంజ్ఞా స్స్యుః॥

౫౩. మశ రాద్యం;

అదాద్యక్షరం పద్యపాదస్య మశ సంజ్ఞం స్యాత్॥

౫౪. అసంయరం పాదం సః,

అసంయరాక్షరం పాదం స సంజ్ఞం స్యాత్॥

౫౫, సావ్యయ సప్తమీ [illegible]

వికల్పితా సంజ్ఞా [illegible] సావ్యయ సప్తమీ [illegible] వ్యయానాం స్యాత్ ॥

౫౬. [illegible] మనన్తర [illegible] మభ్యన్తరే,

అనన్తర [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible] [illegible] మేవ, [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] సంజ్ఞా స్యాత్ ॥

౫౭. న వృత్తం ।

వికారం శబ్దానాం వృత్తం న స్యాత్ ॥

౫౮. వృత్త [illegible] [illegible]

[illegible] వ్యయ పద సముదాయాః [illegible] శబ్దా వృత్త ప్రత్యయ సంజ్ఞాః స్యుః ॥

౫౯. [illegible] [illegible] [illegible],

సర్వ శబ్దా [illegible] [illegible] స్యుః ।

౬౦. నావ్యయానాం

అవ్యయానాం పదానాం వృత్తం న స్యాత్ ।

౬౧. [illegible] [illegible],

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్యాత్ ॥

[illegible] [illegible] ।

తత్స్వభావత్వ బ్రాహ్మణైః సంస్కృత పాఠ కర్తుమ్ శక్యత్వాత్ ॥

౬౩. దేశాద్యవ్యవధానాత్

అన్యదేశస్థ వ్యవధానే శాస్త్రస్థితిః ॥ ఘుష్యదేశే దేశాదవ్యవధానే ఇతి
కేచిత్ ।

౬౪. గానమార్గానమార్గనాదేః ॥

గానమార్గాభావాత్ అస్తి గానాభావ(ప్ర)యోగ గానమార్గ స్థాపనాత్ ॥

౬౫. నాప్రసిద్ధం ।

అప్రసిద్ధశాస్త్ర(ప్ర)యోగ పాఠాదిసంకేతం అప్రసిద్ధపదం వినా దోషాత్ అప్రసిద్ధం
చ (ప్ర)యోగ ఖ్యాతిం స్థాపితః ॥

— ॥ ఇతి బ్రాహ్మణ(ప్ర)కరణం ॥ —

— అథ ద్రుతసంధి ప్రకరణము —

౧. పరరూపసంధిః

అస్మిన్ శాస్త్రే పరరూపైకవసంధిః స్యాత్;

౨. నిత్యమూలాః;

ఏదంతస్యాభ్యామపరే నిత్యం సంధిః స్యాత్

ఉదా॥ ద్విపుత్తడు; ఘనుఁడతఁడు, సోముఁడెవ్వఁడు; ఇత్యాది.

౩. వాతః,

అవర్ణాం తాదపరే సంధిర్వా స్యాత్;

ఉదా॥ గంగానది, గంగయమునది; నినుఁజూచి నందరు, నినుఁజూచి యుందరు; ఇచ్చెను, ఇచ్చియుండె; వంతది, వంతయది; ఇత్యాది,

౪. వాగాది విభక్త్యన్తః॥

ద్వితీయాదివిభక్తేః పరస్య హ్రస్వ ఇకారస్య సంధిర్వా స్యాత్॥

ఉదా॥ మమ్మెల్ల, మమ్ము నెల్ల, మమ్మునెల్లను; నిన్నెరుంగుదు, నిన్నెరుంగుదు; నీకొసంగితిమి, నీకు నొసంగితిమి; వానికిచ్చె, వానికి నిచ్చె; ఇత్యాది;

౫. అకారాంత సంధిః।

ప్రథమావిభక్తేస్తు నిత్యం సంధిః స్యాత్;

ఉదా॥ రాముఁడతఁడు; గురుఁడెవ్వఁడు; ఘనుఁడిట్టివాఁడు; వైరవుప్రయు

తితరలు; ఇత్యాది;

౬, అనుత్వవిభాషానిత్యం,

(త్రి) ద్రవమదృవపురుష (త్రి) యాణాసవిదృవానాదేశ్యైకారస్యనిత్యం స్యాత్॥
ఉ॥ రత్నింబురమరుయు, పాయురంతుల్లు, ఖబ్బురక్తితిత్తో వారింబుతివఘ్నుమ్ము, నుభాం
బతిరంబు. న[illegible] ప్త్రి తివన్నవు, ఇత్యాది.

౭, స్తావ్యమస్య.

ఉత్త్వమ (త్రి) యేసానిత్యం సంధిస్స్యాత్.
ఉ॥ వలుబాయరంబును, వలుబాతినంబును; పబ్బుతికృతిత్తి పబ్బుతినికృతిత్తి పుంతితండు,
పుంతితండు; ఇత్యాది.

౮, రేఫ్తావిభాషాయుగ్యా,

రివర్ణాంతస్య శబ్దస్య యస్య త్వ్వవర్ణాతే పరే యుగ్యాస్స్యాత్;
ఉ॥ తరారిబు, తరార్రి; చేరిబు, చెర్రి; వారిబు, వార్రి, చుర్రి, ఇత్యాది.

౯, వత్తానేనిత్యం;

పరివర్ణా కార్యతే పదే పరే సర్వేషాం పదాంతానాం ఉబాం సంధిర్నిత్యం
స్యాత్,
ఉ॥ ఉపరిదు, లరావిలదు, మూడ్రదు, కాసంత్య గెలారంత్యపట్టిదు, తరంబంత
తాప్పురప్పు, తలిద్రుండు, వరుస్ను; దెష్టుదు పసులు, తోట్టిదు తొసవు: తత్రంతసాంఖ్య

గుణింషుంత్ర, ప్రంతంచ, ఇత్యాది:-

౧౦౪. శ(శ)శ్ఛో టా నా ఝయుణా వా కుకే

వర్త్మానాత్ తే ఝవర్గాత్ పరేనవర్గాత్ తశఖ్యస్య తసాన్యఖ్యాంశైత్ర్వైన ఉత్వాన్యతః

ఉదా:- అచ్ శ్మా, అఛ్మః; విశమణ, విచ్మః; తశమణ, తచ్మః; ఇత్యాది

౧౧౧. ఖరిదుశ్చ

తస్య సంవర్గస్య విత్వాన్నఖరిండుస్స్యాత్;

ఉదా:- అంజ, వింజ, తంజ; ఇత్యాది

౧౧౨. పదాన్తరస్య,

పదాన్తతస్య న్నస్య స్యాత్ విరామావిశోపస్యాత్;

ఉదా:- ఎంతది, పంతలుండి; వెతది, వెతయుది; (త్రి)త్యది(ఇ)త్యయది;. ఇత్యాది.

౧౧౩. నతద్ధితాన్తస్య,

బహువచనిష్యద్వర్త వటానవాచకానాం తద్ధత్(త్రి) లటాగామయతారస్యనసం దిస్స్యాత్;

ఉదా:- తరుగాంచుం నంబ్యా, సే వింయున బహ్వతు—అ(శ) యుంయునేశ్వరుని, పా షింబునం ద్ర.తాత్రి ఖా ఖం తంనం పతా పతి, తలంతు నేనంత శాయున్నీ.

౧౧౪. సంధిర్నిత్యా,

ఉత్తరపదాంతస్య బహువర్ణాంతస్య సంజ్ఞా స్యాత్;

ఉ॥ అనుబిష్ణాని అం, అనుబనిష్ణాని అం; వయం బహుపదత్వ, మయం బహు బహుపదత్వ; బహు బహు బని అంశం, బహు బహు బహు అనిమిత్తం; సే యుబహుం ఆస్తి సే బహు బహు అని; పాం బహు ఇత్ర త్వ, పాం బహు నెత్ర త్వం, యం బహు యుక్త బాలు, యం బహు బహు నెత్ర బాలు; ఇత్యాదిః —

౧౫॥ తిమకారేర్ద్వ హలంశం,

తిమకారాది గణస్య తిమకారస్య ఇపయుశం సంధి స్యాత్;

ఉ॥ ఏవమేనం, ఏవం మేనమురులు; తంతినమ్ముదం, తంతినన్నముం; ఇత్యాదిషు స్థానేషు, ఇపయుశ్ర ద్రవాగాస్థానేషు ధ్రుత్య సంధిః॥

౧౬॥ తదాదేరాచ,

తదాది గణస్య తికారస్య విత్వేన సంధి స్యాత్॥

ఉ॥ అదేమి, అది ఏమి; ఇదేమి, ఇది ఏమి; ఏదది, ఏది అది; అదది, అది అది; ఇత్యాదిః;

౧౭॥ తదాది ప్రబల్ల తికారయోలాపాయుక్తే,

తథా యుది దాని వర్ణ పాటకేషు విద్యమాన స్వవర్ణాస్యైకరస్య పాలం పంస్యాత్;

ఉ॥ అప్పుడు, అప్ప; ఇప్పుడు, ఇప్ప; ఎప్పుడు, ఎప్ప; ఇత్యాదిః.

౮, ద్విత్వం వా

తస్య ప్లుతవర్ణస్య ద్విత్వం వా స్యాత్.

ఉ॥ అప్పుడప్పు, ఇప్పుడిప్పు, ఎప్పుడెప్పు ఇత్యాదిః

౯, వీరార్థే గ్యాప్యత్యర్థే

ఏతస్మాత్ పూర్వోక్తే ప్రథమా సంబంధి వులు తారస్య వా లోపస్స్యాత్;

ఉ॥ నిజముమమ్మపడి, నిజముపడి; తటితటిము పడి, తటితటిపడి; సంతోషముపడిచి, సంతోషపడిచి; ఇత్యాది-

—౧౦, ఆహామాదివాక్యేను తరణే ద్విత్వం॥

ఆహామాదీనాం శబ్దానాం అనుతరణే వా ద్విత్వం స్యాదితి వదేత్॥

ఉ॥ హాహాహమ్మనుచు హాహాహామనుచు; ధన్యధన్యమ్మనుచు రావెరా అయ్యమ్మ పుత్రనుచుపవై, హాహాయో యనివిపుత్రనుచుపవై తే తైతేమ్మ నివనై ఇత్యాది.

—౧౧, ఆదేరామ్రేడితే చ లుగంతస్య॥

—ఆద్యపదస్యాంత్యవర్ణస్య ఆమ్రేడితే లుగ్వాస్యాదిత్యర్థః;

ఉ॥ అత్రైత్రై, అవ్వవ్వ, అమ్మమ్మ, అత్తత్త, అన్నన్న, అయ్యయ్య, ఇచ్చిచ్చి, ఇత్యాదిః;

—౧౨, నమస్ప్వ. భాత్ర వర్ణ ద్విసర్గస్య,

సమ(స్త) ప్రత్యయానాం పదాంతానాం విసర్గస్య అనంతరగానాం లోపస్స్యాత్
ఉ॥ నమో నమయాంబయ(మ్మ)క్తి ఇత్యాదిః —

— ౨౫. సమమ్యస్త పక్ష వ్యస్త సమాసే

సమాసే ప్రయుక్తస్య గతపదసాద్యేకారసాంబు పరే నంగాగమస్స్యాత్;
ఉ॥ రాముని స్నానములనెవ్వుఋ వెరుకుననవి, వేమునవవి ఇత్యాదిః;

— ౨౮. (ద్రు)తిన ఆదేశస్యాత్ వా॥

(ద్రు)త (ప్ర)కృతికః పరతః వర్ణాదీనాం పరుషాణాం గాదివర్ణాత్యాదేశాస్స్యురవా
సన్నః॥
ఉ॥ తెలుసుకొని కరుగారకతలాత్తుడిని, తలతుండి తమలాత్తుని, సేవించుకొనుం
(ద్రు) వేతిస్త్ర కర్మఫల పరమలు నేపరమపవి(త్రు)నిః ఇత్యాదిః —

— ౨౯. నస్య వా బిందుత్వం,

తస్య నకారస్య వికల్పేన బిందుత్వం స్యాత్;
ఉ॥ రామునుం దయుం తుక్, పరమునంగ చాంనిదిక్ ఇత్యాదిః.

— ౩౦. సర్వ(త్ర) ద్విత్వం వా యక్;

నామాది తకారస్య సర్వ(త్ర) వికల్పేన ఉత్వం స్యాత్;
ఉ॥ వేడుకు, (తెలు)కుకు; వించ, తొంతు; వెనక, యెనక; వెత్రి, యెత్రి; వి
జ్ఞారు, యుఖ్యారు, వించు, యుంచు; ఇత్యాది.

—౨౭. షః పఞ్చయోరాదేః

—ఆదేః ప్రథమావిభక్తేః పరయోః షఞ్చయోః ర్విస్స్యాత్;

ఉ॥ రాముడు(డు వచ్చెను, కృష్ణు(డు వాడు(డు; వారివృత్తైలము; ఇత్యాది)

—౨౮. సప్తమ్యాం యోః।

ఉకారస్య వకారాదేశస్స్యాత్.

ఉ॥ రామునితో, చెప్పెను, కృష్ణుతో పలికెను, శంకరునియొద్దనెను,

—౨౯, గుణకాశ్చ।

ప్రథమావిభక్తేః ప్రథమాసమాసపదాన్తరతః కర్తృ, వానాం, గ, ఢ, దాస్స్యాత్॥

ఉ॥ వారి గింబినవరము, కృష్ణు(డు దక్కినవరము, శ్రీరాము(డు దలచినవాడు, ఇత్యాది;

—౩౦, నాత్యాస్తమో॥

—అత్యాస్తమ్యోః పరతః వరువాగాం పరకానస్స్యాత్।

ఉ॥ మావిల్ల తమలాపత్రి, మిత్రంత్రి బాంధవ్రశేఖరు(డు, ఇత్యాది॥

౩౧, న విత్యా విపదాం దాన్యానాం॥

విత్యా విపదాత్పరతః —ఆద్యానాం సంస్కృతపదసంబంధినాం వరువాగాం పరకానస్స్యాత్॥

ఉ॥ వననిధిరటుంటో యుల ద్రుతము, వలాత్త్మాతరు గాంగి, పూర్వవిల్లడు

ఫు గ్గ్య తమ్ముడు, ఇత్యాదిః

31, ద్రుతిన స్వరసరళేభ్యః సస్య వాలుక్

(ద్రు) తప్రకృతిపదాత్పరతః, స్వరసరళేషు తస్య నకారస్య వా లుక్ స్యాత్

ఉ॥ వలచెదగజవరదుని, తెలిసెదబ్రాత్తాత్రివారుని, ప్రపై వరదుడుతడు వరమయులు; ఇత్యాదిః–

32, సంయోగస్యాలి తత్త్వస్య

తేరాషాన్యాదపత్రే తస్య నకారస్య వర్గవర్ణేన సహ సంయోగస్య వా స్యాత్ తత్త్వమతిః॥

ఉ॥ ఖలకిథుప్సే ప్స్యగి ఖుడ్రీక్ కిక్ష్యాశేపునిగానెంతు, రాముని కరుగాం ఖలడ్రీక్; ఇత్యాదిః

33. ఖండస్య బాధ్యాణాం।

అబాధ్యాణాం మతే తస్య నకారస్య ఖండస్య వా స్యాత్।

ఉ॥ రామం ఖండించు సుగ్రీవం గం ఖాణ్డక్షం ఖరమయం దలంతుడ్, ఇత్యాదిః

34. అనుస్వారాచ్చ

ఖండే స్వరస్య పరస్య స్వరశ్చ వ నిత్యః॥

ఉ॥ రామయం సరుకారితేడం త్వం గర్గష్పురిచక్తన ఖారి (ద్రు)ం దల తర్

37. (డు) శబ్దస్య ర్త్ర లోపః

(డు) ప్రత్యయాత్మకానాం ఆదియుకారస్య ర్త్ర ప్రత్యయేః;

ఉ॥ వస్త్రవస్తువు, చినిద్దివ్వటు, ఉంటిరిక్కత్తె, తరాదివిమి, ఇత్యాది:-

38. నయుక్తం లోపాగావాచనస్య,

నకారస్యాపదల్, లాపసంలోపాగోపనస్య॥

ఉ॥ రామునచ్చింపు, కృష్ణునాడు ఇయుంటు, బాలునూరకుంటు, తన్ని

మీరుదిలిప్పుగింపెం, ఇత్యాది.

39. యత్స్య వమాస,

సమాసే సరళ(త) (డు) తస్య లోపస్స్యాత్॥

ఉ॥ రాముడ్రేపయు, శంకరురాజు, కృష్ణుబెట్టెలు, ఇత్యాది;

రత్న తేష్ఠ బద్ధలి వి [illegible] లోపనుమ॥

సమాస వాచిపరే, విశేష్యే రచపదె లోపదంత సువర్ణకారస్య త్రువిని సువర్ణమా

గమస్స్యాత్;

ఉ॥ చిగురుంటైదుమ్మి, రురుతన్నింటిదిలర, ఇత్యాది.

40. ద్వంద్వే నిత్యమాదేశః;

ద్వంద్వ. సమాసే నిత్యమాదిపదాత్పరతః పరుషాగాం గసడదవాస్స్యుః॥

ఉ॥ తల్లిదండ్రులు, కాళ్లుసేతులు, అన్నదమ్ములు, అక్కచెల్లెండ్రు, [illegible]

ప్రులు, తాత్రిగెంటుకలు, ఇత్యాదిః—

౧౦. ఉంగాద్యన్తాత్ తత్స్థానార్థేఽమ్;

ఉదంతానామమి పరే తత్స్థానే ఘసవర్ణావేయుగాగమః స్యాదేశః

ఉదా. చిగురుటాకులు, పచ్చపుటాకులు, బంగారుటుంగరాలు, కాలికు

టమ్ములు, నిగ్గుటద్దము; ఇత్యాదిః—

౧౧. ఉదాత్తాశాపకః,

ఆశాపదే పరే బాహ్యార్ధకే పరస్యాం త్యాతారస్యాత్తారశమః స్యాత్,

ఉదా. పదునాల్గురాలు, కలారురాలు, బంగారుముడురాలు, శాంతురాలు, ముద్దరాలు,

ఇత్యాదిః—

౧౨. ద్వైత్రీశక్యమ్ ప్రాంతాలంక్ష

ప్రథమా విభక్తిద్విరామ కారస్య వర్ణం పూర్వ వర్ణాంతౌ న స్యాదేశః;

ఉదా. కనతపు టెంకియలు, కనకంపు టెంకిలు అక్కసరసపు పలుకులు,

సరసంపు పలుకులు; విద్దపు బొత్తికట్టు, విద్దంపు బొత్తికట్టు; ఇత్యాదిః.

౧౩. ద్వితీయాద్యర్ధేఽపి ద్వితీయాయాం;

పదాంతాదితరా ద్వితీయాయుంక్త లుయాను, లు, వర్ణతారాదన్నవర్ణాపవా

తాపస్యాత్;

ఉదా. తన్నున్గొనెన్, తనుగొనెన్; మిమ్మున్వలెన్, మిమునువలెన్; వల్లమున్తన్

తఖ్యతుంశ్వ ఇల్లుఖైట్ఛ్, ఇలుఖైల్ష్; ఇత్యాదిః —

౪౪. వాతిఖ్యత్యంతస్యతి.

ఉ॥ నా తెలాంతబెటివు, నా మోంపపదేపుచు, నిటిలి పువ్వు, నా బెలిపు ష్ప్, నా వలనయుక్షి నశి, నా వలని ఖంట్రి వశి; ఇత్యాదిః;

౪౫. వైరఅ,

సప్తమీవిఖ్యత్రేరత్యాదిగమస్యాతిః;

ఉ॥ నీయందని తరుగా, నీయందని ఖ్యత్తి, రాముని పందని విశ్వాసము వనము నందని బలుక, ఇత్యాదిః;

౪౬, షైపవిఖ్యత్రితాక్షింటాదయః;

ఉ ష్ట్రోక్త విశ్వలి శాస్త్ర లిఖిత్యాదయో వర్గ షైపవిఖ్యత్రిత సంజ్ఞా స్స్యాః;

౪౭. రు లు (ఫ) ఖ్యతే నామ;

పర) లి పదితాసాః రు ల్వాదినాం వర్ణానాంటింయాదివర్ణాసస్యాః॥

ఉ॥ రాము, గురు(రు), ద్రియచ్చ్, గురుత్తిత్రితన్న, ఫల్లు విల్లు ఇత్యాదీ

౪౮. వి ఖ్యత్రీఘుల,

శ్లిష్టయోః విఖ్యత్రిఘులవర్ణాసస్యాః॥

౪౯, వాసవత్వాసేఘుల,

సవర్ణే సఘచేత వర్ణాః వ్యవస్థిత విభక్త్యైనస్సుర్విత్తి,

ఉ॥ గోపాలవలన, గోపాలకి, గోపాలకి, నే తి యుండు, గోపాల ఉండికి, తండికి

ఉండి గ్రుడికి తండి త్రిన, విరిడి వెలునలు, తనన్న నెనలు ఇత్యాది.

తింబ వ్యవస్థిత వికల్ప బోధ సామర్థ్యాత్, బిన్నెరు, ఇత్యత్ర, వింటేరు,

ఇతి నాస్తి; వ్యవస్థిత వికల్ప బోధనే త్వత్ర అవినిశ్చిత వికల్ప వింత్యా

ర్థః ॥

౧౩, వా శాస్త్రస్య దిత(స్థ) తస్య,

ఆ శాస్త్ర స్యక్ష్య బితా(ర్థ) తస్య వా లోపస్స్యాత్॥

ఉ॥ తాను మరచెను, తానన్న రచెను; నేనుగండి, నెన్నండికి; నేను గ్రల

ద్రచ, నేర్పులబెచ, నే గ్రులవెచ్చ నేను బెప్పిలి, నేన్నె ప్పి లి, నె బెప్పిలి॥ ఇ॥

౧౪, వా త్వాం వగతపదస్య

వా త్వాం త్రివిధ్య మానపర్ణస్య నతార స్యబవిత్యే నలు త్వస్యత్.

ఉ॥ అవరి ద్రవ్యావి బొబల నగ తా(గ) సీమల, ఇత్యాది.

౧౫, నీలతాదిరతో.

పాతాం త్రివిధ్యమానానాం నలతాదీనాం వర్ణానాం ఆతారే తారలాతా

రాతారం వా లోపస్స్యాత్॥

ఉ॥ మనష్యనన్నుల; బలుత, బియ్యము నెతిః; తక్కు వెదులత్, వెక్కు; ప...

కొ,, పల్లు కలాలిమి, కలాంక్షి; యిచను కు, యిన్నా, యిడాన్నిటి.

— ఇతి సంక్షిప్త తరంగం ౮ —

— ॥ శ్రీ దేశభక్తాః ॥ —

సనుపష్యా స్వామీ వేత తెలంతుమ ల్లు ర్వం దుడే,
సంప ఏతే సన్యాః।

౧. ద్వే ర్థ వాంల,
అస్మిన్ శాస్త్ర ద్విదవవనస్య ఖవాల వవనం స్వాలే,

౩, తుం జే తి(ప)త్య లుంః।
తుజే ఋలా దయుః(ప)త్య యుసం జ్ఞాసన్యాః॥

౪, తుం వలు వ)వవసన్య సః,
(తు) ద్వేప్లకవ వనస్య తుప్వయ్యవ్య(ప)త్య లూ సన్యాః॥

౫. లుఖసం,
ఎసః(ప) ద్వవలా ఖవాల వవనస్య లు(తు)వ్య యుస్వాలే,

౬. కలా ర్త్రి నున వ్రేూవుః,
అమో ద్విలేబ్లకవ వావస్య తుూత్రీ, నున లుసన్యాః॥

౭. అశసః,
ద్వి తే లూఖవాలవ్యనస్య లు(ప)వ్య యుస్వ తేః॥
వ, లూసనత్వాప్యే, త్రిత్య, తెలాత మోంతు తాః
త్య తే లూ విజాత్రే, రే(వే) సన్యాః

౯, త్రై త్రైంశత్కర్ణ్యస్సః॥
మాతుర్ద్విశబ్దే తేషాంస్త్రః॥
౧౦, పుంయోగ, తస్యప్రత్యయా తాని, నుంతి, వర్త్తా, వలన వంతెంతయొ
ఙ్సః।
ఓత్రిపంచవర్ణాభ్యస్సృః॥
౧౧, ఙ్ ఙ్యాప్రాతిపదికాత్, ప్రాతిపదిక, తు, ఙ్యాప్తద్ధితః;
షష్ఠీవిభక్తేరేవ సన్నిః॥
౧౨, జైపాంద్విందమనాం,
ఏతే సర్వవివిభక్త్యస్సృః॥
౧౩, ఏకవచనాన్వయం (ఏ) కారః।
ఏవం (త) కారే సంబంధ్య ఏకవచనాన్తః॥
౧౪, ఏవమాన (స్త్రీ) ప్రత్యయాః।
(స్త్రీ) పా బత్యపశుపావత్య బుతపాబత్, శబ్దాః ఏవమాపాసన్నిః॥
౧౫, సువాంపాంవేద్విః;
ఏకదితరశబ్దాః సువాంపాసన్నిః;
౧౬, తద్విశేషణం కార్యే,
ఏతేషాం సువాంప్రత్యయానాం విశేషణార్థం శబ్దాశ్చ సువాం తదేవ సన్నః; ఏవమారా

పదానాం విశేషణార్థత్వాభావాత్ (ఏవ) సమ్యక్ ఏతత్సూత్రద్వయమప్యసమా
నం॥

౧౭. కృదంతపదవశాన్నానార్థే,
ఏకపదం కృదన్తపదం స్యాత్;
౧౮. పదాన్తేషు ఉకారః స్యాత్;
ఏతంతస్య పదాన్తః ప్రథమైకవచనస్య తుల్యార్థే స్యాత్॥
౧౯. విశేష్యలింగ తస్యార్థః స్యాత్;
తస్య పదాన్తస్య ఏకారస్య ద్విత్వం వికల్పేన పరలోపశ్చ స్యాత్॥
౨౦. ఋద్ధౌ పదానాం స్వరః॥
ఋద్ధేః పదత్వే పదస్య విలోపో నామ స్వరః స్యాత్;
ఉదా. రాముఁడు, రాముఁడున్; సీతయు సీతయున్; కృష్ణుఁడు కృష్ణుఁడున్;
ఉకారాదేశాద్ధాతోః రాముఁ గొల్చి, రాముని గొల్చి, రాముని కిం
రకుం, రాముని వలన; రామునివలన, రాముని యందు; ఇత్యాదిః —
౨౧. కృదంతపదమున్నాదిత్యస్య, ఉదాహరణాని;
సముద్రముఁ దరి, సముద్రము; వెంబడి, వెంబడియు; పొంచి పొంచి,
పొంచి పొంచియు; పలునఁ దరు, పలునములు; ఉరగుటకు, ఉరగములు; ఇత్యాది.
సాధుత్వం కైశ్చిదప్యుక్తం,

రామస ఇతి స్థితే మహా శిత్ శితా తు ఉ సతాం, షణ్ సతి సూత్రేణ ... ఉ ప్ర
త్యయే కృతే రాముఁడు ఇతి స్థితే॥
టి ఖత్ర ప్రథం తస్యోన్స్యతి సూత్రే ఉత్వే కృతే, రాముఁడు, ఏవం కృష్ణుడు ము
కుంద గోవిందాదయః॥

రామ జస్ ఇతి స్థితే, లు జస ఇతి సూత్రేణా వర్ణే కృతే, రాములు, కృ
ష్ణులు, ఇత్యాది.

— ౨౧, సాంగదివాం।

— ఆదితామిదం వ్యతిరిక్తానాం శబ్దానాం సర్వేకవచనస్య ఢాగమస్స్యా
త్;

ఉ॥ ఓయిరా పుత్ర త, ఓరామ బంధు త, ఓయిగోవిందుడు;

— ౨౨. సర్వనామ్ర శ్చూ సః॥

సంబుద్ధి బహువచనస్య రధాగమస్స్యాత్ సర్వత్ర;
ఉ॥ రామలార, కృష్ణులార, వర్తకులార, ప్రసన్నులార, గురులార,
తరులార, కన్నెలార, గోవులార, ఇత్యాదిః॥

— ౨౩; నామం చ గారు తు ఈ సాము బంధ సృ॥

మహాత్వదస్య సంబుద్ధౌ ఉ ఔ త్రస్య యోనస్యాత్ సామం బంధ స్యయు
ఉ॥ ఓ రఘునాయకా, ఓయిరామచంద్రా, ఇత్యాదిః;

— ౯, లాం. తత్సర్వరూపాణి సర్వశబ్దస్య ॥

సాంతశబ్దస్య ఉత్వస్తార్థం, (వ) ప్రథమా ద్విత్వే యోరుభయవచనయోః (ప్ర) త్య
యోరుతోఽస్య ॥

ఉదా॥ బాలుర్వు ద్విత్వ బహువు, సంశిలురు; బాలుర, ద్విత్వ బహువ, సంశిలుర్వే
ఇత్యాదిః —

— ౧౦, ప్రథమావిభక్తిరూపం,

ప్రథమాన్తాదానాం ప్రథమా ద్వితీయైకవచనస్య సర్వత్ర నివర్త్యాస్సాత్ ॥
ఉదా॥ శ్రీకి తను, రాముడను, గుణాలను, ధనమును, దేనువ్వను, మేరువును, ఇ
త్యాది;) రాముని, కృష్ణుని, హరిని, గిరిని, విష్ణుని, జిష్ణుని, ఇత్యాది॥

— ౧౧, సంబోధనం.

ఓ పదాం అంపదానాం ద్వితీయైకవచనస్య నువర్త్యాస్సాత్;
ఉదా॥ శ్రీకి తను, రామునను, గుణాలను, ధనమును, దేనువ్వను, మేరువును, ఇ
త్యాది.

— ౧౨, తే లెంకొలుక్కి

తయోరాన్నిను వర్త్యాత యోరూ ద్విత్వైనయుత్యాస్సాత్;
ఉదా॥ రాముఁ గొల్చెద, కృష్ణుఁగొల్చెద, విష్ణు బూజించెద, హరి వేఁడెద, శ్రీ
రాముఁ జింతింపఁ యాచెద, శ్రీరాముఁ బ్రెంచి; సీతరలని దయుంచి; సర్వమంగళ

కేవల త్రిద్విపదాంతః సంధ్యక్షరైకంధ్ర, ఇత్యాదిః:—

— ౨౮. కర్మణ్యపి కర్తృణి;

కర్తృప్రవచనీయాత్ద్వితీయా విభక్తిః కర్మణ్యపి స్యాత్॥

ఉ॥ (శ్రీ)రాములుగూర్చి పదము సేయవలయును, భాగవతమునుగూర్చి ప్రాయ
మయిసేయవలయు;

— ౨౯, ఏకా రామవామెరానిః;

తృతీయావిభక్త్యాదారభ్య సప్తమ్యంతస్యైకవచనే నిప్రత్యయస్స్యాత్।

ఉ॥ రామునిచేతను, రామునికొఱకును, రామునివలన, రామునియొక్క
రామునియందు, ఇత్యాదిః;

౩౦, బహువచనే లః;

తృతీయావిభక్త్యాదారభ్య బహువచనే సర్వత్ర లుప్రత్యయస్స్యాత్;

ఉ॥ రాములచేత, రాములకొఱకు, రాములవల్లను, రాములయొక్క, రా
ములయందు, ఇత్యాదిః;

౩౧, నామవామెానిః।

తృతీయావిభక్త్యాదారభ్య సప్తమ్యంతస్యైకవచనే నిప్రత్యయో నస్స్యాత్;

ఉ॥ సీతచేతను, సీతకొఱకును, సీతవలనను, సీతకును, సీతయందును, ఇత్యాదిః॥

బహువచనే లః నామవాచకస్యాపి లుప్రత్యయస్స్యాత్, ఏవ

[illegible]
[illegible]
[illegible]

31. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

33. [illegible]
[illegible]
[illegible]

34. [illegible]
[illegible]

35. [illegible]
[illegible]
[illegible]

36. [illegible]

37. [illegible]

నిత్యం గావర్థే షష్ఠీ విభక్తేః శ్శా మో ఉత్ప్రత్యయాస్తః।

ఉదా॥ దేవులంగా గ్రామము తప్పుదురు, దొంగలు గ్రామపుల కర్గులకు దుడు, ఇత్యాదిః;

౩౫. దేశే పారుటి శబ్దః,

తస్య విభక్తేః పారుటి శబ్దాదేశస్స్యాత్;

ఉదా॥ రామయపారుటి, కృష్ణపారుటి; శివుని పారుటి, ఇత్యాది.

౩౬, ఆస్యాద్దో తన్నగుంటె,

ఆస్యాదిపదేషు పరతః కేన్న, కంటె పంచమీవిభక్తేస్స్యాః॥

ఉదా॥ రామునికంటె ఆనస్యదుచున్నాడు; రాతికంటె నస్యదుచు దేవుడు వేదుడు,

ఇత్యాది.

౩౭, పట్టి శబ్దః,

పంచమీవిభక్తే పోతా పట్టి శబ్దః స్యాత్,

ఉదా॥ జ్ఞానమువలన ముక్తి, ముక్తి పట్టి జ్ఞానము;

౩౮, శేష యొక్క

సంబంధార్థే షష్ఠీ విభక్తేః యొక్క స్యాత్;

ఉదా॥ రాముని యొక్క గుణములు; ఇత్యాది

౩౯. ప్రభృతౌ నకరణశ్చ,

తావేవ్యేషు యొక్క శబ్దస్య ప్రభృతౌ నకరణశ్చ స్యాత్;

ఉ॥ రాముని గుణములు, కృష్ణుని కీర్తి గుణములు, ఇత్యాదిక
తావత్ప్రతిపత్తి షష్ఠీ సమాస విగ్రహ మాత్రేతి వాచ్యం॥

౨౦, ఉపాంతి సమాస విషయ నిమిత్తే।

సప్తమీ విభక్తౌ విషయ నిమిత్తే ప్రథమా విభక్తి స్సమస్తే॥

ఉ॥ రాముని విషయము, కృష్ణుని నిమిత్తము, ఇత్యాది.

౨౧, అమహత్ సర్వనామ్నః

అమహత్పదానాం సర్వనామ్నాం ప్రథమైక వచనస్య తత్పురుషే వా॥

ఉ॥ వరము, ధనము, గుణము, ఉదరము, ఇత్యాదిః

౨౨, విభక్తే చ

అమహదాం విభక్తి యుపరతిస్సా మువర్ణస్య వాః

ఉ॥ వనము పెరతు, ధనము వల్లను, గుణములు లను, రూపము నందు,

౨౩, ముబామేతరా బాద్యాగాలి.

ముకారాన్తరతః ప్రనర్తు బహుప్రత్యయాదిస్తే।

అకారాద్యాగమే త్రియా సామాన్య విభక్తి స్త్రీ గాం ఉత్తా
రస్య లోప స్త్రీతే,

ఉ॥ వనమ్ము, వనంబు, ధనమ్ము, ధనంబు, ఇత్యాదిం పస్తిత్వ ప్రమాణ॥

౨౪. ముబిన్ద్వాదేశస్య పూర్వః సవర్ణః॥

పోగ్యాం వలె, ముంతారస్యాదేశ ప్రాప్తికి ఉండు సూత్ర నప్రక్తార్యోపరమాః;
ఉదా వనమ్ము, వనంబు, ధనమ్ము, ధనంబు ఇత్యాదిః

౪౯, న దీర్ఘాత్పరస్య॥

దీర్ఘాక్షరాత్పరస్య తస్య ముపర్ణస్య ముమువర్ణస్య ముత్వ(ం) నాస్తి॥
ఉదా - భూములు, ఏమలు, పాములు, ఇత్యాదీనాం నైతి బాహ్యత్వం -

౫౦, ఉసః కురనిత్యం,

ఇదం తద్విశేషణానాం ఉత్తర విభక్తేః కుత్వం స్యాత్॥

౫౧, నః కౌ;

తస్మిన్ కుపర్ణాపరే పూర్వం నకారస్య లోపః;
ఉదా రాములనకు, కొల్పునకు, గెలుపింటునకు, వనకు, ధనమునక్కు మెరుపున
కు, గొలుపునకు, ఇత్యాది॥

౫౨, స్త్రీ అనస్య॥

స్త్రీలింగే కృత్తు నకారలోప నకారలోపస్స్యాత్॥
ఉదా వాడు, వాడు, తనకు, మనకు ఇత్యాదిః

౫౩. ఉంబుజీవి॥

సప్తమీ విభక్తేః ఆదేశస్స్యాత్॥
ఉదా రామునియందు, హరియందు, విష్ణువియందు, గెలుపునందు, మెరుపు

శాం జలౌ, ఇత్యాదిః.

౫౩, త్యబనిత్యా రన్ఙిజిత్తౌ॥

మువర్ణస్య త్యబ లోప్త్రాప్తా విభక్తౌ పరత స్యాత్॥

౫౪. ఢ్యగ్న్యశ్చాతః।

ఘ్రారభ్య సతాం ట(ు) సువ్య ఖ్యా విభక్తౌ పర తతా మువర్ణాదేశం పానంత

రం పాట(ు) అ పదే తేచ్ఛాన్యత్; ర స్య ఢ్ఞ స్యాత్॥

యథా॥ పాట(ు) కాగీ ఋ, పాట(ు) కాగీ ఋల్లం, పాట(ు) కాల బుటంమ, పాట(ు) గాలనం, పాట(ు)

గాజములన్తు, పాట(ు) గాజములనం; ఇత్యాది(పు) బెటాగః త్యబత్వ

ఇతి ఙ్ఞాతవ్యం॥

౫౫, సాగర్ఙ్ఙిగతః,

ఇత స్య సాస్య(ప్ర)త్య యస్య లోపస్స్యాత్;

యథా॥ వాంతి, గిరి, యతి, మునిి, మతి, ఋద్ధి; ఇత్యాది.

౫౬ ఉఙ్ఞువాంతేవ్,

ఉ దంతానాం ఇకారస్య ఉ త్వా వ్య ఙ్ఞువాం వచనే,

యథా॥ గిరులు, నిరులు, యతులు, మునులు, ఇత్యాది;

౫౭, డు దాద్రే ట్రూతః,

ఇత. ఉదంతస్య డు రౌ త్యతే యాంది విభక్తౌ పరతః నిన్(పు)ర్వ బెటాంన

స్యాత్॥

ఉదా. రామశివ, తావద్రూపం, మాతరవల్లనం, గౌరీతి, ముక్తియన్నది;

౫౮. ఊసంజ్ఞేతి

ఇదంతస్య షష్ఠ్యాం తావచనస్య తిపర్ణే తస్యాపి లోః।

ఉదా. రామేతి, గతేతి, హరీతి, వాయవేక్షావంతేతి, ఇత్యాది.

వాసర్వత్ర తవచనస్య (గ) వాంటానా ఏవచనస్య తే(వు) త్వయన్నాదిషు స్థా

పః।

ఉదా. రామలతు, గరులతు, వాయువులతు, వసువలతు, తన్వలతు, వసతుల

మే, తరులతు, ఇత్యాది;

౫౯. అవదనాదవంత్

అవదనాం దంతాన్నబ్దాః అదంతే దంతానాం దంతశబ్దాస్సుప్తేః।

ఉదా. సామవంపాంతి, సామవంపుతు; విశ్వపుతు, వయంతిశ్వపు, విశ్వపు తివ

యు; గానమం కోః, గానుమంకో; అ(గ)కాతి, వయుసేనానాం, సేనానివేత,

సేనానీ(త్రు)రతం; అ(గ)కాతి, అ(గ)కావల్లనం; వల్లపుతుం, అత్వచేతు

వర్తుపు; వల్లపునివేత, వయు వల్లపుతుం వయు అత్యచరుతు అత్యచరం

వి(త్రు)రతం, వచ్చువు మెరతు, ఇత్యాది.

౬౦. వాయుతివధీనాసన్నాః।

ఇదేయూతిదం తైదం వచనా స్తాత్వసైవ నయుస్యా లోః।

ఉ. హరియలు, కవియలు, మునియలు, మంచియలు, బుద్ధియలు, వేళ్ళ
(ఫ)స్త్రియలు, గిన్నెయలు, లంకెయలు, ఇత్యాది.

౬౧, ఆమహన్తులాశ్చ,

అత అదంత స్య మహాన్తస్య సాన్త విశేష్యణ యుస్యాత్॥
ఉ. గొఱ్ఱె, గొఱ్ఱెయలు; చెంత, చెంతయలు; తెలుగు, తెలుగుయలు; పల
కై, పలకయలు; బల్లుకై, బల్లుకైయలు; నదక, నదకయలు; ఇత్యాది.

౬౨, ఉకారాన్త పునస్సర్వత్ర,

ఉకారాదంత కారాన్తస్య పుంస్య సర్వత్ర సర్వత్ర వింశతి
ర్థాపకానివి నయు వర్ణాగమ వత్॥
ఉ. గురువు, విష్ణువు, పెరువు, దేవువు, గొఱవు, ఇత్యాది

౬౩, తు ఉ హాశాం వాచకః,

ఉదంతస్య మహాన్తస్య విశేష్యణ తు ఉస్యాత్,
ఉ. గురుండు, విష్ణుండు, జిష్ణుండు, బంధుండు, ఇత్యాది;

౬౪, హాని మహాన్త స్యంబు ద్వా,

అదంత దంతాదంతానాం మహాన్త బ్వానాం సంబు ద్వా విశేష్యణ
మ్మ త స్యాత్;
ఉ. ఏలూరు పుండరీకనయనన, ఏకలంబశనాగ్రాయనన, ఏకయంరఘువీర,

ఐశుంకారి, ఐ మువాలు బ్రాహ్మణ ఇఖరత్యారూ, ఇత్యాది

౭౫, నదె శ్శ్యే తేవచన విలాః,

దేశ్యోప దానాదేంతాత్స్వర పదానాథా, దిక్పుంస్య లాగాపాన స్యాద్వేః

ఈః నవలా, లకేరాశ్, పుంనవల్, పదకలా, శ్రి, ది, వీ; శ్రిలు, ధీలు,
వీలు, ఇత్యాదిః.

౭౬, ధా బ విద్రా శాలొ దరూః,

అః విద్రా శాలె దిగాస్య ఋకారాంతస్య హా బాదేశ సాన్యాదేః; అ విద్రా శా
దిగారా ఏవ॥

ఈః ద్రాత, మోలాత, పాలత్, ఇత్యాదిః

౭౭, విద్రా శాలె దరావః

ఋదంతస్య, విద్రా శాలె దిగాస్య విత్వేన హా బాదేశ సాన్యాదేః,
ఈః విద్రాత, విద్రాత్వ్యః, సమిత, సమిత్వ్యః; నియంత, నియంత్వ్యః;
శమిత, శమిలత్వ్యః; దమిత, దమిలత్వ్యః; ఇత్యాదిః విద్రాదేశత,
విద్రా త్వ్య బత, విద్రా వత్మురతు, విద్రా త్వ్య తురతం; సవిత్ర వల్లా, సవిత వల్ల
ఇత్యాదిః:—

౭౮, శ్రుబిరి తాంశ్య మవాంతెలా రుచే,

ఏతాం దిగాస్య అమవాం త్రి దేశ్య వ, శ్రుతిత్ర తె రువర్ణ స్యాద్వేః॥

ఉ॥ విశ్రుతముఖావ్య(ప్ర)మము, విశ్రుతముగు(రు)మము, విశ్రుతముపు(ర)ముపుష్పము, మధ్యశ్లోకము,
తేవజ్ఞులచే, పంచన్యాలము; పెన్నెము, తెంతతము, నీలము, వీరము, లిపజ్ఞము,
ఇత్యాది:—

౧౯, నఞా వృత్తవేతాః

నవేతాదేతాదిగణావహావ్యదవేతాత్త్వా పరత ఉత్వేనస్యాత్;
ఉ॥ కైరము, తీవ్రరము; నవేతాదితాంతరం, రామయుచేము, తద్వృత్తము;

౨౦, (స్త్రీ)త్వే బహువచనేత్వే సులాదేరసమాసే

అసమాసే, సులాదిగణాస్య (స్త్రీ)త్వే బహువచనే స్యాత్;
ఉ॥ సులరలు, లాంగలు, అస్త్రీతలు, ఇత్యాది; అసమాసేతిం, ఉదా
సురలు, శుభాస్త్రీలు, శు(భ్ర)లాంగులు; ఇత్యాది;

౨౧, ఉత్తరాదిభ్యః

తుశాది, తంశాదిగణామువర్ణాతస్య ఉత్వస్యాత్
ఉ॥ తుశిరశ్రీ, శాంసంతర, తెంతిలబాలు, ఇత్యాది;

౨౨, (ప్ర)థమా షష్ఠీ విశేషణాస్య

షష్ఠ్యంత విశేష్య విశేషణాస్య వికల్పేన (ప్ర)థమా స్యాత్
ఉ॥ రాజ్ఞః పావనము చేరు, (శ్రీ)రామునకు(యు) త్రి దేవతీ వన ...
ము తద్ద్వష్టనకు, ఇత్యాదియు వికల్పాభావే బుద్ధిపూర్వకమునకురా

మయనకం, ఇతి:-

౭౩, వృద్ధిహేతావస్వర్ణే చ,

సర్వవిశేష్యవిశేషణాశబ్దాః సంహితాయాం పదాంతర్గతైః వృద్ధిహే-
తావస్వర్ణే॥

టీ॥ రామలుదల వెదద్రి త్యద్విరామయని షుమ్మ, పరమపురుషులని విమ-
లాంతమ క్షత్రియత్వం, నరసింహారాయ ఖం(డు) నితరమరుదుగ నిల్చె
(వె)లసె; ఇత్యాదికి॥

౭౪, స్వసర్వనామ(స్త్రీ) పదస్య॥

(స్త్రీ) వాచక విశేష్యస్య (స్త్రీ) లింగ విశేషణామేవస్యాత్॥

టీ॥ క్షాత్రశాస్త్రవతి జ్ఞానవతి క్షత్రియులు, మంచి మలుపుష్టి హేమ సమాన
గా(త్రి), ఇత్యాదికి;

౭౫, టీ జయ విధ్రమమహాతేనాం।

స్త్రీలింగానామమహాతేనాం పశుజాతి వాచకానాం (స్త్రీ) లింగ నపుం-
సకత విశేషణా స్త్ర॥

టీ॥ లక్షిత సుమమహతి తదిల త బంతివరు; తిరుగాని తప్ప ఆయుతము
దేవతాసురజ్ఞ, ఖవాలు సలము యుత యేనుగుల తపట్టుము ను బు, ఖి(త)
వర్ణము యుద్ధ నుపు; ఇత్యాద్ది. ఏత తత్తా (స్త్రీ) పశుజాతి వాచక విలది జ్ఞాత

అనేన సూత్రేణ పంచతవిశేష పర్యవస్త్రేణ గవిశేషణాదేవవిభక్తిష్వేవ॥

౭౬, ఇతరత్ర చ దృశ్యతే యతః;

ఇతరవిభక్తౌ చ దృశ్యతే యతః ఇత్యర్థః।

ఉదా॥ వనమయసాన్నిధ్యం, నిర్ణయితేన, బాంధవ్యేన, ఇత్యాది

౭౭, అహావౌ రై నామ్నోః,

రై నామ్నో రైరితి శబ్దయోః అహావౌ ఇత్యాదేశౌ స్తః।

ఉదా॥ రాయౌ, రాయః; నావ ఇత్యాది

౭౮. స్త్రీ వద్వా।

స్త్రీ శబ్దస్త్రీత్వం వికల్పేన ఇత్యర్థః।

ఉదా॥ స్త్రీ, స్త్రియం, స్త్రీం ఇత్యాది

౭౯, ౨౬ పదయోః -

పదాది శబ్దయోః సర్వే పదవచనప్రత్యయాః స్తః॥

ఉదా॥ పదాని, పదేన ఇత్యాది;

పదాని పదైః ఇత్యాది;

౮౦, స్త్రియాం నారీ ప్రాంచః।

స్త్రీ లింగే వర్తమానస్య నారీ ఇతి స్యాత్।

ఉదా॥ నారీ, నార్యౌ, నార్యః, నారీం, నార్యా, నార

మంగొట్టులు, ఇత్యాదులు.

౨౧, అయుగ్మవృత్తసమాసే,

మాత్రా సమాసైకాంతాంతా పయిశబ్దా పుష్పవాస్యతః

ఉ. శుకపికయులైన యిమ్మ్లైర్, సకలపుటాక్షివసలుసరసవచనంబులు, ఇత్యాదులు.

౨౨, బహువ్రీహౌః

ద్వంద్వం ద్విసమాసే అద్విత్వాదిద్విసమానస్య రుమతాంతాంత్యపుస్యాదేః

ఉ. అవిద్యాత్రశంకరులు, మాత్రపితరులు, భ్రాత్రిశ్వశురులు, భ్రాత్రినారాయణులు, ఇత్యాదులు.

౨౩, స్త్రీబదిలోద్విగసంఖ్య,

స్త్రీబ ద్వికారస్య విస్తారితః;

ఉ. అబ్బురు, అప్పురు, పదియము, పదుము, అగిన, అవిన, తెంగరు, తెంపరు, పాగరు, పాపరు, ఇత్యాదులు.

౨౪, ఇతరపి ౨౯,

ఇతాంతాంతారవిలోకః పదాంతే వర్ణ వరాణవర్ణః స్వయోర్మయోగా స్త్రీబ త్వవేకులతత్సమ్యవగాన్ పతౌతాంతాక్తాంతః

ఉ. దిశ, దెస; త్రిలింగము, తెలుంగు, గుహము, గునము; ములము,

తెలలము, ఇత్యాదిః

౧౫. క్విబిత్యాదః,

క్విబంత్తకారస్య ద్రుతస్యాంత్యాదాం(ద్రు)పదేశః।

ఉదా॥ దాయదు, దాయుదు, దాపల, దాపలు; దగ్గర, దగ్గర, దిగ్గియలు, దిగ్గియలు;
దెబ్బది, దెబ్బది; ఇత్యాదిః;

౧౬. అనాదిగాశ్చ,

అనాదౌ వర్తమానస్య దతౌ గౌ గాస్యాతాం॥

అగాడువ, అదడువ, వ్రగాలుడుట, వ్రదుడుట; వగాస్తు వదము, అగ్గి, అ
దగ్గి, బెంమగాతె, బెంమదితె; తగాలుమయు, తదలుమయు; పగాతి, పదతి; పగ్గా
బెరాగాతి, పగ్గా బెరాది ఇత్యాదిః;

౧౭. తుళ్యాన్దృవాలువనే,

నవర్గాం శానేన్యా నవర్గస్య బవాలువబనే క్విబిత్యు ఞాదేశస్స్యాతాం॥

ఉదా॥ కెలనము, తెలక్కులు, మూత్రనుత్తరుతులు; ఇత్యాదిః॥

౧౮. క్విబన్ద్వెతావక్షౌ;

న్ఫాంతపదస్య బవాలువబనే క్విబన్ద్లాస్యాశ్చ స్యాతాం॥

ఉదా॥ వేనము, వేలు; వినము, విలు; వినము, వులు; ఇత్యాదిః:-

౧౯. ద్విత్వల వెరాశ్యాన్నపాంగర యువ

ద్విత్వవిశిష్ట లువర్ణాంతపదాద్వ్యంతస్య వికల్పేన ఇందుయుతో ఉ
కార వర్ణారస్యాపి, లులయోః పరయోః॥

ఉ॥ విల్లూ, విందులు; వలుల్లూ, వలుందులు; ఇత్యాదిః—

౧౫. ఙవలాలుర్ణ్యః;

ఙవయోర్ద్విత్వస్యాః పరయోర్ద్వి ఉవర్ణాంతస్యోత్తారస్య లుత్వస్యాపి వశ
ఙ్షా న ఉత్వమప్యత్ర వికల్పేన విభక్త్యాదౌ॥

ఉ॥ విండ్లూ, వలుండ్లూ, ఇండ్లూ; ఉల్లోపాభావే, విందులు, వలుందులు, ఇందు
లు; ఉవర్ణాభావే, విల్లులు, వలుల్లులు, ఇల్లులు; ఇతి(త్రి)విధం రూపం॥

౧౬. హాను వేత్యాద్యోః,

నల్పం వశబ్దయోః సుర్లువర్ణాభ్యాం కృతే ద్విత్వం స్యాదపి,

ఉ॥ ఇలు, ఇల్లూ, వలులు, వలుల్లూ, వలును, వలున్ను; తను, తన్ను;

౧౭. నిత్యం ఙాతాదిశోః

ఙాతాదిగణ లువర్ణస్య ఇందుయుత ఉవర్ణేతా నిత్యం స్యాల్లులయోః
పరయోః॥

ఉ॥ ఆలు, ఆల్లూ, ఇతి సిద్ధే॥

౧౮. తత్రరుశౌ॥

తత్ర తచ్ఛబ్దాంవచనవయోపి(రు) వర్ణా(దు) శౌ స్తః॥

ఇత్యనేన అం(ధు) ఇతి స్థితే॥ ఉకారస్య ద్విత్వేతి సూత్రేణ నిత్యముకారస్య
షష్ఠేప్రాప్తే: అం(ధు) ఇతి సిద్ధిః॥ అఉ, అంధు; ఇవరాడు; ఇవరా(ధు), మో
డం(ధు) ద్వి(ధు), వారు రాం(ధు), వాం(ధు), వం(ధు), ఇవరాం(ధు) [illegible]
యథా గం తి [illegible] ఇత్యాదిః॥

౮౯. హల ఉకారస్య ల ఉకార ద్విత్వః॥

ఏష లకార ఉకారస్య నాయోగే ద్విత్వం విశిష్ట ఉకార లకారస్య వా స్యాత్॥
యథా॥ గౌరులు, గౌరుళ్ళు, ఇతి స్థితే॥

౯౦. తల రఫా వంది దు శాం వా ఉక్తే

శాంత, లాంత, శిష్టాంత లోంతానాం శబ్దానాం తే తా మది దు శాం [illegible]
తారేతా మోతారాణాం వా ఉత్వస్యాత్; అనేన సూత్రేణ తారేషోగపతి వి
ద్యమానే సత్యాత్తారస్య ఉమోష్టే ప్రాప్తే; గౌరుళ్ళు, ఇతి స్థితే తథా
త్రేణా ద్విత్వ ఉయుక్త ఉకారే ప్రాప్తే॥
యథా॥ గౌరుళ్ళు, వేళ్ళు, ఇతి రూప సిద్ధిః॥

౯౧. తస్య చ

తకారస్యాద్విలీనా యోగే పూర్వవద్ద్విత్వః।
యథా॥ పాతు, పాత్తు, పాత్తు, పాత్తు, గతి, గత్తు, మోతి, మోత్తు, నాతు
నాత్తు, పారు, పాత్తు; దాతి, దాత్తు;

౬౨; ఇయుజః ॥

శ్వి శ్వ్యయుక్త తకారస్య యుష్మా దేశః శ్వి శ్వాస వాంత థు వర్ణస్యాస్య

ఉ ॥ గురు త్వి, గురు త్వన్ని; నత్వి, నత్వన్ని; ఇత్యాది.

౬౩. పన్చా శ్వి ప్రా శ్విన్య

దిర ఖంచు ప్రా శ్విస్య చ ప్రా శ్విన్న స్యాత్. ఉ ॥ తాంతి, తాత్వన్ని; గాంతు, గాత్వన్ని ఇత్యాది.

౬౪. ఖంచు పరస్య, ఖంచు పరస్య తకారస్య ప్రా శ్విన్న స్యాత్.

ఉ ॥ ఖంతి, ఖత్వన్ని; ఇత్యాది.

౬౫. శ్వి శోరు తురోపాథా;

శ్వి శ్వ్యి వి శిష్ట తకారస్యోత్తాకారో పాథా స్యాత్.

ఉ ॥ అంబ త్వన్నతాచి, అంబత్వాచి; పంది త్వన్నవెన్ని, పంది త్వెన్ని; గెంగ త్వన్న

తుత్తి, గెంగ త్వత్తి; ఇత్యాది ॥

౬౬. వైప విభక్త్యంత శబ్దానాం విల్లుగ్నిపాతః ॥

వైప విభక్త్యంత వర్ణాంతానాం విపర్ణానాం విల్లుక్, ఇత్యాదిలోపో

నిపాతః స్యాత్;

ఉ ॥ గెరా తక్, బాగాలక్, ఇవి స్తితె, తు క్రు ప్ర వూ శ్వి యియా నిపాత

పచన శ్వ్యోపి ల తారా తూర్వ్యర్త్యేవ ఖంచు యియు చ తువర్ణస్య స్యాత్.

ఉ ॥ గ్రి ష్టం తుక్, బాగాం తుక్, ఇవి స్తివె, సం వరం ల కారీగా యియ

గ్రి ష్టం త్వన్ని, బాగాం త్వన్ని; నిపాతం వం, అంబవి, అంబ త్వన్న ॥

౯౭. నవేంద్రం కాలరేఖాః

సంయుక్తాక్షరమాద్యోపి లఘ్వంతే వర్ణాంతరే గా బహుళవచనే లప
ర్గ్యాతానాం వర్ణానాం వ్యత్యయః స్యాదిత్యర్థః॥

ఉదా॥ వెలుసళ్ళులు, పళ్ళులు, ఇళ్ళులు, మళ్ళులు, ఇత్యాదిః॥

౯౮. ఌకారః కృత్యబదుటాంఠ।

ఉకారమదం ద్వాదాం కృత్యబత్వే ఌకారస్స్యాత్ తదవచనే నకారస్స్యాత్.

ఉదా॥ ఉదా రునన్మమెనున, ఇత్యాదిః –

౯౯. విభక్త్యాగమః।

తస్యాం విభక్తౌ పరత ఉదిరాగమస్స్యాత్॥

ఉదా॥ ఉదా రునమంతివన్త్రై, ఉదా రుసలాబహారాయెం, మెద నలది, మెనయూ
లు ఇత్యాదిః॥

౧౦౦. తత్సమే వ్యత్యయాద్వా॥

శౌషే విభక్తికవర్ణానాం సామాన్యం సప్తమే వ్యత్యయాద్వా ఉకారస్స్యాత్।

ఉదా॥ ఇం బనుంతివన్త్రై, మింటు నుంతితిగె, త్రై గంటు బయాదె, ఇత్యాదిః;

౧౦౧. అనుకారాం (స్త్రీ) యాం సారుణ్వే,

అనుకారమదం తన్యతితత్వానాం తత్సమానాం, (స్త్రీ) యాం (స్త్రీ) లింగ సమాస
నాందేశస్త్వేషాం నాంతస్సారేత్వం ప్రస్యాత్

ఉ॥ రమ, కాంత, గౌరి, వాణి, సీత, మతి, ఇత్యాదిః

అమహతాం (స్త్రీ) ది నప్య్రః

౨౦౯, స్త్రీ నామ,

ఉ॥ తనిన్నియు, తనెన్ను, ముత్తియములు, ముత్తెములు, వల్లియు, వల్లెలు, లంజియు, లంజె, గిన్నియు, గిన్నె; వన్నియు, వన్నె;

౨౦౩, స్త్రీ బాస మాసస్త్వే।

సర్వే విశ్వ ఇతి శబ్దాః న ప్రయోక్తవ్యం నసమాసే ఏవ సప్తః॥

ఉ॥ గుణ్ణములు, పల్లములు, మాటలు, కోటలు, పాలుతలు, ఫలములు, బాగుశుక్తులు ఇత్యాది॥

౨౦౪, సమాసస్య సమాసః।

తత్పురుష సంజ్ఞ సంఖ్యా ఏతత్ర్యా సమాసత్వేః।

ఉ॥ రామునకు, కర్ణునకు, వనములు, జామునకు, సముద్రమునకు, ఇత్యాది

॥ ఇత్యఖండః॥

॥ అథ హలన్తాః ॥

౧, హలి గుణావచనానాం ప్రథమైకవచనవత్సర్వత్ర,

అగుణావచనానాం హలన్తశబ్దానాం సర్వత్ర లిఙ్గత్రయేఽపి హలన్త ప్రథమైక వచనవత్త్వమ్॥

౨, గుణావచనానాం ద్విత్వే ప్రథమైకవచనవత్,

గుణావచనానాం హలన్తశబ్దానాం హలన్తద్విత్వే ప్రథమైకవచనవత్త్వమ్॥

ఉ॥ తతుక్, మయుక్, మటీ, ఇత్యాదిః;

౩, ద్విత్వే బహుత్వే సర్వహలాం;

సర్వేషాం హలాం సమస్త హలన్తశబ్దానాం ద్విత్వ బహుత్వయోస్తు, అపి చ సంస్కృత ద్విత్వ బహుత్వవత్;

ఉ॥ తతుక్కు, మయుక్కు, మటీక్కు; బహువచనే, తతుక్కులు, మయుక్కులు, మటీక్కులు, ఇత్యాదిః;

౪, మతుప్ప్రత్యయాన్తవన్తౌ,

మతుప్ప్రత్యయాన్తానాం శబ్దానాం వన్తౌ ద్వితీయాదౌ శేషః॥

ఉ॥ ఆయుష్మన్తః, నీతిమన్తః, ధీరవన్తః, ధనవన్తః, ఇత్యాదిషు; మహాత్మనాం ... పుంస్త్వ సంస్కృత ... త్వే ... అనన్తరం విభక్తి ప్రత్యయః, సంస్కృత ...॥

ఉదా॥ హానుమంతుడు, నీతిమంతుడు, విరమంతుడు, ధనవంతుడు

గ్వానుమత్వ స్వరస్యార్థః;

మానుమతి. మిమంతాదీ శేలా విభక్త్యైన స్యాత్;

ఉదా॥ మానుమూనుడు, మానుమంతుడు; "రో బదపవాన్యాదితో" సూత్ర

గా॥ ఉదా॥ వాంవమ వంతులు, వాం పలవంతలు; ఇతి రూపద్వయం॥

౮. నిత్యం వా(అ) స్యాద్వీకా॥

వా(అ) స్వార్త్ర్రరాత్ పరతాం ద్విత్వం నిత్యస్యాత్;

ఉదా॥ మూర్ఖత్వులు, పరిత్వులు, పవిత్రులు, కతుప్పులు, విఘ్నాలు, ఇం(ద్ర)

జిత్తు, ఇత్యాది॥

౭. దీర్ఘాత్ తరావు వాఠ్యం;

దీర్ఘాత్ స్త్రరాత్ పరతా ద్విత్వం (వికల్పేన) నిత్యస్యాత్.

ఉదా॥ వాక్కులు, ఇత్యాది.

౮, హాలా మగుణావతాం పితార్హక్;

ఏ గుణావతాం సమస్తవాలంత శబ్దానాం సు(ప్ర)త్యయే సప్తమ్యాః

స్యాత్;

ఉదా॥ పరితులు, బాతులు, ఇత్యాది;

౯, గుణావతాం దుమారా,

గుణవచనానాం పుంలింగ శబ్దానాం వచనాభావే ఏకవచనాదివిధిర్భావ్యాః స్త్రీ(ప)త్యయో నపుంసకత్వే చ తుల్యమేవ

(ప్ర)త్యయాస్స్యుః

ఉ॥ పుణ్యాం పుణ్యకుండలు, (శ్రీ)నవ్యోపమాంబలు, మధురిమాంబలు, ఇత్యాదీః

స్త్రీలింగేతస్మాత్ తద్వా స్త్రీలింగత్వే, ఏతద్వచనాభిధేయార్థ(ప్ర)త్యయో పాస్యాత్।

౧౦, స్త్రీ చ వగుణావచ్ఛనావత్

స్త్రీలింగ స్త్వే ఈ గుణావచ్ఛలింగ శబ్దా గుణావచన్యార్థాత్ గుణాభద్రలింగశ

బ్దా, స్త్రీ గుణావచన్యాత్

ఉ॥ పుణ్యా పుణ్యత్వ, పుణ్యా పుణ్యతయా॥ ఇత్యాదీః

౧౧, ఇమనాత్వెలార్థాత్;

ఇమనంతానాంపదానాం (ప్ర)త్యక్ శబ్దస్య చ తద్ద్వితీయం వర్గాభిధానాత్,

ఉ॥ గరిమ, పటిమ, మహిమ, అణిమ, (అ)త్యం, గరిమంబలు, పటిమంబలు,

పరమాత్మకలు, ఇత్యాదీః

౧౨, రాజ్ఞో ఘుటిత్వేచ॥

పిత్వం రాజన్ శబ్దస్య ఘుటి స్యాత్, ఇతరేషాం నంతరం॥

ఉ॥ రాజు, రాజును, రాజుచేత, రాజుకొరకు, ఇత్యేవం సర్వత్ర॥

౧౩, సాంపాదపయం (ప్ర)త్యయే స్త్రీత్వాపం॥

ఈ పయం (ప్ర)త్యయే పదాంగానాం వరాత్మ తాదాంత శబ్దాః పురతో విధిః

మహాన సకారస్య మోపస్యాన్తే:
ఉ॥ చతిబలము, నభము, ఉరము, ఇత్యాది;

౧౪, తద్ధితద్స్వహాంశః

పరిభాషాస్య సాన్తశబ్దానాం తద్ధిత వర్ణే సాన్తపాదో బహుళంస్యా
త్॥

ఉ॥ పయస్సు, సరస్సు, శిరస్సు, మనస్సు, యశస్సు; బహుళం తేం॥ శి
రము, మనము; అలోవమున సాశిరసంబోధనకే; ఇత్యాదౌ తత్రం దిర్
తృతీయమహిమే॥ తేంవ, శిరస్సు, మనస్సు, ఇత్యాది, స్థలే, బహుళగ్రహణా
న ద్విత్వమపి భావ్యం॥

౧౫, హాలుగంతస్యాన్త్యాం;

అన్యేషాం హాలంతశబ్దానాం తత్ సర్వాణి మోపిహాలుకాస్యాన్తే॥
ఉ॥ బగతు, జగము, విశ్రము, ఇత్యాది స్థలే, అనుకర్తనాయ్యమున, ఇ
తరాక్ష సర్వానాము స్థాన ఇత్యనేన అద్యసత్రేణ ఇకారస్య అకారోత్ర
తే పదము త్రాలి రూపసిద్ధిః॥

౧౬. అస్మ చుర్ధ్యా దానాం ద్వే;

దేశాచ్యస్మ చుర్ధ్మ క్ష్మ యోరేకావచన లోరాగా దేశ్యస్త్ర:।
౧౭ అదావిదస్త్రమోః॥

అస్య దాః అస్యప్య ఘ్నానాదౌ ప్రథమావిభక్త్యేకారస్యాత్ వా।

౧౯౨ తయోర్య్వావచి సంహితాయాం।

ఏతయోరస్య దుర్భ్యష్ట్య ష్ట్ర యోర్య్వా వా౦ త్యే బహువచనే విభక్తిసా దారాగోత్రే సమాయస్త్య॥

౧౯౩ అత్ర నన్యస్య యో సప్తసా౦స్య మూ౦;

అత్ర నన్యస్య ష్ట్ర యోః ప్రథమైకవచన బహువచనయోః క్రమేణా నమయా, సవర్ణత మవర్ణాతౌ స్తః॥

౨౦౧ భ్రూణా బాష్యదస్యదః॥

బాష్య ష్ట్ర ష్ట్ర స్య ప్రథమైకవచన బహువచనయోః క్రమేణా భ్రూణా; ప్రవర్ణాత, రవర్ణాతౌ స్తః॥

ఉ॥ సనం, మేమున్; ద్భ్రమీణు;

౨౧౧ ద్విసమయా పాం శసాం॥

బాష్యదస్య దాత్య౯ సబ్బా వాం అవస్త సాం ద్వితీయైకవచన బహువచనయోః క్రమేణా ద్విత్వవిశిష్ట సవర్ణత మవర్ణాతౌ వితత్త్వ నస్తః వాపదేన ద్విత్వరహితం తనవర్ణాత్త మవర్ణాతౌ నిత్యం స్తః ఇతి, ద్వితీయాష్టక వచనం బహువచనయోః॥

౨౧౨ వేరాదస్య యోః॥

తయోర్హల్యచి విచ్ఛిన్నత సంవర్ణాత్మక వర్ణాత్ యోః, పరయోరష్టా
త్యాదిశబ్దస్య సంవర్ణాత్మక వర్ణాత యోః పరతోऽత్వ మయాదేశః, సా, మా
సి, సు, తాసాం ద్విశ్వపదానాం ద్వి, ద్విత్వస్య, సౌ, సౌ స్యసాన్యతి॥ స్త్రీత్వే స్వ
ప్రే॥ ఇమౌ, ఇమాః; ఇమం, ఇమౌ; సా, పత్నీగా, నీ ఇమాని, ఇమాస్మై. ఇత్యాది; ఇతరం ఇతరాః
సామ్యమాసం, ఇత్యాది;

౨౩, తత్త్వ ౭ మః॥
౭మః షష్ఠ్యా విభక్తేః కిం త్వయి యోనస్యాతి, కిం తు తత్త్వయోః
వస్యాదితి; యోక్తవ్యం॥
౨౪, దిశ్యాత్ త్వన్యస్య స్వాస్యాతి॥
ఆత్మ న్యస్య యోతి సూత్రేణ వచన ద్వి యోపి సమయా వర్ణాత్ యోపా
స్త్రయోః, తాను, ద్విత్వే ద్వి తవచన బహుల వచన యోరపి సమయా వర్ణాత్
ద్విత్వ విశేషణ స్త్రః॥
ప్రే॥ తస్య తసు, తస్యా, తమం, తమమ్మ, ఇత్యాది;
౨౫. యా దాహాత్మనో నిదేశః॥
యాత్వ తయా విచ్ఛిత్తి పరతః ఆత్మా దిశబ్దాత్ప్వరయో న వేతి వర్ణాత వర్ణాత్
స్త్రః॥
ప్రే॥ తాన వస్, తా మస్మత్; ఇతి రూపే పత్ర్యే, పేరోదిస్య యోతి సూత్రేణ

— ఆత్మశబ్దః దీర్ఘః సర్వేకారాపేక్షావ్యే, తన్వాత్మ, తనువేత్త; తనతేలఅకు, త
ముత్రిల అకు, తనవల్లను, తనువల్లనుః తనకు, తనుకు, తన యందు, [illegible]
— ౬ వంశస్యజసామః;
యం పు, దస్య దక్ష పాలవేలా నిత్య [illegible] సర్వేశ్వస్య మనశ్శ [illegible]
సః, ప్ర [illegible] వసస్య వంల వర్ణ [illegible] తిః;
[illegible] వంశవంలలు; శ్రీస [illegible] యాలావవాలావ చనస్య
అవర్ణాతే [illegible]; [illegible] వంశవేత్త, వంశతేలఅకు, మనవల్లమ
నకుం;
— ౭, నినం [illegible] త్రి [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] వనం బులు, బనంబులు, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible]
[illegible] వనంబులో, బనంబులో, బనాయుల్, [illegible], [illegible], [illegible],
[illegible]
[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]

త్యాదీషు నా॥

౨౮, ఇదమదసీ వా తాయాః;

ఇదమదసి తచ్ఛబ్దానాం ఈకారాదేశస్సాన్నిత్యే —

౨౯, యుష్మదో రతారా తారా,

యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయోరాతారారా తారారాదేశాస్స్యుః॥

౩౦, (త్రి) ఙేరాణ్ణ్యాం ప్రకృతిస్సాన్తే;

ప్రకృతిస్సాన్తే త్రి (త్రి)ం నపుంసకే ఙ్యుః సమస్త శబ్దే ఙ్యుః ప్రాణ్యర్థే ఙ్యే త్రి శబ్దా స్స్యుః॥

ఉ॥ అరాణ్ణం; తరీ ఖ్యాను, తరీ గ్రబర్యి;

స్త్రీ నపుంసకే ఙ్యుః త్రి॥

ఉ॥ వనేనఁ, ఏమి, ఇత్యాది దర్భవర్భ ఙ్యే ఙ్యుః ప్రాణ్యర్థే నా॥

౩౧. వా (త్రి) ద్విత్రైర్వా తాను ఖ్యురాణ॥

ఇదమదసీ తద్విత్త్వ యుష్మదస్మదాం, అయుష్మదాం పరశబ్దానాం శబ్దానాం

ప్రాక్పత్రాం పరదిశాం (త్రి) రయురాణ్ణ్ (త్రి) ఙ్యేగా వా (త్రి) సర్వద్విత్రైర్వా తర్ద్య

నస్స్యుః॥

ఉ॥ అలుర్భి మరుయు, ఇష్టతత్త్వ యద్దేస, అగ్గరుయు, ఇద్దీవుయు, ం

గురుయు, తరీదేవ్రయు, ఏమను జంటయు; ఇత్యాదీ.

౩౨. నీ రీత్యా ప్రకారం:

విశేషాణాం శబ్దానాం రీత్యా ప్రకారం: పరతో నా వా స్య ద్విత్వే ఘా రాద్య వస్తి:॥ ఉదా॥ ఆ సాంగ సాంత్రేషు తిరిగా చుట్టు, విష్ణువు చుట్టు, ఆ వారి, ఇత్యాదిః॥

౩౩, ఋ ఌ వర్ణయోః,

ఋ ఌ వర్ణయో విపరీతే షాం శబ్దానాం ప్రాగ్వత్ వా స్య ద్విత్వే నస్తం।
ఉదా॥ ఆ ఋషి, తిరి ఋత్విక్కులు, ఏ ఋత్విక్కులు, తిరిగి ఇకారము

౩౪. ఎంతి నామ సార్థేః॥

ఉదా॥ చెల్లి, తమ్ముడు, తమ్ముడు, బాలలు, స్త్రీలు, బాలవర్ణ గాత్రై కాదయో జాతి నామానాం తేషాం జాతి వాచక శబ్దానాం సంప్రత్యయ స్త్రీ ద్విత్వ వాచి ఇత్యాదిః॥
ఉదా॥ చెల్లెలు, తమ్ముడది, తమ్ముడది, బాలది, బాలురాండ్రు, స్త్రీ కన్య; ఇత్యాదిః;

౩౫, సంబంధార్థే చ సర్వనామ్నః

సమస్త శబ్దే ప్రాగ్వత్ పరత సంబంధార్థే చ దీర్ఘ నామ్నః॥
ఉదా॥ వానికి దిక్కులు, వీనికి గుణములు; పుట్టిన దినాలు, ఎంతటి బాధలు; వాని, వీని, తనది, ఇత్యాదిః॥

౩౬, తేరా వాచ్యాః

ఢ శాఖినాం ఖాంతి మాజాత శబ్దానాం సుప్తి ఔత్వే బాసచ్ఛ్రీ త్రీణాం ఏవ
రణాతే స్యాచ్ఛేః, ఆచార్యాణాం మతే;
ఉదా॥ గ్రంథుల్లాతే, తపద్భరతే, పటాలతే, బాతులత్తే, ఇత్యాదిః:-

32. బహూనాం వచనే ఉవర్ణోత్తరే,

ఉదా॥ గ్రంథుల్లతయః, పటాలతయః, తపద్భరతయః, ఇత్యాదిః;

33. నిత్యం దానిస్త్రీణాం నాఏకాత్మపరాదివిభక్తౌ॥

నా ఏకాత్మ ఖాంతినామస్మిక పరస్త్రీ ఉకారే ఏవరాదివిభక్తౌ పరేషు
నిత్యం దాని స్యాత్॥
ఉదా॥ గ్రంథుల్లదానిని, గ్రంథుల్లదానిలో, తపద్భరదానికిం ఉకరం, బాహువా
దాని మల్లానస్య, క్షేత్రయు దానికి, ఇత్యాదిః:—

34. దానేశ్చ సమాసే॥

ఖాంతినామవాది శబ్దాదాది శబ్దస్య పరలోపః తేము దాని, దిని, దేనిక్రేశ
స్యే చ్ఛేం పరస్య సమాస స్యాచ్ఛేః;
ఉదా॥ గ్రంథుల్లదానిచర, బాహువాదానిరణే, క్షేత్రయు దానితేవాత్రా
ఖాతార గ్రహం గోద్దానిదిని. దేని చరి శ్రీ ఇత్యాద్యం

తేంఉవిభాగా స్యాత్ బంధానికి॥

ఏవచ్ఛ ఉశ వేద్యపతే ఖాంతినామంశబ్దస్య రణాం దానిర్భితే ఏకాత్మ

నస్యాత్ (స్వ) స్వరూపాభావః॥

ఉ॥ గొఱ్ఱెల్లు, దానివలె; ఇత్యాదిః॥ తద్భావే, గొఱ్ఱెల్లు దానివలె వున్నది, బాపనది వలె... ఇత్యాది॥

౪౧, అచిదిత్ తత్రదా, మదిద్విదిని స్త్రీ స్వపుంసకాత్॥

అచి తీర్థబ్యానాం (అ) బహుత్వం స్త్రీ నపుంసకాత్ర వాచకే ప్రమాణ

దృష్టిదిని (తి) త్యాపి, తేద్వే సల్పికః॥

(ప్ర) ప్రమాణ విభక్తిః అచ్ఛా బ్లుస్య ...ది, వి తత్ శబ్దస్య ఇతి, ప్యాద్యు

స్యస్య ... ది ఇత్యాదః॥

౪౨, తేతద్వయమాద్ దేని దదిఘానది,

తేతద్వయ విద్విదినాం ... వర్ణా దృవ్య తే యణాది ... వికృత్తి పరతః ప్రమాణ

ద్వి ని దని నానిని స్యస్యః॥

ఉ॥ దనిది, దేని దేహ, దని పొడుతు, దది వల్లు, దానిత్స, దాని యందు, ఇ॥

దానేశ్చ సవర్ణాసే ఇతి సూత్రేణ, దాని దని దేని శబ్దః భవతిః పరతస్సమా

సః।

ఉ॥ దానిప్రియతనం, దానివేర, దని ప్రయత్నం, దని మంత్రం, దని దిః;

౪౩, యం స్త్రీం పుం దరాని బహువచనే

మొదటిదన్న

(తి) తా (యుం) త్యం (ని) దినాపుమాదిని విభక్తే పరతః ప్రమాణ౦ స్త్రీం పుం ధానాతి స్యస్యః

ఉదా॥ యందులు, యందువేత, ఇందు తెంట్లు, అందువద్దను, ఇత్యాదీని

౫౫, తు తార(త) తార్థా ఋ,

ఏతేషాం వర్ణే ఏకార్ణాదేశ స్యాత్॥ తు తార్థ్, యందు; అ తార్థ్,

ఇందు, ఇందుతలదు, అందువేదు, ఇత్యాదీ.

౫౬, నానే తథము నాసాం వాదు॥

ఏతేషాంద్వేశ్యాస్య దుర్లక్ష్య వా శబ్దానాం సంబంధార్థే తెలుపక్షాతేటా

వికల్పేన స్యాత్॥

ఉదా॥ నాదు తలము, నీదు గుణములు, తనదు కీర్తి, మనదు గుర్వాము,

౫౭. నసమాసేది॥

సమాసపక్షే దివిక్తాదేశో నస్యాత్

ఉదా॥ వారి గుణములు, వరి గుణములు, నీ కీర్తి, నా శాంతి॥ ఇత్యాదీ,

౫౮. మధ్యపాంశం సమాసే

సమాసపక్షే దుర్వర్ణాదేశో స్య బహువచనం స్యాత్॥

ఉదా॥ నాదు తలపులు, తనదు కీర్తి, తనదు శాంతి, మనదు గుర్వాపులు;

తదబావే, నాతులపులు, నీకీర్తి, తన శాంతి, మన గుర్వాంబులు; ఇత్యాదీ.

౫౯, అ, ఇ, ఉ, (స్త్రీ) బేరాంతానాం॥

స్త్రీ యస్త్రీలింగ్యే వాచక్తేపదస్య అకారాంతా కారాంతానాం స్త్రీ బోధ్యం

శావాదయవాసప్వృత్తిః॥

ఉదా॥ రాము, రామి, రాములు; గౌరు, గౌరి, గౌరు; లచ్చు, లచ్చి, లచ్చు; అంగు, వంగి, వంగు, త్రెంచు, త్రెంచి, త్రెంచు, పాంగు, పాంగి, పాంగు; ఇత్యాదీని;

౪౯, ఈకారస్య వృత్తిః

[illegible] [illegible] ఇత్యాదీని [illegible] నాం [illegible] స్వార్థేయి॥

ఉదా॥ దిరతనము, [illegible] నాము, [illegible] నాము, ఇత్యాదీని;

౫౦, స్త్రీ బహువచనే స్వార్థే

[illegible] నాం స్త్రీ బహువచనే [illegible] స్వార్థే [illegible]

[illegible] స్వార్థేయి॥

ఉదా॥ [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], ఇత్యాదీని.

౫౧. [illegible]

[illegible] [illegible] స్వార్థే,

ఉదా॥ [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], ఇత్యాదీని;

౫౨, [illegible] వృత్తిః॥

[illegible] [illegible] స్వార్థే

అవ్యాప్తి, అతివ్యాప్తి, అసంభవం,

౫౩, [illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

౫౪ [illegible]

[illegible]

[illegible]

౫౫ [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥ ఇతి [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

తు, ఇతి, భాష్య(గ) కారోక్తేః ప్రమాణాత్ పదానామధిమాత్రత్వం ...
పూర్వం సామాన్యతః సిద్ధే॥

ఉ॥ మంగళాచ్ఛ, మంగళాచ్ఛైత్రౌ, ... ఇత్యాది ;—

౫౭. పాదః పత్;
(భ) స్య పాదస్య పదాదేశః స్యాత్;

౫౮, పాదస్య లోపోఽహస్త్యాదిభ్యః;

[illegible]

[illegible]

ఉ॥ వ్యాఘ్రపాత్, ... ఇత్యాదిః॥

౫౯, కుంభపద్యాదిషు

[illegible]

ఉ॥ ... ఇత్యాదిః

౬౦॥ సంఖ్యాసుపూర్వస్య,

[illegible]

ఉ॥ ద్విపాత్, సుపాత్, ఇత్యాది॥

౭౧. హావాది ప్రాణ్యస్య॥

అహాహ్యదిః శిష్టేషు విధ్య మానాసత్ హావత్ ప్రాణ్యేష్టౌ వ తారెలా తెరితా

రాణాంహా దిప్రయోగస్యాపి॥

ఉదా॥ అతలు, ఇతలు, ఉతలు; ఏతర్త్వేలు, ఏతన్ప్రవార్త్ర

స్యతెమవనే ప్రాంసి వేలు స్యాపి॥ వేలు; నిశ్య్రిఉ శ్య సారః ఇతి సూ

త్రేణ లుల వలాః వర్తనేలాః॥ వేల్లు, వేల్లు, వేల్లువిత్, వేల్లుతెలు

అతలు, ఇతార్థిః

౭౨. విరుక్తః;

ఉదితా బహుల వచనస్య విరుస్యాపి ఇత్యస్య

రెలారుత ఇతి సూత్రేణ, వెరి, వెరివిత్, వెరితెలు అతు, ఇతి॥

దెలార్తి ఇతి సూత్రేణ, వెనిలైవ, వెనిత్రులతు, ఇతి॥

మనెతలు, ఏతతలు; బలప్ర్తతప్రవార్త్ర వెలాలవాలు;

వెరు, ఉతలు, ఇతలుశ్య స్యాపి త్రవెలణ, ఏతలు, ఇతలు, ఇతార్థి;

౭౩. హావంతస్యార్థః॥

హారుతస్తేవిధ్యమాన రువర్తే పరతలావిధ్యమాన హావర్ణస్యస్యవిత

స్యేన హావంతస్యస్యాపి॥

ఉదా॥ ఉతలు, ఉవాలు; రాణాలువ ఇతి సూత్రేణ, ఇతరి హావంతస్య

ఉ॥ వచ్చెనని, వచ్చెననుచు;

౬౪. తద్విరావాలుః।

తొ బ్రహ్మ సర్వదిశ్వే వికల్పేన అలసార్వతి।

౬౫. విభక్తిలక్ష్యే;

శివ ర్వదిశి ష్వలకారోవిహాసార్వతి;

ఉ॥ అల, అల్ల, అలరాముడు, అలగర్భుడు, అలసీత, అల్ల రాముడు, అల్లగర్భుడు, అల్లసీత; ఇత్యాదిః॥

౬౬. బహుత్వ.

అథ ద్విత్వతానాం కాలే సర్వేషాం త్రియాం పదానాం బహువచనస్యాత్॥

ఉ॥ రక్తిం బహుమాన్యడు, పోగింబలుమన్నదెప్పుడు; ఇత్యాదిః;

౬౭. అన్యదేశ్యానిః॥

అన్యశబ్దానాం ద్విత్వం తశబ్దస్య తెవనె సర్వ నివర్తనం స్యాత్॥

ఉ॥ శ్రీమన్తుడని, నీనుమతిని, ఇత్యాదిః;

౬౮. ఆత్మార్థకత్వే;

ఆత్మార్థికాస్త్రాణాం తశబ్దస్య తెవబాసే సర్వాని నివర్తనం స్యాత్।

బాకారోకారౌ వా బావిస్యాతి ఇత్యాత్మా॥

ఉ॥ తానుతనని, తానుమతిని, ఇతి బాల

౬౯. [illegible]

[illegible]

ఉదా॥ [illegible]

౭౦. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ఉదా॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

౭౧, [illegible]

[illegible]

[illegible]

ఉదా॥ [illegible]

[illegible]

౭౨, [illegible]

[illegible]

[illegible]

23. [illegible]

[illegible]

[illegible]

24. [illegible]

[illegible]

25. [illegible]

ఏ బహు బహూనాం తాదృక్త్వే (త్రి) బహూనాం పదస్య సవర్ణత స్యాత్;
ఉదా॥ పాఠం చ నవారు, చేసిన వారు, చేసినావతి;

౨౧. శేషస్య తద్ద్వ్యర్థ్య (ఋ) సమానే సప్తమ్యాం అవత్రవర్త్యం।

తస్య బహూనాం తాదృక (త్రి) బహూపదస్య ~~సవర్ణతస్య~~ తత్ర (ఉ) ద్యమానే ఇత్త్రే స్త్రే న
వర్ణ తేలాపి స్యాత్॥
ఉదా॥ నీవు రక్షించిన పురుషులు, నీవు చదువు మనం చదరంబు; నీవు
వారికి పంపిన మాటలు, ఇత్యాది.

౨౨. షష్ఠీ తత్పురుష ద్విత్వే బహూ;
ద్విత్వే బహూ తత్పురుష సమాసస్థిత ద్విత్వే బహూ విభక్తిః షష్ఠీ విభక్తి స్యాత్।
ఉదా॥ రాముని బాణములు, రామునివంటి బాణములు, ఇత్యాది॥

౨౩. అన్త్యవర్ణం త్యస్య,
శబ్దానాం త్యవర్ణస్య అన్త్యమ ఇతి సంజ్ఞా స్యాత్;

౨౪. పూర్వస్యోపాన్త్యమః॥
అన్త్యమ వర్ణాత్ పూర్వస్యేతి వర్ణస్య ఉపాన్త్యమ ఇతి సంజ్ఞా
స్యాత్॥

౨౫. ఇదముపాన్త్యాన్త్యమానాం
ఉపాన్త్యాన్త్యమానాం ఇకారస్య దేశవచనే కేశాంచ సాక్షమ్యాన్

ఉ॥ కాకము, గ్రామము, పటము, కూపము, వనము, ఇత్యాదిః,

౫౧. ఇదమస్త్వత్ర లింగబహువచనే,

తేషాం శబ్దానాం బహువచనే ఉకారాన్తత్వమన్యతారస్య ఉతారస్యాపి॥

ఉ॥ కలములు, గ్రామములు, కూపములు, వనములు, ఇత్యాదిః

॥ ఇతి హలన్తాస్సమాప్తాః ॥

— ౹ అలుక్తత్పురుషము ౹ —

౧, సర్వవిభక్తి స్సంస్కృత తత్పురుషేతి వాచ్యం౹

సమస్త విభక్తిష్వపి సంస్కృత విభక్తి యుక్తాస్సు

ఇత్యర్థేన, సంస్కృతేన లుక్ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థీ పంచమీ షష్ఠీ విభక్త్యాన్నాం

పి తత్పురుషే సప్తమీ విభక్త్యస్య అలుగ్భవతి౹౹

ఉ౹ విపరి౹ యుగాంధరః తత్పురుష, విప్రు ...

... రామరావణ ... రాముని ...

౨, అన్యస్యాః తృతీయాత్ ...

అన్యస్యాః విభక్తేః పరస్య అన్యస్యా విభక్తిః లుక్ స్యాత్౹౹

ఉ౹౹ ఓజసాకృతం ; ... ఇత్యాది;

౩, ద్వితీయా సప్తమ్యోః అలుక్ ౹

సప్తమ్య షష్ఠీ విభక్త్యోః ద్వితీయాయాః స్యాత్ ౹

ఉ౹ కంఠేకాలః తత్పురుష కంఠమునందు నల్లనివాడు ౹౹ అరణ్యే తిలకాః తత్పురుష అరణ్యమున ...

... యుధిష్ఠిరః ... తత్పురుష, ... ౹౹

౪, షష్ఠ్యా ఆక్రోశే ౹౹

షష్ఠీ విభక్తేః అలుక్ స్యాత్ ౹౹

దాసీపుత్రః తత్పురుష, ... ఇత్యాది

౧. పరాశ్రితత్వం॥

పరాయవచనగతవిశేష్యస్య విశేషణవచనవిశేష్యగామిత్వం స్యాత్। సూత్రార్థః॥

టీ॥ నిబాలు[illegible]లు సఖు[illegible]సిద్ధములు; నిగుణాంశములతి విస్తారము చెప్పెను॥

౨. పరాశ్రయత్వం

విశేషవాచకగతవిశేష్యస్య పరాయవచనవిశేషణగామిత్వం స్యాత్।

టీ॥ వికల్పవిభాగ్యతములల చెప్పెను, నిర్దేశ[illegible]విభాగ్య[illegible] చెప్పెను॥

—— ॥ ఇతి తారతమ్య త్రిక సమాప్తః॥ ——

— ౫ అచ్చ సమాస పరిచ్ఛేదము —

౧, ద్విగు తత్పురుష ద్వంద్వ కర్మధారయ బహువ్రీహి

[illegible] ఉత్తరపద ప్రాధాన్య సమాసాః ॥

విశేష్య ద్విగు తత్పురుషాఖ్యము లేవీ సమాసాన్ని ॥

౨, ద్విగు సమాసాలకు ఉదా.

ఉదా॥ ముల్లోకాలు, ఇత్యాది.

3, తత్పురుషాలకు ఉదా.

ఉదా॥ రాజభటుడు, [illegible] ఇత్యాది;

౪, ద్వంద్వాలకు ఉదా;

ఉదా॥ రామలక్ష్మణులు, [illegible] ఇత్యాది,

౫, కర్మధారయాలకు ఉదా:

ఉదా॥ [illegible] ఇత్యాది;

౬, బహువ్రీహి [illegible] ఉదా?

ఉదా॥ [illegible] ఇత్యాది

౭, ఉపమాన సమాసాలకు ఉదా,

ఉదా॥ [illegible] ఇత్యాది;

౮. ఉత్తరపద ప్రాధాన్య సమాసాలకు ఉదా;

ఉ॥ ప్రముఖస్థిత్తి, ఋషాగ్నిదిద్దు, ఇత్యాదిః;

౯, రూపకసమాసో యథా॥

ఉ॥ తమిస్రానీతెల్గ్నవడు, విగురు కయాశ్చిత్, ఇత్యాదిః;

౧౦, షష్ఠీతత్పురుషాంతావి [illegible]

కేషు? ద్విరూప్యాః శేషాః [illegible] సమాసాం [illegible]

[illegible] షష్ఠ్యర్థం [illegible]॥

ఉ॥ ఫ్రావియయుండు ఇత్యత్ర, [illegible] ఫ్రావిల్లు [illegible];

[illegible] ఇత్యత్ర ఉపపద ప్రత్యయ [illegible]

ఉ॥ నలువ, ఇత్యాదిః;

౧౧, విశేష్యాదేస్సమాసాంగత్వం [illegible]।

సమాసాంగత్వం విశేష్యాదీనాం [illegible];

ఉ॥ వమ్మెలయుగ్గలు, తలువకంటి, ఇత్యాదయః॥

౧౨. ద్విగుతత్సమాసః।

కేవలం విశేషణపదసంబంధి సమాసః సమాసక సంజ్ఞా స్యాత్॥

ఉ॥ తలువద్రిమ్మెలు, తలువలు లసాంబలు, పూచింతి దారి, ఇతి సమాస ద్వారా [illegible]

గాని; [illegible] గాని;

ఉ॥ వేటగాడు విరాజు, గురుపుట్ట్ర వాన్ని ధండము, నరసిహ్మపలుకులు.

౧౩. సాంస్కృతికేన పరిచిత శబ్ద ద్వారేణ యః॥

సంస్కృత సంబంధి పదేన పరిచితం స్వల్పం (ద్రు) పదైః శబ్ద ద్వారయా సమాసస్థితం
(టి) ఉపాధికత ఛయాంబ్రయులు, విధిప దిరా ద్వారయు, వెంట రాజ్యాం చు; ఇత్యాది

౧౪, స్వస్వ విభక్తి వికారైః మానవస్య యద్రా తద్రమి విరాజ్యం

ఇహావశ్యా (ద్రి) కే సంస్కృతాం (ద్రు) శబ్దశక్తి స్వస్వ విభక్తి వికారైః స్వస్వ వికారైః షిం
ఖాండ్రీ (ద్రీ) స్త్రైః యద్రా తద్రం

(టి) ఉ వవ తవ వంపు వెంతయ చిరిపాల్పు, వాలు గంటి వవ వెరా మానంపు తాటూర్లం
పుటి నరు బాపు, బలారి తూపు వెంపర వెన యున్నత్రాయి॥

ఆవృత్తియోగాః

౧, ఉపవృత్తి పరిణామాది సంవృత్తి ద్వైధాః త్రి విధాః త్రి యోగాః॥

ఉపవృత్తి పరిణామ సంవృత్తీనాం ద్వైధా త్రివిధాః త్రియోగాః త్రివిధా సంపూర్ణాః

౨. ఉపగ్రహాది రూపవృత్తిః

ఉపగ్రహా యోగా సంపూర్ణా, ఇత్యాదయః ఉపవృత్తి త్రియోగా సంపూర్ణాః॥

౩, భుజంగాదిః పరిణామాః

భుజంగ సర్పా యోగాః, ..., ఇత్యాదయః పరిణామ త్రియోగా సంపూర్ణాః॥

౪, సంవృత్తి రంజి వసాన్యాదిః,

రంజి రాగే, వస నివాసే, ఇత్యాదయః సంవృత్తి త్రియోగా సంపూర్ణాః॥

౫, ఆదిశ్యాంశ్యాదయః;

ఆది రుపవృత్తి త్రియోగా త్రయో యోగా సంపూర్ణాః॥

౬, అనాది యోగ వర్ణితా,

అనాది పరిణామ త్రియోగా, అయోగ వర్ణితా దారితా న్యూనతా సాధ్యాః॥

౭. సంవృత్తి రహితా తారా,

సంవృత్తి త్రియోగా, అరహితా తారా సంతానా సాధ్యాః. అతార సహితా వృత్తాః॥

౮, తద్ధర్మ వర్తమానాదితా గావృత్తిస్త్రైవిధ్యం త్రివిధా త్రియోగాః॥

[illegible] ॥
[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ॥

౧౦౯ [illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।

౧౧౦ [illegible]

వసతి [illegible] ॥

౧౧౧ [illegible]

[illegible] ॥

౧౧౨ [illegible] ।

[illegible] ।

౧౧౩ [illegible] ।

[illegible]
[illegible] ॥

౧౧౪ [illegible] ।

[illegible]

౧౧. [illegible]

[illegible]

౧౨. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

౧౩, [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

౧౪, [illegible]

[illegible]
[illegible]

౨౦, తద్ధర్మాద్వద నిరోధేతరాణాం॥

తద్ధర్మ్యభావార్థేభ్యః (ఠ) యోగంబు ద్విష్టత వచనవిభాగములచే సాధ్యంబగు.
ఉ. కరిపించిరి, భుజించిరి, ఇత్యాదిః.

౨౧, శుద్ధా లక్ష్యాది రేకత్వేతా॥

ఏకాపాంథ్యవర్త్యాత్మానాం అదితేర్ధర్మాణాం శుద్ధాదేశస్సాధ్యః।
ప్రకృత పదస్య ధాతుసూత్రేణ లక్ష్యబోధకత్వే-
ఉ. పాలించుచున్నాడు. వర్ణాంతకాల పురుషార్థవదర్థ [illegible]
స్యసామాన్యసూత్రేణ ఉక్తం ఇతి పదస్య విశేష (ఠ) యోగప్రత్యయః,
తత్ర త్రిపురుష ద్విత్వప్రత్యయే, ఉ. సంపాదించుచున్నారు, ఇయ్యించుచు
న్నారు, చేయించుచున్నారు, చెప్పుచున్నారు ఇచ్చిన ఉపసర్గ ప్రత్యా
ర్థము పి(ఠ) యోగంబు గాదు. ఉ. చేయించుచున్నారు, సేవ
ించుచున్నారు; ఇట్లు పాలింపగలరు, ఉచ్చరింపగలరు; ధరింప
వలెను, సేవింపవలెను;

౨౨, శుద్ధప్రత్యేక లక్ష్యాదిర్నిరోధః॥

లక్ష్యాది రేకయోర్ధ్వవిభాగదర్శనాత్ ధాతౌ రేఖార్థయోః ప్రత్యయం గాక్షేపణ
గాత సాధ్యదేశవచనే॥
ఉ. భజింపగలరు, సేవింపగలరు, మెచ్చింపవలెను, భజింపను; దీక్షబట్టు

త్రై తే రచనే వివర్ణాతెలింపి స్యాద్వితీయ
ఉ॥ ఖాఖాం పగలది, రాంగలదిః ఇత్యాదిః

లతాక్షి (స్త్రీ) యూర్ణా వివర్ణాత స్యాద్వితీయ
ఉ॥ రతిం లు యన్నది, సేథిల్లు న్నదిః ఇత్యాదిః
— ఉత్త — ఆ ద్రాతెలింర న్యస్యాదింయతి
ఆద్రాతెలింర న్యస్యా దన్యపదాత్తు రవన్నద్రా ఖుత్వవివర్ణ త్రి యగా
గమనస్యాప్తి తి
ఉ॥ తరం గారింపు లం గి, తరు గారింపు లంనాదం, తరం గారింపగలత్రు, త
రం గారిం త్రి; ఇత్యాదిః

— ఉగు, తెత్త్వ పం తిర్వగ్లొతి యు ఖాతా తత్త్వ
రాత్త్వ దిలా క్షా కాయ లూత్ర తప్యవి తి వాచ్యం॥
తిరర్వగ్లొతి పం పశం వాచత్వంతపాయత్, పదిపం తెత్త్వ పంసత్తు ఖా
తాత్త్వ తత్త్వ రాత్త్వ దిలాక్షానంలవయవస్యేతవయనస్యాద్వితీ
ఉ॥ ఆ త్య్తమువే త్రింపేది, గవముల ఖాఖాంయుదీ, త్రింపు లుద్మ్వాదింయుదీ,
సాంత్రముల ముపెరదీ, గిలాంపు రముల మరుదీ, పత్తితముల లాంవిక్రుతిం
త్రిదీ, ఇత్యాదిః

—౨౭, లకార బహు(వ్రీ)

[illegible] బహువచనే [illegible] తస్యాదేశః
ఉదా. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible];

—౨౮. [illegible] ॥

[illegible] బహువచనే [illegible] వర్ణస్య [illegible];
ఉదా. [illegible] [illegible], [illegible] ॥ ఇత్యాదికి;

—౨౯, [illegible] వచనః.

[illegible] [illegible] [illegible];

—౨౯, [illegible] వచనే [illegible] వర్ణ [illegible] (త) [illegible];
ఉదా. [illegible] [illegible], [illegible], [illegible],
[illegible], [illegible].

౩౦, బహువ్రీ [illegible];

స [illegible] (తి) [illegible] బహువచనే [illegible] వర్ణస్య [illegible];
ఉదా. [illegible], [illegible]; ఇత్యాదికి

౩౧, [illegible]

ఉ [illegible] బహువచన [illegible] వర్ణస్య [illegible];
ఉదా. [illegible], [illegible], [illegible]; ఇత్యాది

౩౩. మతుపం ద్వౌ పరిస్థా నాస్తి తేషు

పరిస్థా నాస్తి [illegible] యథా [illegible] వర్ణాత్ ఉవర్ణాత్ [illegible] ॥

ఉదా: [illegible] ఇత్యాదిః

౩౪. [illegible]

[illegible] యథా [illegible] వర్ణాత్ [illegible]

[illegible] వర్ణాత్ [illegible] ॥

౩౫. నాదవ్యస్య [illegible]

[illegible] వర్ణాత్ [illegible] ॥

౩౬. [illegible]

[illegible] వర్ణాత్ [illegible] ॥

౩౭. [illegible]

[illegible] వర్ణాత్ [illegible]

ఉదా: [illegible] ఇత్యాదిః. [illegible]

ఈశ్వరు, వేదము బ్రాహ్మణము;

౩౨. యత్ర బ్రహ్మేతస్య బ్రాహ్మణః;

బ్రాహ్మణో హ్యప్రమేయః పురుషోత్తమ వచనస్య ఉత్తరస్యార్థః;

ఈశ్వర ద్విజాతిః, ప్రాణిమాత్రము;

౩౫. ఇతరేతరాణాం

బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్య శూద్రాణాం ఇతరేతరాణాం వర్ణానాం వేదశాస్త్ర

ఈశ్వర సేవింపదగిన, సేవింపబడిన; నేను సేవింపబడితి, మీరు సేవింపబడితిరి; మేము సేవింపబడితిమి

అనువాదము ఇట్లున్నది;

౩౬. అన్యేషాం సర్వ వర్ణానాం స్త్రీణాం తేషు స్వ విధానమ్,

ఈ యం శరీరాన్ని బ్రహ్మణో త్పన్నము; తత్ర సర్వ విధ శూద్ర వర్ణాన్ని ఉపవర్ణాః;

అనేక శూద్ర వర్ణాః, అన్య్త్య వర్ణాః; సర్వ ప్రాణి యస్య వస్తి

యోగ పరస్యాం తేషు సర్వ విశేష ఇతరస్యార్థః;

ఈశ్వర సృష్టింపబడి, సృష్టి యుండబడి, పరిశుద్ధులైనారు, పరియుండు బడినారు;

రక్షింపబడినది, రక్షయుండబడినది; గోవుయుండపోయెను; ఇట్లున్నది.

౪౦. ఉద్యద్ధర్మోత్తము పర్వతాః,

వేదానాం వర్ణానాం తత్ర యోగ పద్ధతిమ్ పురుషత్రయోత్తమే ఉద్యద్ద్విజానాం

తా సృష్టిః

ఉ॥ సేవింతురు, సేవింపుచున్నారము, పోయిరి, వచ్చిరి, చూచుచుండిరి

౭౧. గుణవృద్ధీ తు నంతి;

గుణాపాది స్వార్థకృత్తు నుస్సార్వకీ;

౭౨. ఇద్వ్యుపాధ్యాత్మనేపదాత్మిక గుణస్థానే;

ఆత్మనేపదస్యాత్మ్య, గుణస్థానే గుణం ఉపాదానా కృతి ద్వారాత్మ్యే త్రింను ఇతి దశ్య పదపర్లి ఇం బుగాగుణసంబంధి బువర్ణాతస్య వితర్కన కారస్సార్వకీ॥

ఉ॥ రాముని సేవింపు, సేవింపతేను, వచ్చితిమి; ఇత్యాది పోషింపతేని, ఇత్యాది॥

౭౩. లుఙి తి ఘంట త్యాదినాం పాఠం దుబాధాత్వ్రియః;

లంఘ రాత్రి, ఘటిక, పంఘటనే, ఇత్యాదినాం ధాతునాం ఇంబుగాగుణ స్యభిం దుంపతా లుఙాత్వ్రిత్వోన ధ్విత్వ విశిష్ట లకారస్సార్వకీ;

ఉ॥ లంఘిత్త్వా, ఘటిత్త్వా, విలసిల్లుచున్నది, వర్తిల్లుచున్నది; ఇతి-

౭౪. న గాం;

గాం గారీప్రత్యయే, బుందుబాతారభిం త్రిత్వ లకారాణస్సార్వకీ;

ఉ॥ లంఘింపించెను, ఘటింపించెను; ఇత్యాది;

౭౫. ఛం ఋత్వానాత్మ తాత్మిక;

పర్ణ సాక్షత(తి) యత్ పదాత్ పరస్య తారస్య ...

ఉ. రత్నం ప్రవేశః, పాపటిం ప్రవిశ. ఇత్యాది;

౪౬. ఏదాః తా(ప) త్యాత్యోః;

ఏ తా రా తా తా(ప) త్యాత్ యోః స్థితః॥

ఉ. నేవిం పవా, నేవింపవే, ఇత్యాది;

౪౭. వృత్తి రేతా దిమిం తా పర(ఏ) వ్యవహరా;

వృత్తి రేతా ర్వ్యా వ్యవహారః పర(ఏ) వ్యవహరా(తి) యతాం పదానాం ఏ దానా తా స్థితః।

ఉ. నవతిం పద్దె, నవతిం పదేలా;

౪౮. ఖ్యావేహాం వృత్తిస్థిః;

ఖ్యావార్థ(తి) యతాం పదానాం వృత్తిస్థి వర్ణ స్యాద్యేవ;

ఉ. యాపాలిం పురు, నవతిం పురు, ఇత్యాది;

౪౯. తర్క్య త్యాగి నవఖండస్థః పరిహారః;

పతి పతన ఇతి ద్వాతవ తర్క్య గారి(ఏ) నవఖం వ స్యాద్యేవ;

తద్వి జీర్ణ తర్క్య వస్త్రః ఇదా తాపి తారవానాం; తస్య తా రాగాణి తర్క్య(తి)

[illegible] సాద్యేవ;

ఉ. బ్రహ్మయం పచతి, బ్రహ్మయం పచతి, ఇత్యాది;

౫౦, పతిః పతుః,

సతీ సతవన్ ఇతి స్త్రియాం పతుస్స్యాత్;

౫౧, తిఙ్సుపం సవిత్యాదిదేశ్యాసాం,

దేశ్య (త్రి) యతాంపదానాం తస్య పం (త్రి) యతాం పదానాం (ప్ర) త్యాది తాదర్థ్యం స్యాత్;

౫౨, వర్ణా మాంపా గతూః పురుషాణ్యాపచనేత్యు;

(ప) ద్రవతాది పురుషేషు తద్ధర్మా [illegible] షంవచనే షంబధి శ్య (త్రి) యాగాం వర్ణాలాంపా గతూ స్స్యుః ఉవర్ణానాం మాంపశ్చ, (ఉ) గవమ్స్త్ర, వర్ణా తెలాంపాం గ [illegible] త్రాస్తు ఇతి;

పేఱ వచ్చును, వచ్చుచున్నాడు, రా గలడు, [illegible], రాడు, [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] గలడు, ఇత్యాది.